

Muş Alparslan Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ / MUŞ ALPARSLAN UNIVERSITY

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/eyp>

e-ISSN:3023-7734

Aralık/December 2024

Cilt/Volume 2

Sayı/Issue 2

EKONOMİ YÖNETİM POLİTİKA

Economics Management Politics

Kübra ALAKUŞ KARAARSLAN

Hannah Arendt ekseninde faşizm ve totalitarizm

Fascism and totalitarism in the axis of Hannah Arendt

Bahadır CELEPOĞLU

John Rawls'in hakkaniyet için adalet kavramı üzerinden siyasal liberalizm ve halkların yasasına bakış

A view of political liberalism and the law of peoples through John Rawls' concept of justice as fairness

Rabia Betül ÜNSAL

İklim değişikliği ile mücadelede Paris Anlaşması ve iklim adaleti

The Paris Agreement and climate justice in the fight against climate change

Hasan AKSU

Türkiye'de yerel yönetimlerin gelirlerinin mali özerklik açısından analizi

Analysis of local government revenues in Turkey in terms of financial autonomy

Zehra IŞIK

Türkiye'de muhafazakar yardım kuruluşları ve gençlerin bu kuruluşlardaki önemi

Conservative charities in Turkey and the importance of young people in these organizations

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

YIL/YEAR: 2024 • CILT/VOLUME: 2 • SAYI/NUMBER: 2

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Ekonomi Yönetim Politika Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Dağıtım Distribution

Muş Alparslan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
tarafından yapılmaktadır

Is made by Muş Alparslan University Faculty of Economics and
Administrative Sciences

3023-7734	:	e-ISSN	e-ISSN	:	3023-7734
27/12/2024	:	Yayın Tarihi	Published Date	:	27/12/2024
Aralık /2024	:	Yayın Sezonu	Pub. Date Season	:	December/2024
2	:	Cilt	Volume	:	2
2	:	Sayı	Number	:	2
2023	:	İlk Yayın Tarihi	Founded	:	2023
Muş	:	Yayın Yeri	Place of Publication	:	Muş
Yılda iki defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	:	Yayın Türü	Publication Type	:	Is an international, periodical, double- blind peer-reviewed and online academic journal published semiannual
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	:	Yayın Dili	Official Language	:	Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Haziran ve Aralık	:	Periyot	Frequency	:	June and December
Muş Alparslan Üniversitesi	:	Yayıncı	Publisher	:	Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 49250, Muş/Türkiye	:	Adres	Address	:	Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Faculty of Economics and Administrative Sciences, 49250, Muş/Türkiye
eyp@alparslan.edu.tr	:	e-posta	e-mail	:	eyp@alparslan.edu.tr
+90 436 249 49 49	:	Telefon	Telephone	:	+90 436 249 49 49
+90 436 249 10 22	:	Faks	Fax	:	+90 436 249 10 22
https://dergipark.org.tr/tr/pub/eyp	:	Ana Sayfa	Homepage	:	https://dergipark.org.tr/tr/pub/eyp

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Yıl/Year: 2024 • Cilt/Volume: 2 • Sayı/Number: 2

Yayın Kurulu • Editorial Board

**Muş Alparslan Üniversitesi İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi Adına
Sahibi / Owner**

Prof. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Baş Editör / Editor-in-Chief

Doç.Dr. Orhan KESKİNTAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Editörler/ Editors

Arş.Gör.Dr. Şeyma EŞKİ ÇAYLAK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr.Öğr.Üyesi Vedat BAYDAR
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr.Öğr.Üyesi Mevlüt GÖL
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Osman Erdal ŞAHİN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Alan Editörleri

Doç.Dr. Yunus KOÇ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Doç.Dr. Sedat KARAKAYA
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr.Öğr.Üyesi Sıddıka ÖZTEKİN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr.Öğr.Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ
Karabük Üniversitesi / Türkiye

İstatistik Editörü

Prof.Dr. Çerkez AĞAYEVA
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Türkçe Dil Editörleri

Doç.Dr. Ercan ÇAĞLAYAN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr.Öğr.Üyesi Gökhan TOPLUK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

İngilizce Dil Editörleri

Dr.Öğr.Üyesi Abdülmecit YILDIRIM
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr.Öğr.Üyesi Fatih SÖNMEZ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Teknik Editör

Dr. Öğr. Üyesi Vedat BAYDAR
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Sekreteryas / Secretariat

Dr.Öğr.Üyesi Mevlüt GÖL
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Yıl/Year: 2024 • Cilt/Volume: 2 • Sayı/Number: 2

Amaç ve Kapsam

Ekonomi Yönetim Politika dergisinin amacı, iktisadi ve idari bilimler ile ilgili alanlarda bilimsel makaleler yayımlamaktır. Böylece ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel bilgilerin artırılması ve yaygınlaşmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu açıdan, temel misyonumuz bilimsel bilgi üretiminin yapıldığı ve paylaşıldığı bir ortamın hazırlanmasıdır. Bu bağlamda dergimiz, iktisadi ve idari bilimler ile ilgili araştırma makaleleri, literatür incelemeleri, vaka çalışmaları ve kitap incelemeleri gibi çalışmaları yayımlamayı amaçlamaktadır.

Ekonomi Yönetim Politika dergisinin hedef kitlesi, iktisadi ve idari bilimler alanında araştırmalarını sürdüren akademisyenler ile bu alana ilgi duyan öğrenciler, okurlar ve kurumlardır. Bu doğrultuda, ekonomi, yönetim, politika dergisi; yönetim bilişim sistemleri, yönetim ve strateji, yerel yönetimler, kent ve çevre politikaları, uluslararası iktisat, uluslararası ilişkiler, uluslararası ticaret, uygulamalı psikoloji, üretim ve operasyon yönetimi, siyasi tarih, siyasal düşünceler, siyasal hayat ve kurumlar, siyaset bilimi, pazarlama, kamu yönetimi, makro iktisat, maliye, mikro iktisat, muhasebe, nicel karar yöntemleri, organizasyon, iktisadi düşünce, iktisat tarihi, finans, ekonometri, bölgesel çalışmalar, beşeri ve iktisadi coğrafya, bankacılık ve sigortacılık bilim alanlarında ve ilgili diğer alanlarda yapılan çalışmaları yayımlar. Derginin yayın periyodu Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2(iki) sayıdır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Ekonomi Yönetim Politika dergisinde yayımlanan tüm çalışmaların telif hakları Muş Alparslan Üniversitesine aittir.

Aims and Scope

The journal Economics Management Politics aims to publish scientific articles in the fields of economics and administrative sciences. Our mission is to contribute to the advancement and dissemination of scientific knowledge at both national and international levels. In this regard, we aim to foster an environment that encourages the creation and sharing of scientific knowledge. To achieve this, we accept research articles, literature reviews, case studies, and book reviews related to economics and administrative sciences.

The journal Economics Management Politics is targeted towards academics conducting research in the fields of economics, administrative sciences, and related areas, as well as students, readers, and institutions with an interest in these fields. Accordingly, the journal accepts manuscripts across a wide range of disciplines, including management information systems, management and strategy, local administrations, urban and environmental policies, international economics, international relations, international trade, applied psychology, production and operations management, political history, political thought, political life and institutions, political science, marketing, public administration, macroeconomics, finance, microeconomics, accounting, quantitative decision methods, organization, economic thought, economic history, public finance, econometrics, regional studies, human and economic geography, banking and insurance, and other related areas. The journal is published semiannually, in June and December, and accepts submissions in both Turkish and English. All rights to the published studies in the journal are held by Muş Alparslan University.

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Yıl/Year: 2024 • Cilt/Volume: 2 • Sayı/Number: 2

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Nuray ERTÜRK KESKİN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah ÇELİK
Harran Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Abdullah KIRAN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK
İnönü Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ
Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Besime ŞEN
Mimar Sinan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bilal SAMBUR
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bülent BİLMEZ
İstanbul Bilgi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ersin ERKAN
Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mehmet ASUTAY
Durham University
Prof. Dr. Mehmet BARCA
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ
Bitlis Eren Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mete Kaan KAYNAR
Hacettepe Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Şükrü ASLAN
Mimar Sinan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Yakup BULUT
Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Fırat Üniversitesi / Türkiye

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

Kübra ALAKUŞ KARAARSLAN.....	78
Hannah Arendt Ekseninde Faşizm ve Totalitarizm Fascism And Totalitarism In The Axis Of Hannah Arendt	
Bahadır CELEPOĞLU	96
John Rawls'ın Hakkaniyet İçin Adalet Kavramı Üzerinden Siyasal Liberalizm ve Halkların Yasasına Bakış A View Of Political Liberalism And The Law Of Peoples Through John Rawls' Concept Of Justice As Fairness	
Rabia Betül ÜNSAL.....	112
İklim Değişikliği İle Mücadelede Paris Anlaşması ve İklim Adaleti The Paris Agreement And Climate Justice In The Fight Against Climate Change	
Hasan AKSU	127
Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Gelirlerinin Mali Özerklik Açısından Analizi Analysis Of Local Government Revenues In Turkey In Terms Of Financial Autonomy	
Zehra IŞIK	145
Türkiye'de Muhafazakar Yardım Kuruluşları ve Gençlerin Bu Kuruluşlardaki Önemi Conservative Charities In Turkey And The Importance Of Young People In These Organizations	

Değerli Okuyucular,

Muş Alparslan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne bağlı olarak çıkardığımız Ekonomi Yönetim Politika adlı derginin 2024 Aralık sayısını yayımlamanın mutluluğunu yaşıyoruz. Ülkemizde ve dünyada üretilen bilgilerin yayım sürecinde yer almak akademik faaliyetin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Dergi kurulu olarak her sayımızda yeni yazarlarla birlikte daha güçlenerek akademik faaliyete nitelikli katkı yapmanın gayreti ve çabasını sürdürmeyi amaçlıyoruz. Ekonomi Yönetim Politika dergimizin ikinci sayısında 5 önemli çalışma yer almaktadır:

Kübra Alakuş Karaaslan, “**Hannah Arendt Ekseninde Faşizm ve Totalitarizm**” adlı çalışmasında 20. yüzyılda etkili olan faşizm düşüncesini Hannah Arendt açısından değerlendirmektedir. Arendt'in faşizm ve totalitarizm analizinin demokrasi ve insan hakları çerçevesinde değerlendirilmeyi amaçlayan yazar, Arendt'in faşizm eleştirisinin siyasal düşünceye özgün katkısının olduğunu ileri sürmektedir.

Bahadır Celepoğlu, “**John Rawls'ın Hakkaniyet İçin Adalet Kavramı Üzerinden Siyasal Liberalizm ve Halkların Yasasına Bakış**” adlı çalışmasında, eşitlik, özgürlük, çoğulcululuk gibi liberalizmin temel kavramları üzerinden hareketle John Rawls'ın farklı etnik, sınıfsal ya da dinsel gruplara mensup vatandaşların bir arada yaşamalarına dair görüşlerini incelemektedir.

Rabia Betül Ünsal, “**İklim Değişikliği İle Mücadelede Paris Anlaşması ve İklim Adaleti**” adlı çalışmasında, dezavantajlı kılınmış toplumsal kategorilerin iklim krizine karşı daha kırılgan olduğunu öne sürmektedir. Yazar, uluslararası Paris İklim Anlaşması'nın iklim adaletine ne gibi bir katkı sunacağını incelemektedir.

Hasan Aksu, “**Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Gelirlerinin Mali Özerklik Açısından Analizi**” adlı çalışmasında, Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin mali özerklik düzeylerini incelemekte ve mali özerkliği zedeleyen unsurları ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde yazar, Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin mali özerklik sınıflandırmasında temsili özerklik sınıfında yer aldığını ileri sürmektedir.

Zehra Işık, “**Türkiye’de Muhafazakar Yardım Kuruluşları ve Gençlerin Bu Kuruluşlardaki Önemi**” adlı çalışmasında, muhafazakar sivil toplum kuruluşlarını ve gençlerin bu sivil toplum kuruluşları içindeki rollerini ele almıştır. Yazar, makalede, muhafazakar STK'ların toplumun gelişimine ve dönüşümüne katkıda bulunduğunu ve gençlerin bu kuruluşlarda yer alarak toplumun refahını artırmada etkili bir güç olduklarını vurgulamaktadır.

Son olarak 2024 Aralık sayımızın yayımlanmasına katkı sağlayan yazarlara, hakemlere, derginin yayın kurulu üyelerine teşekkür ederiz. Bu sayısının da tüm okuyucular için keyifli ve faydalı bir okuma olmasını dileriz.

Doç. Dr. Orhan KESKİNTAŞ

Editör

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

İnceleme Makalesi • Review Article

HANNAH ARENDT EKSENİNDE FAŞİZM VE TOTALİTARİZM

FASCISM AND TOTALITARISM IN THE AXIS OF HANNAH ARENDT

Kübra ALAKUŞ KARAARSLAN *

Özet: Bu çalışmanın amacı, 20. yüzyılda etkili olan faşizm düşüncesini Hannah Arendt açısından değerlendirmektir. Arendt'in faşizm ve totalitarizm analizinin demokrasi ve insan hakları çerçevesinde değerlendirilmesi de amaçlanmaktadır. Çalışmada metin analizi yöntemi kullanılmıştır. Makale iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde faşizm kavramı ana hatlarıyla birlikte analiz edilerek Nasyonal Sosyalizm ve bu ideolojiye öncül niteliğindeki İtalyan Faşizmi karşılaştırılmıştır. Bu bölümde aynı zamanda ideolojilerin egemenlik kavramıyla ilişkisi incelenmiştir. Ardından faşizmin totalitarizmden farkları ve benzerlikleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise faşizmin Arendt'in düşüncesinde anlamı ve değeri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu belirleme yapılırken Arendt'in kamusal alan ve toplumsal yönelimlerin temelleri üzerinde durulmuştur. Makalede, Arendt'in faşizm eleştirisinin siyasal düşünceye özgün katkısı ileri sürülmüştür. Kamusal alanla ilişkili olarak politığın kaybının baskıcı rejimlerin oluşumuna kapı açması vurgulanmıştır. Faşizm de bu kapıdan toplumsal bir çıkış yakalayabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hannah Arendt, Faşizm, Totalitarizm, Şiddet, Siyaset

Abstract: The purpose of this presentation is to evaluate the fascism ideas that were influential in the 20th century from Hannah Arendt's perspective. It is aimed to evaluate Arendt's analysis of fascism within the framework of democracy and human rights. Text analysis method was used in the study. The article consists of two parts. In the first part, the concepts of fascism is analyzed in its main lines and National Socialism and Italian Fascism, which is the predecessor of this ideology, are compared. At the same time, ideologies are independent of each other due to their dominance characteristics. Additionally, the differences and similarities of fascism from totalitarianism are discussed. In the second part, the meaning and value of fascism in Arendt's thought is tried to be determined. While making this determination, the foundations of Arendt's public sphere and social indicators were emphasized. In the article, it is emphasized that Arendt's critique of fascism is a unique contribution to political thought. It is emphasized that the loss of politics as the acquisition of public space opens the door to the formation of the oppressive regime. Fascism was also able to achieve a social exit through this door.

Keywords: Hannah Arendt, Facism, Totalitarianism, Violence, Politics

Giriş

Toplumsal bir yaşamı farklılıklardan arındırılmış olarak düşünmek yanlıştır. İnsanoğlu var olduğu günden bu yana bireysel farklılıklarıyla ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla bireysel farklılıkların bütünü oluşturarak toplumsal yapılar ancak bu farklılıkları kapsayan ve kabul eden üst bir çatı gibi düşünülebilir. Devlet ve siyasal yapılanma toplumsal ihtiyaçlara cevap verirken yine bu minvalde şekillenmelidir. Ancak bazen her toplumsal yaşam bu farklılıkları kapsayıcı bir formda ilerlemez. Dünya üzerinde yaşanan bazı gelişmeler insanları farklılıklarıyla var

* Öğretim Görevlisi , Bursa Polis Meslek Eğitim Merkezi
ORCID: 0000-0002-3748-3128 Kubra-alakus@hotmail.com
Received/Geliş: 26 Nisan 2024
Accepted/Kabul: 19 Aralık 2024
Published/Yayın: 27 Aralık 2024

olmalarına imkân tanıyacak bir siyasal pozisyon alabilirken bazen de bu farklılıkları toplumsal yapı içerisinde ideolojik araçlarla eriterek tek tip bir toplumsal forma çevirebilmiştir. Faşizm tam da bu tarzda toplumsal yapı dinamikleriyle gelişmiş, büyük kitlelerde yankı bulmuş bir ideolojidir.

Modern çağın en önemli sorunlardan biri de toplum içerisinde bireylerin farklılıklarını yansıtılma noktasındaki problemler ve bu problemlerin yol açtığı çeşitli çıkmazlardır. Hannah Arendt insanların farklılıklarını ifade etmede kamusal alan ve özel alan ayrımı üzerine önemli çalışmalarda bulunmuştur. Arendt'e göre modern devlet düzeninde insanlar kamusal alanda kendi kimliklerini ve farklılıklarını özgürce açıklayamadıklarında özel alana yönelerek kitle toplumu şeklinde farklı bir toplumsal form oluşturmaktadırlar. Kitle toplumu kişilerin toplumsal alanda özgürce kendilerini ifade edebildikleri alan olarak tanımlanmamaktadır. Böyle bir durumda gelişim gerçekleşmeyeceği için toplumlar totaliter yönetimlere yönelmeye meyledebilmektedir. Eski Yunan devlet tasavvurundaki polis¹ düzenine atıf yapan Arendt doğrudan demokrasi modelinde olduğu üzere insanların kamusal alanda özgür bir şekilde kendi kimliklerini açıklayabildiklerini ifade etmektedir.

Arendt kamusal alanda insanların aktif eylemde bulunmasıyla yeni fikirlerin ortaya çıkabileceği ortamın da sağlanacağını düşünmektedir. Toplumsal düzeni *emek, iş ve eylem* olarak ayıran Arendt emek ve işin modern çağda politik eylemin önüne geçmesiyle tehlikeli bir çıkmazın oluştuğunu vurgulamaktadır. Bu yer değiştirme politik olan ile ekonomik olanın yer değiştirmesi olarak açıklanmaktadır. İnsanların ekonomik özel alana yönelmeleri ve kamusal alandan çekilmeleri, onların düşünme yetilerini olumsuz etkilemektedir ve kamusal geri çekilmeye sonuçlanmaktadır (Arendt, 1994: 90). Böylesi bir ortamın varlığı totaliter ve faşist ideolojilerin gelişiminde kendine zemin bulmakla sonuçlanabilmektedir. Totaliter rejimlerin yükselmesine dikkat çeken Arendt'in düşüncelerini faşizm üzerinden okumak mümkündür. Modern dönem üzerinden faşizmi ve totalitarizmi anlamak olması muhtemel tehditleri analiz etmeye yardımcı olacak bir kapı aralamaktadır.

Çalışmanın konusu faşizm ve totalitarizmi Hannah Arendt'in bakış açısından ele alarak bu iki düşünce arasındaki ilişkiyi incelemektir. Hannah Arendt faşizmi totalitarizm olarak tanımlamamıştır. Ancak iki düşünce arasındaki yapısal benzerlikler ve özellikle totalitarizmin oluşum sürecindeki temel faktörler faşizmi anlamakta ve faşizmin kurucu unsurlarının varlığının fark edilmesinde önemli bir kapı aralamaktadır. Çalışmada Nasyonal Sosyalizm ve İtalyan Faşizmi temelinde bir karşılaştırma yapılmaktadır. Her iki ideolojinin siyasal yönetim pratikleri ve toplumsal etkilerinin benzer olması gibi nedenlerden dolayı örneklem olarak İtalyan Faşizmi ve Nasyonal Sosyalizm seçilmiştir. Aynı zamanda İtalyan Faşizminin Nasyonal Sosyalizm ideolojisine öncül olma niteliği, her iki devletin totaliter devlet yönetimi benimsemiş olması, kitle manipülasyonu ve propaganda, demokrasiye ve liberalizme karşıtlık durumu, militarizm, şiddet ve lider kültü gibi ortak karakteristik özellikler örneklemin bu iki ideoloji örneği olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Çalışmada kavramsal analizlerin ve karşılaştırmaların ardından Hannah Arendt'in düşünceleri temelinde bir analiz sunulmaya çalışılmıştır.

1.Kavramsal Olarak Faşizm İdeolojisi

İdeolojiler özünde insanları mutlu etmek adına ortaya çıkmıştır. Siyaset teorisinin üç temel kavramı birey-toplum-devlettir. Her bir ideoloji bu kavramlardan birini merkeze alarak dünyayı tanımlamaya çalışmaktadır. Bu amaç doğrultusunda gelişen bazı ideolojiler hayatta kalmak adına ya da kendilerini kabul ettirmek adına şiddete müracaat etmiştir. Bu başvuru kimi ideolojiler için tarihsel dönüşümlerden kaynaklı kimi ideolojiler için ise temel ilke olarak yer almıştır. Şiddeti

¹ Arendt'in kullanımındaki polis kelimesi kent devleti kelimesini tam anlamıyla karşılamamaktadır. Polis kent devleti içerisinde yer almış olan bir alandır. Genel anlamda yurttaşların konuşmalarından ve birlikte eylemde bulunmalarından kaynaklanan bir örgütlenme biçimi şeklinde düşünülmektedir (Arendt, 1994: 271-272).

temel ilkesi olarak kabul eden ideolojilerden biri de faşizmdir. Faşizmi diğer ideolojilerden ayıran özelliklerden biri de ortaya çıkışından itibaren bir çeşit şiddet ideolojisi iddiası taşımasıdır. Bir anlamda ideolojiyi kötü bir şeye dönüştüren tek ideoloji faşizmdir (Vincent, 2006).

“Faşizmin gerçek amacı yalnızca iktidarı ele geçirmek ve ülke çapında karşı konulmaz yönetici olarak faşist seçkinleri oluşturmaktır. O -lider- olmadan kitleler harici temsilden yoksun kalırlar ve biçimsiz bir sürü olurlar; kitleler olmadan lider bir hiçtir. Bu karşılıklı bağımlılığın bütünüyle farkında olan Hitler bir keresinde, SA'lara seslendiği bir konuşmada bunu ifade etmişti: Neyseniz benim sayemde osunuz; ben de neysem sizin sayenizde oyum.” (Arendt, 2021a: 66-67).

Faşizm modern dönemde hayata olumsuz anlamda etki etmiş bir ideolojidir. Faşizm kavramı günlük hayatta sık kullanılan bir kavramdır. Özellikle milliyetçilik kavramı ve faşizm arasındaki benzerlikler milliyetçilik kavramının faşizm gibi algılanmasına sebebiyet verebilmiştir. Ancak her türlü baskıcı davranışı faşist bir tavır olarak nitelemek doğru olmaz. Bu bakımdan faşizmin ne olduğunu anlamak önemli bir meseledir. Faşizm liberalizme ve demokrasiye temelden karşıdır. Arendt faşizmi milliyetçilik bağlamında ekonomik ve ulusal kararların özdeşleşerek toplumsal statünün ulusal kimliğe bağlılığıyla ilişkilendirmiştir. Artık bir devlette birleştirici rolü olan siyasal partiler bölücü kimliği de içlerinde barındırmıştır. Ancak bu bölücülük ulusal kimliğe bürünen tek partinin çatışan çıkarların tek kurtuluşu olarak ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır, “O nedenle, ulus-devletlerde birleştirici bir güç olan milliyetçilik burada derhal, sonuçta ulus-devletlerdekiyle karşılaştırıldığında partilerin yapısında tayin edici bir farklılığa yol açacak olan ulusal bir bölünme ilkesi haline geldi.” (Arendt, 2018a: 242).

Faşizmi anlamak özellikle somut örnekler üzerinden okuma yapıldığında daha net sonuçlar vermektedir. Bu bakımdan faşizm iki önemli örnek model üzerinden anlaşılabilir. Almanya’da ortaya çıkan Nasyonal Sosyalizm modeli Hitler dönemi faşizm başlığı altında incelenmektedir. Ancak faşizmin Nasyonal Sosyalizm ile aynı şey olmadığı da düşünülmektedir. “Faşizm hiçbir biçimde nasyonal sosyalizme benzemez. Beriki köklere dek derinlere inerken, öteki yalnızca yüzeysel bir şeydir... "Faşizm ve nasyonal sosyalizm birbirinden kökten farklı iki şeydir. ... faşizm ve nasyonal sosyalizm ruhsal ve ideolojik hareketler olarak kesinlikle kıyas kabul etmezler.” (Arendt, 2021a: 41). İtalya faşizmi de bir diğer örnek olarak gösterilebilmektedir.

Her iki örnek de İkinci Dünya Savaşı dönemine denk gelmektedir (Sternhell, 2012: 13). Bu dönemin toplumsal koşulları faşizm okumasında dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur. Özellikle savaş sonrası dönemde yaşanan kayıplarla beraber 1923 Hiperenflasyonu ve 1929 Büyük Buhran’ı gibi büyük ekonomik bunalımlar halkın siyasi yönelimini oldukça etkilemiştir. Her iki hareket de demokratik bir yönetimin içinden çıkıp demokrasiyi ortadan kaldırmaya yönelik toplumsal eylemlerle sonuçlanmıştır. Yaşanan ekonomik sorunlara ve sefaletle mevcut siyasal yönetimin çözümde yetersiz kalması ve siyasal istikrarsızlıklar bu iki hareketin problemleri çözme vaatleriyle birlikte yükselişine ön ayak olmuştur. Özellikle Almanya’da halkın Bolşevik Devrimi’nin etkilerinden korkması siyasal arenada sol kanadın güçlenmesi karşısında halkın aşırı sağ kanada yönelmesiyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla halkın demokratik kurumlara güveninin azaldığı bu dönemde Hitler kurtarıcı rolünü üslanarak ortaya çıkmıştır (Arendt, 2021a: 73). Nitekim dönemin kaotik ortamında faşizmin sunduğu “hızlı çözümler” diğer yönelimlere nazaran muhafazakar halk destekçileri tarafından daha cazip karşılanmıştır. Her ne kadar hoşnutsuzluk olarak algılsa da faşist, yarı faşist ve totaliter yönetimler toplumda kitlelerin desteğiyle yükselmektedir (Arendt, 2021a: 9).

“İşsizin statükodan ve Sosyal Demokrat Parti yönetiminden, malı elinden alınmış küçük mülk sahiplerinin merkez ya da sağ partiden, orta ve üst sınıf üyelerinin geleneksel aşırı sağdan nefret etmeleri, bu yeni korkutucu negatif dayanışmanın doğuşu için pek önem taşımaz. Almanya’da ve Avusturya’da genel olarak hoşnutsuz ve umutsuz bu insan kitlesi, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra askeri yenilginin bölücü sonuçlarına enflasyonun ve

işsizliğin eklenmesiyle hızla büyüdü; bu kitle tüm halef devletlerde büyük oranda var oldu ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa ile İtalya'da aşırı hareketleri destekledi.” (Arendt, 2021a: 51).

Yine de her iki örnekte de partiler iktidara geldiklerinde halkın taleplerine uygun tedbirlerde ve ekonomik iyileştirmelerde bulunmuşlardır. Savaş koşullarının ardından faşizm sosyal demokrasiden daha çok etki alanı bulmuş ve güçlenmiştir. Faşizm çeşitli çıkarları birleştirme ve dayanışmaya dayalı ortak yaşam modeli sunmaktadır. Bu koşullar sosyal demokrasiye de faşizme de kapı açma potansiyeline sahiptir. Faşizm müzakereyi ve kamusal alanı yok edecek şekilde demokrasiyi ortadan kaldırır ve otoriter baskıcı yönetimle çözümler bulmaya çalışır (Kymlicka, 2016: 404). Arendt tam bu dönemde sosyal sınıfların ihtiyaçlarına cevap verme meylliyle hareket eden tek partili faşist yönetimlerin hâkimiyetlerini de savaş şartlarıyla ilişkilendirmiştir.

“Devletin kurumlarına saldırdığı ve sınıflara seslenmediği için her hareketin herhangi bir partiden çok daha fazla şansa sahip olduğu iki savaş arasında durum buydu... Avrupa parti sisteminin çöküşü, Hitler'in iktidara gelmesiyle gösterişli bir tarzda gerçekleşti. İkinci Dünya Savaşı patlak verdiği sırada, Avrupa'daki ülkelerin çoğunluğunun çoktan diktatörlüğün belli bir biçimini benimsemiş oldukları ve parti sistemini rafa kaldırdıkları; yönetimde meydana gelen bu devrimci değişikliğin çoğu ülkeyi devrimci kargaşalar yaşanmadan etkisi altına aldığı, bugün kolayca unutulmaktadır.” (Arendt, 2018a: 245-147).

Faşizm lideri önemseyen bir ideolojidir. İtalyan faşizminde Mussolini ve Nasyonal Sosyalizmde Hitler önemli liderler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki harekette de lider/karizmatik lider önemli ve belirleyici bir konumdadır. Faşist rejimlerde liderler partilerin destekleriyle hâkimiyet alanlarını kurabilmişlerdir. İçinde bulunulan dönemin koşullarını da göz önünde bulundurarak Arendt bu durumu “Avrupa’da, üyeleri Nazilerle işbirliği yapmamış tek bir parti bile yoktu.” şeklinde ifade etmiştir. Aynı zamanda parti desteklerinin faşizme etkisini kendi şaşkınlığıyla ifade etmiştir.

“Hitler öncesi Almanya'sında parti sisteminin çökmesi, gerçeklikte, görünüşte olduğundan çok daha farklıydı. Bu durum, tamamen yeni ve karmaşık kitle propaganda biçimlerinin bütün partilerce benimsendiği 1932'deki son başkanlık seçimlerinde kendini gösterdi. Adayların seçimi bile başlı başına garipti. Parlamenter sistemin zıt taraflarında duran ve birbirleriyle savaştan iki hareketin kendi adaylarını (Naziler Hitler'i, Komünistlerse Thalmann'ı) ortaya sürmesi doğal bir şey olsa da, diğer bütün partilerin ansızın tek bir aday üzerinde anlaşabilmiş olmaları çok şaşırtıcıydı.” (Arendt, 2018a: 249).

Ancak yine de bu sistemin işleyişinin arkasında Arendt, korkunun varlığını vurgulamaktadır: “Bütün adayların taraftarlarının başvurduğu bu garip tek biçimliliğin ardında şöyle örtük bir varsayım yatmaktaydı: Seçmen sandığa korktuğu -Komünistlerden, Nazilerden ya da statükodan korktuğu- için gidecektir” (Arendt, 2018a: 251).

Korku yerini zamanla sorgulamadan kabullenmeye bırakmaktadır. Tüm bu süreçte tahakkümcü bir yönetimde lider toplumun desteğini aldıktan sonra neredeyse kusursuz bir şekilde karar verici olarak algılanmaya başlanmaktadır. “Bundan böyle bir kitle önderinin temel niteliği, onun sonu gelmez yanılmazlığıdır; kitle lideri asla hata yaptığını kabul etmez.”² (Arendt, 2021a: 105). Tahakkümcü yönetimler liderin aynı zamanda bulunduğu dönemde ortaya çıkaran ekonomik bunalım gibi toplumsal koşullarda problemlere çözüm arayışlarının da talebini ortaya çıkartmaktadır. Bu durumu totaliter ya da faşist lider sosyalizmin yöntemlerinin bazılarından

² Parti üyelerinin yeminleri arasında Organisationsbuch der NSDAP’da sıralananlardan ilki şöyledir: Führer her zaman haklıdır. 1936’da yayımlanmış baskı, s. 8. Ancak, Dienstvorschrift für die P.O. der NSDAP, 1932, s. 38 bunu şöyle ifade eder: Hitler’in karan kesindir!. Söyleyişteki olağanüstü değişikliğe dikkat edin (Arendt, 2021a: 105).

faidalanarak çözümlenmeye çalışmaktadır. “Totaliter hareketler, sosyalizmin ve ırkçılığın yararlı içeriklerinden yani bir sınıfın ya da ulusun çıkarlarından kurtularak onları kullanır” (Arendt, 2021a: 105).

Dönemin toplumsal koşulları yaşanmakta olan ideolojilerin gelişimi de etkilemektedir. Faşizm için milliyetçilik ve sosyalizm düşünceleri bir araya gelmiştir. Milliyetçiliğin bütünlük ve birlik ihtiyacına olan cevabı ve sosyalizmin dayanışma ve eşitlik tezleri bir araya gelerek bir ideoloji ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik kavramı bu iki olgunun sentezi şeklinde daha fazla öne çıkmaktadır. Yine dönemin toplumsal koşulları bu ideolojinin vücut bulmasında etkili olmuştur. Birinci Dünya savaşı sonrası hesaplaşmalar faşizmin oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir (Griffin, 2014: 24). Almanya’nın yenilgisi sonrası rahatsızlığı ve bütünlüğün dağılması ile İtalya’nın beklentilerinin karşılanamaması sorunu da faşizmin gelişimi adına etkilidir. Bu anlamda bütünlük ihtiyacının savaş sonrası ortamda daha etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nasyonal Sosyalizm biyolojik ırkçılık ve biyolojik determinizm üzerinden bir milliyetçilik anlayışı sunar (Sternhell, 2012: 16-46). Bu düşüncede saf bir millet kurma düşüncesi hâkimdir. Nasyonal Sosyalizmde Yahudi düşmanlığı ön plandadır ve saf ırk dışındaki *hastalıklı ırkların* ayıklanması düşüncesi bulunmaktadır.

İtalyan faşizminde milliyetçilik güçlüdür ancak kana dayalı bir ırkçılık anlayışı yoktur. İtalya modelinde devlet ön plandadır ve belirleyici bir konumdadır. Nazi faşizmi hem devletin mutlak gücünü hem milliyetçiliği ön plana çıkarmıştır. Devlet milletin yansıması olarak algılanmalıdır. Alman modelinde resmi bir devlet yapılanması vardır. Ancak yapılan insan zulümleri gizli yapılanmalarla gayri resmi şekilde yürütülmüştür (Griffin, 2014: 170). Her iki örnekte de tek parti aracılığıyla bir egemen otorite oluşturulmuştur. Arendt Nazi Almanya’sı ve Mussolini İtalya’sı arasındaki parti ile ilişkili faşizmi şu sözlerle açıklamaktadır:

“Mussolini’nin korporatif devlete getirdiği yorum, sınıflara bölünmüş bir toplumda malum ulusal tehlikelerin yeni bir bütünleşmiş toplumsal örgütlenmeyle üstesinden gelme ve ulus-devletin üzerinde dayandığı devlet-toplum antagonizmasını toplumu devlete dahil etmek suretiyle çözüme yönünde bir girişimdi. Partiler üstü bir parti olan faşist hareket, bir bütün olarak ulusun çıkarlarını temsil ettiğini iddia ettiğinden, devlet aygıtını eline geçirdi, kendini en yüksek ulusal otoriteyle özdeşleştirdi ve bütün halkı devletin bir parçası yapmaya çalıştı. Ancak, kendini devletin üstünde olarak düşünmedi; önderleri de kendilerini ulusun üstünde görmediler. Faşistlere gelince, onların hareketi iktidarın ele geçirilmesiyle, en azından iç politika açısından sona ermişti; hareket, hareketini şimdi, ancak emperyalist genişleme ve tipik emperyalist macera anlamında dış politika alanında sürdürebilirdi. Hatta iktidar ele geçirilmeden önce bile Naziler, hareketin sadece partiyi iktidara taşımaya hizmet ettiği bu Faşist diktatörlük biçiminden kesin olarak uzak durdular ve bunun sonucu olarak, partinin tersine hiçbir kesin, sıkı sıkıya belirlenmiş amaçları olmaması gereken hareketi yürütmek için partiyi kullandılar” (Arendt, 2018a: 240-241).

Arendt bu gizli yapılanmayı gizli polis olarak ifade etmiştir. Arendt totaliter yönetimlerin karakteristik bir özelliği olarak gizli polisi totaliter iktidarın merkezine yerleştirmektedir. “Totaliter hareketler iktidara yükselişleri sırasında gizli toplulukların belli örgütlenme özelliklerini taklit ederler, yine de kendilerini güpegündüz inşa eder, ancak egemenlik kurmalarından sonra gerçek gizli bir toplum yaratırlar. Totaliter rejimlerin gizli topluluğu, gizli polistir.” (Arendt, 2021a: 217, 241). Totaliter devletlerin yönetim politikalarında nihai bir dünya devleti tasavvuru oluşturulmaktadır. Bu tasavvur totalitarizmin temel iddiası olan küresel egemenlik kurma iddiasıyla ilgilidir. Bu anlayış kapsamında yönetim, kurbanlarına vatana ihanet eden suçlu isyancılar muamelesi yaparak nihayetinde işgal edilen bölgelere silahlı kuvvetler yerine gizli polis aracılığıyla yönetmeye çalışmaktadır (Yazıcı, 2018: 198). Gizli polis anlayışı baskıcı yönetimlerde halkın arasına gizlenmiş ve her an ifşada bulunacak korkusu da yaratmaktadır. “Komplocu gizli toplulukların işleyişi ve onunla savaşmak üzere örgütlenmiş gizli polis arasındaki esaslı yakınlık yüzünden, küresel bir komplo yalanına yaslanmış, küresel

egemenlik kurma amacı taşıyan totaliter rejimler nihayetinde tüm iktidarı polisin ellerinde toplar.” (Arendt, 2021a: 155).

Faşizm esasında bir siyasal iktidarlık iddiasıyla kendini göstermektedir. Siyasal iktidar anlamında egemenlik kavramı, yetkin bir devlet aracılığıyla formüle edilmektedir. Devlet olgusu toplumsal yaşamla birlikte ideolojik tasarımları da içinde barındırmaktadır. Bir devlet belirli bir ideoloji sistemi kapsamında örgütlenebilmektedir. Dolayısıyla devletleri ideolojilerin siyasal iktidar anlayışlarıyla ilişkilendirmek mümkündür. Egemenliğin ve devletin tamamen kötü bir şey olduğunu ve hakları ihlal edici bir mekanizma olduğunu savunan anarşizmin egemenliği tamamen reddetmesindeki ilişki kadar faşizmin de ilişkisel bağlamını bir egemenlik tasviri üzerinden yaptığı anlaşılabilir. Aynı şekilde egemenliğin tezahürü liberal devlet anlayışında etkisi toplumsal hayattan mümkün olduğunca uzaklaştırılmaya ve azaltılmaya çalışılması gereken bir olgu olarak anlaşılabilir. Dolayısıyla egemenlik kavramı da nasıl yorumlandığı ve kullanıldığıyla alakalı olarak ideolojilerle doğrudan ilişkilidir.

Schmitt bu anlamda önemli bir isimdir. Rousseau’ya göre egemenlik sınırlanamaz, kuşatıcı ve bölünmezdir özellikle halk egemenliği kavramı ön plandadır (Rousseau, 2010: 24-25). Schmitt aynı Rousseau gibi egemenlik kavramının sınırlanamaz oluşunu mutlaklık (mutlak güç) ekseninde ifade etmektedir (Uslu, 2020: 19). Schmitt’e göre egemen, istisnai olanın ne olduğuna karar verendir. Schmitt hukukun üstünlüğü anlayışının bir yanısıra olduğunu düşünmektedir. Egemen hukukun arkasına gizlenmiş asli güçtür. Dolayısıyla egemen, hukuku ötesine geçebilmektedir. Schmitt egemen bir otorite olmadan işleyen bir hukuk sisteminden bahsedilemeyeceğini düşünmektedir (Schmitt, 2020: 12-42). Egemen hukuku askıya alandır ve hukukun dışına çıkabilir. Egemen, kimin dost kimin düşman olduğuna da karar verendir (Schmitt, 2014: 14-16). Schmitt’e göre siyasal, devletten önce gelmektedir ve her türlü hukuki kararı siyasal karar belirlemektedir. Egemen burada en üstün “güç” olarak ortaya çıkmaktadır.

Demokratik devletlerin liberal anayasalarında yer alan olağanüstü hal durumundaki uygulamalara bakarak Schmitt’in tezinin doğruluğu anlaşılabilir. Burada egemen açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Normal hukuki ve liberal düzende egemenin varlığı belirsizdir. Egemen hukukun ve kuralların ardında adeta görünmez olmuştur. Hukukun kendisi olağanüstü yönetim kavramını kabul ederek, hukukun askıya alınması sürecini hukukileştirmiştir. Tam bu noktada egemen güç hukuku askıya alarak olağanüstü dönemde kendi varlığını açık etmektedir (Schmitt, 2020: 20). Ancak olağanüstü hal durumlarında egemenin varlığı net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Egemen en üstün iktidar demektir ve en önemli özelliği siyasal tayini belirleyen dost düşmana karar vermektir. Kimin dost kimin düşman kimin yaşayacağına ve kimin ölümüne karar verme gücü egemeni varlığın anlaşılmasını sağlamaktadır. Egemenliğin temel mantığı bu şekilde anlaşılabilir. Egemenliğin mantığını anlamak faşizmin anlaşılmasına da kapı açmaktadır. Egemenin aşkın ve kolektif yapısı faşizmin lideri için aranılan pozisyonu direkt olarak temellendirmeye yetmektedir. Lider hukuku esas olarak hareket edebilmektedir ve aynı zamanda hukukun dışına çıkabilme tekeli elinde bulundurmaktadır. Nitekim Hitler ve Mussolini örnekleri egemenliğin faşizmde nasıl kullanıldığının anlaşılmasında önemli ipuçları sunmaktadır. Schmitt’in egemenin varlığını olağanüstü hal durumlarında açıkça ortaya koyduğunu belirtmesi egemeni en üstün “güç” olarak ortaya çıkartmaktadır. Bu bağlamda Schmitt’in egemenlik anlayışı, faşizmin temel mantığını anlamak için de bir anahtar sunmaktadır.

Egemenliğin mantığını anlamada önemli ve meşhur bir düşünür Agamben’dir. Agamben-Kutsal İnsan’ı çıplak hayat olarak tanımlamaktadır (Agamben, 2001: 101). Agamben *homo sacer*³

³ Homo sacer Roma hukukuna göre öldürülebilen ama kurban edilemeyen insanı ifade etmektedir. Agamben’e göre egemenin olduğu her yerde egemen kendi homo sacer’ini yaratır. Agamben ile egemenin hastanelerde, toplama kamplarında mülteci kamplarında özneleri ölüme terk edildiğini analiz etmek gerekmektedir (Aksoy, 2016: 16).

kavramıyla hukukun ne içinde ne dışında olunan durumu ifade eder. Hukukun korumasının olmadığı içerde mi dışarda mı bilinmeyen sınır durumudur kutsal insan ve aynı zamanda siyasi korunmanın dışında bulunulan durumu ifade eder. Çıplak hayatı somut bir şekilde toplama kamplarında ve mülteci kamplarında görüleceğini belirten Agamben, insanların orada hiçbir güvencesi olmadığını altını çizmektedir. Çünkü Agamben egemeni/iktidarı ancak insanların her türlü haklarından mahrum eden ve tahakküm uygulayan bir şeyden ibaret olduğunu düşünmektedir (Patton, 2007: 204). Korumanın olmadığı sözde hukuki düzendir bu durum. Egemen, karşısında bütün insanların çıplak hayat konumunda olduğu üst varlıktır. Faşizmin egemenliğe adadığı kutsallık bağlamında artık lider belirlediği düşmana uygun gördüğü yok edici davranışların meşru kabul edilmesini onaylayabilmektedir ve burada liderin karşısında bulunan hangi grup olursa olsun haklarının gaspı kaçınılmaz olacaktır. Nazi Almanya'sı döneminde Yahudiler için uygulanan insan hakları ihlalleri, toplama kamplarında yaşananlar da dâhil olacak şekilde, Alman halkı için meşru kabul edilmiş bir olgu haline dönüşmüştür. Halkın Hitler'e verdiği büyük destek bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir. Burada egemene açık bir itaat söz konusudur. İnsanların yaşam ve ölümüne karar veren egemenin varlığı somut bir şekilde oldukça belirgindir.

Totaliter rejimler ile demokrasi dışı olan diğer rejimler arasındaki fark "yönetimlerinin ideolojik yapıları" üzerinden anlaşılmalıdır (Marquez, 2019: 72). Totaliter rejimler sistematik olarak mükemmel bir toplum yaratmak adına hem gerekli bir ideolojiye (Leninizm, Marksizm, Faşizm veya Nasyonal Sosyalizm gibi) hem de belirlenen ideolojiyi hayata geçirecek siyasal kontrol ve takip yeteneğine eş zamanda sahip olmak zorundadır. Dolayısıyla bu iki durum var olmadan totaliter rejimin pekişmesi ve oluşması mümkün değildir (Kalaycıoğlu, 2014: 27). Aynı zamanda hem Almanya hem de İtalya tecrübelerinin totaliter rejim olmanın bu iki gerekli unsurunu aynı zamanda gerçekleştirme hedefini uzun ömürlü hale getirememiştir. Ancak yine de totaliter ideal tip durumuna en yakın rejim Alman Nasyonal Sosyalizmi olduğunu söylemek mümkündür (Costa Pinto, 1991: 2).

İtalyan faşizmi Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı arasında yaşanmış bir dönemi kapsamaktadır. İtalya, Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın yanındayken taraf değiştirmesi üzerine kazanan devletler arasında görünmesine karşın esasında çok fazla kayıplar vermiştir. İtalya St. Jean de Maurienne anlaşmasına Rusya'nın onay vermemesiyle beklediği savaş kazanımlarını alamamıştır. Savaş sonrası ekonomik ve siyasal karışıklıkların etkisi Mussolini'nin faşist hareketlerinin gelişmesinde önemli etkilere sahiptir. İstikrarsız siyasal rejimin ve ekonomik sorun baş gösterdiği toplumsal koşullarda sosyalist düşünceler de kazanım sağlamıştır. Benito Mussolini yönetiminde başlayan faşist hareketler liberal demokrasiye ve sol akımlara karşı milliyetçi retoriğe dayalı bir pozisyonda ortaya çıkmıştır. Saldırgan bir milliyetçilik esasında şekillenen İtalya faşizmi güç kullanımına dayalı stratejiler ortaya koymuştur. Aynı zamanda İtalya'nın Avrupa devletlerinden biri sayılma arzusuna Roma İmparatorluğunun güçlü dönemlerine ithaf yapılarak İtalyan halkının milliyetçi hislerine Mussolini faşizmi usta bir şekilde hitap etmiştir (Sander, 2004: 25). Yine Alman faşizminde de savaş sonrası kaybedilmiş hissinin karşısında Alman halkı aşırı milliyetçi pozisyona getirilmiştir.

Benito Mussolini 1922 yılında başbakan seçilmesinden önce siyaset hayatına başladığı sosyalist eğilimi bırakıp faşist bir eğilime kaydığı gözlemlenmiştir. Seçilmesinin ardından ilk olarak seçim kanununu değiştirmiş ve kendi iktidarını sağlama almıştır. Kolluk kuvvetlerine geniş yetkiler vermesi dolayısıyla İtalya'yı bir anlamda polis devletine çevirmiştir. Basın özgürlüğünü engelmış, her türlü grevi yasaklayarak sendikaları da kaldırmıştır ve sosyalist eğilimlerin önüne sert bir set çekmiştir. Spor ve kültür faaliyetlerine önem vermesi gençlerin sosyalist eğilimlerden uzaklaştırmak adına attı adımlar olarak bilinmektedir. Aynı zamanda parlamentodan komünist, halkçı ve sosyalist milletvekillerinin milletvekilliklerini iptal etmesi de güçlü nüfuz etkisinin göstergesidir (Örs, 2010: 500-5003). Aynı pratikler farklı şekillerde Nazi Almanya'sında Yahudi ötekisine karşı geliştirilmiştir.

Mussolini'nin güçlü olan haklıdır anlayışından kaynaklı söylemleri oldukça provakatif etki yaratmıştır. Yine de Mussolini'nin devletçi politikalarıyla sanayide ve tarımdaki gelişmeler ekonomiyi düze çıkarmaya yardımcı olmuştur ve işsizlik oranlarını düşürmüştür. Bu durum Mussolini'nin popülaritesini yükseltmekle birlikte halkın faşist rejime olan desteğini de arttırmıştır (Carocci: 1965: 36). İlerleyen zamanda İtalya topraklarını genişletmek isteyen Mussolini, Hitlerden de destek alarak dış politikada da saldırgan ve işgalci tutumlar sergilemiştir. Nihayetinde 1921-1922 yıllarında başlayan faşizm rüzgârı Afrika'da İngilizler tarafından mağlup olunması üzerine Mussolini'nin kendi etkinliğini kaybetmesiyle 1943 yılında sona ermiştir. Benzer işleyiş Hitler'in seçilmişin üstünlüğü elitizminde ve yayılmacılığında da gözlemlenebilmektedir.

Faşizmi bir anlamda Schmitt'in egemenliğinin kapsamında anlamak gerekmektedir. Egemenlikte Schmitt'in siyasal kavramı tanımlamasında yer verdiği siyaseti dost düşman ayrımı önemlidir (Schmitt, 2014: 14). Siyasalın tanımı diğer kavramlardaki ikilikler gibi kendine has dinamizmi olan bir kavramdır. Siyasetin en sert biçimini Schmitt, yoğunluğun en fazla olduğu durumda düşmanın belirlenmesi ve yok edilmesi gerekliliği olarak tanımlamaktadır. Tam bu nedenle birlik ve bütünlüğe abartılı bir vurguyla siyasal birlik korunmaya çalışılmaktadır. İçerideki ve dışarıdaki düşmana karşı devlet, toplumun birliğini sağlamalıdır. Düşman, ölümü hak eden ve yok edilmesi gerektirir. Böylesi bir hâkim işleyiş büyük bir egemenliğin gücünü açıkça ortaya çıkartmaktadır. Bütünlüğü sağlayıcı güç burada yalnızca devlettir. Devlet parçalanmayı önleyecek olan güçtür ve toplumu bir arada tutmaktadır. Devlet toplumsal alandaki her bir noktaya ilgilenecek kontrol mekanizmasıdır (Griffin, 2020: 203).

Modern dönemde toplumsal yapıyı kontrol etmeyi amaçlamış olan liderler, siyasal partiler ve ideolojilerin tanımlanmasında kullanılan totalitarizm kavramı, İtalyanca "totalitario" kelime kökünden türetilerek mutlak ve bütünlük anlamını taşımaktadır. Bu kavram 1920'li yıllarda Giovanni Gentile tarafından "ideal faşist devlet" in tanımlanması için kullanılmıştır (Dalkıran, 2018: 2). Bu bakımdan totalitarizm ve faşizm arasında ilişki kurulabilir. Totalitarizm tam da iki savaş arası dönemde cereyan eden Mussolini İtalya'sı, Nazi Almanya'sı ve Stalin Rusya'sının rejimlerinin temel özelliklerini de ortaya koymaktadır. Bu bakımdan totalitarizm kavramı faşizmi de kapsayacak özellikler barındırmaktadır ve bu yüzden olumsuz bir anlam içermektedir.

Tahakkümcü bir devlet anlayışı toplumu homojenleştirmektedir. Totalitarizm kavramı bu notada öne çıkmaktadır. Totalitarizmin ne anlama geldiği dönem dönem değişiklik göstermiş olsa da totalitarizmin kurucu unsurlarını incelemek gerekebilmektedir. Totalitarizm en genel anlamda siyasi iktidarın tek elde toplandığı, baskıcı ve mutlak parti yönetimlerini tanımlamakta kullanılmaktadır. Aynı zamanda totalitarizm hem özel alanın hem siyasal alanın hemen her yerinde siyasal, ekonomik, medyatik ya da silahlı olarak insanı tahakküm altına alan her türlü denetim mekanizmalarının tek merkezde toplandığı siyasal yapıları tanımlamak için kullanılmaktadır (Cevizci, 2005: 1631-1632). Totaliter rejimler de faşizm de toplumu devletin içinde zamanla eritmektedir ve tek tipleştirir. Siyaset toplumu negatif anlamda yutmaktadır. Devlet tahakkümcü bir yapıdayken her alana müdahaleci davranır. Devlet totaliter ya da faşist bir tahakkümcü yapıya sahip olduğunda bir anlamda toplumun maddi ve manevi tüm dinamikleriyle ilgilenebilir. Baskıcı rejimlerin istediği insan tipi tahmin edilebilir insandır. Totaliter ve faşizm de dâhil baskıcı tüm rejimler de toplumu sürekli kendi kontrolleri altında tutmak için belirsizlikleri tehdit olarak algılamaktadırlar. Bunun için de hareketleri tahmin edilebilir bir kitle toplumuna ihtiyaç vardır (Onay, 2021: 15).

Liberal öğretinin amacı devlet otoritesini minimize etmektir (Özbek, 2004: 48-50). Liberalizm egemen olan siyasal iktidar karşısında bireyi ve bireyin özgürlüklerini korumayı amaçlamaktadır. Ancak sosyalizm ideolojisi egemenliği geçici olarak kabul etmektedir ve egemenliğin olmadığı özgür bir toplumu tahayyül etmektedir. Egemenliği ve siyasal iktidarı tamamen gerekli gören ideoloji ise faşizmdir. Egemenliği kutsayan bu ideolojide egemenliğin mantığı ve yansımaları en net şekilde görmek mümkündür. Modern liberal devlet anlayışı

egemenliği devletle özdeşleştiren temel bir dinamiktir. Ancak son dönemde neoliberalizm düşüncesi liberalizmin özgürlükler üzerindeki vurgusunu ekonomik özgürlükler üzerinden içselleştirerek ekonomik serbestleşme pratiklerini toplumsal pratikler haline dönüştürmeye meyil etmiştir. Böylece devletler üretim modelinden finans modeline geçerek egemenliğin liberal formunu da değiştirmektedir. Brown bu ilişkiyi neoliberal dönemde devletlerin artık birer şirket gibi hareket ettikleri şeklinde kurmuştur (Brown, 2011: 85-126).

Liberal anlayış esasında bireyin özgürlük alanını desteklemektedir. Nitekim negatif özgürlük anlayışı bireyin zihinsel ve bedensel olarak kendi üzerindeki egemenliğini kapsamaktadır. Bu kapsam bireyin mülkiyetleri üzerindeki egemenliğini de içermektedir. Bu anlamda özgürlük kişinin bedenine zihnine ve mülkiyetlerine kimsenin dokunamaması ve bu haklarını ihlal edememesi anlamına gelmektedir (Berkday, 2002: 265). Pozitif özgürlük, bireyin başkaları tarafından müdahaleye uğramaması ya da kendi başına bırakılmasından daha fazlasını ifade etmektedir. Birey pozitif özgürlüğü kendi benliği üzerinde denetimiyle ve benliğinin hakimiyetini kurmasında etkin bir rol almasıyla kurabilmektedir (Pettit, 1998: 37-38). Pozitif özgürlük negatif özgürlükten ziyade kısıtlamalardan muaf olmak değil, bir şey yapabilmek özgürlüğü olarak görülmektedir. Arendt özgürlük kavramını denetim ve egemenlik anlayışından uzak olacak şekilde siyasal özgürlük anlayışı geliştirmiştir. Arendt'e göre özgürlük, insanın iradi olarak bir eylem yapmasıyla mümkündür. Eylemde bulunma hali ise kamusal bir faaliyetin içerisinde bulunmak olarak düşünülmektedir (Berkday, 2003: 185). Tahakkümcü devlet ise tüm bu özgürlük alanlarını kısıtlamaktadır.

Hannah Arendt modern toplumun esasında “kitle toplumu” olduğunu düşünmektedir (Arendt, 2021a: 25; Arendt, 2021a: 174; Arendt, 2018a: 210). Bu toplumun dinamiklerinde ideolojileri ortaya çıkaran koşullar bulunmaktadır. Parçalanmış kitle toplumunda faşizm, bir çeşit ahlaki bir çürüme gördüğü için bu toplumlarda gelişebileceğinin bilincindedir. Toplum faşizm için artık belirleyici gücü olmayan insanlardan oluşmaktadır. Bu anlamda kitleyi bütünleştirerek bir topluma dönüştürebilecek ve bunu devlet gücüyle sağlayabilecek tek ideoloji faşizm olarak karşımıza çıkmaktadır. Totalitarizmde de bu anlayışı görmek mümkündür. Ancak faşizm ve totalitarizm arasındaki önemli farklardan biri de faşizmin kendi çatısı altındaki topluma daha anlamlı yaşamlar sunduğunu ileri sürmesidir. Faşizm artık devlete dönüşmeye başladıkça ona karşı dirençler toplumsal ve milli aidiyetlerle yer değiştirmeye başlamaktadır. (Sternhell, 2012: 312). Oysa totalitarizmin böyle bir önerisi olmamakla birlikte faşizmin duygulara hitap eden popülist yönünden oldukça ayrı bir noktada durmaktadır.

Totalitarizm bireysel özgürlükleri kısıtlayıcı siyasal muhalefeti baskılayan toplum üzerinde güçlü kontrol kurma eğiliminde olan baskıcı bir yönetim biçimi olmasından kaynaklı olarak faşizm ile benzerlikler taşısa da ikili arasında farklar belirgin şekilde anlaşılmaktadır. Bu özellikler her iki anlayış için ortak bir kabuldür ancak totalitarizm devletin toplum üzerindeki geniş kapsamlı kontrolünü ifade ederken faşizm veya komünizm gibi belirli bir ideolojiye bağlı olmakla birlikte böyle bir zorunluluğu da bulunmamaktadır. Totaliterlik tezi Soğuk Savaş dönemiyle şekillenen bir yaklaşım olarak hem Nazi rejimini hem de Sovyetler Birliği tarzında Komünizmi totaliter rejimler kategorisinde değerlendirmektedir. Bu değerlendirmeye birlikte her iki sistem üzerinden bir analizde bulunmaktadır. Bu yaklaşımda özellikle tek parti hakimiyeti, ideolojik kontrol, özgürlük karşıtlığı, bireyin kamusal hayattan dışlanması ve baskıcı devlet yapıları gibi unsurlar ön plandadır (Friedrich, 1969: 126).

Faşist bir rejim geniş yetkiler tanınmış otoriter bir lider etrafında örgütlenen güçlü bir hükümet yapısına dayanmaktadır ve genellikle tek parti sistemi uygulanmaktadır. Totaliter rejimlerde ise toplumsal denetim için polis devleti anlayışında daha geniş devlet araçlarını kullanmaktadır. Otoriterizm için koşulsuz itaat eden bireyler de vardır (Bouderon, 1989: 93). Totaliter rejimler yapıları gereği sınırsız bir iktidar talep etmektedirler. Bu talebin mümkün olması ise ancak topyekûn bir tahakkümle gerçekleşebilmektedir (Yazıcı, 2018: 202). Burada toplumsal mühendislik ön plandadır. Bireylerin inanç ve davranışları bu denetimci anlayış dâhilinde ilgili araçlarla sağlanmaya çalışılmaktadır. Faşist rejimler ise genelde ulusal birliğin sağlanması adına

milliyetçi ilkelerle hareket etmektedir ve hem iç hem dış düşmanlara karşı saldırgan bir tavır sergilemektedir. Ekonomik işleyiş yine totaliter rejimlerde devletin sıkı kontrolü altında tutulmaktadır. Faşist rejimlerde bu kontrole ek olarak özel mülkiyetin bir miktarına müsaade edilmektedir.

Milliyetçilik kavramı totaliter rejimlerde sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Çünkü devlete itaat eden birey belirli ve tutarlı bir unsur etrafında tutulmaya çalışılmaktadır. Faşizm için milliyetçilik temel bir kavramdır. Hem İtalya faşizminde hem Alman faşizminde milliyetçilik aşırı bir şekilde vurgulanmaktadır. Dayanışma ve birlikte hareket etmeye özendirme adına sosyalist tavırlar yine faşizmin temel kaynakları arasında görülmelidir. Bireylerin aktif bir kitlesel hareket için hazırlıklı olmaları adına sosyal görevlere katılımları özendirilerek ödüllendirilmektedir (Linz, 1984: 25). Milliyetçilik ve sosyalizm ideolojileri faşizmin içine işlenmiş bir şekilde kullanılmaktadır. İdeolojiyi totaliter yönetimler için önemli görmesine karşın Arendt “Ne Stalin sosyalizme ne de Hitler ırkçılığa tek bir yeni düşünce eklememiştir; ancak bir tek onların elinde bu ideolojiler ölümcül bir ciddiyet kazanmıştır.” Şeklinde yorumlamıştır (Arendt, 2014: 479).

Sternhell milliyetçiliğin faşizmin merkezinde yer aldığını düşünmektedir. Aynı zamanda faşizm sosyalizmin sınıf mücadelesi ve proleterya diktatörlüğünü reddederken eşitlik ve adalet söylemlerinden de etkilenmiştir. Dolayısıyla Sternhell, faşizmi sosyalist değerlerin milliyetçi bir bağlamda yeniden şekillendiği “üçüncü yol” anlamında bir karışım olduğunu ifade etmektedir (Sternhell, 1996: 218-223). Bu anlamda faşizmi milliyetçilik ve sosyalizmin bir tür karışımı olarak değerlendirildiğinde sosyalizmin dayanışmaya ve eşitliğe dair vurgusuna ithafen Arendt, eşitliğin saptırılması ve siyasal bir kavramdan çıkartılıp toplumsal bir kavram olarak kullanılması durumunun toplumun özel olan bireylere çok daha az alanın tanındığı zamanlarda tehlikeli bir kavrama dönüştüğünün altını çizmektedir. Çünkü böylesi bir durumda özel durumlu bireylerin varlığı çok daha açık bir konumda olacaktır. Ancak farklılıklar arası eşitliğe gönülsüz davranan grupların arasında çok daha zalimce ve insafsızca çatışmalar yaşanacaktır. Nitekim Yahudilerin eşit olması Nazi Almanyası için Yahudilerin farklılıklarının da ortaya çıkmasına ve antipati kazanmalarına sebep olmuştur. Bu durum nihayetinde Yahudi olan ve olmayan ayrımının en tepeye tırmanmasıyla sonuçlanmıştır (Arendt, 2021b: 108). Arendt faşizmin ve totalitarizmin farkının en iyi ordu gibi ulusal bir kurumun devletle ilişkisinde görmektedir.

“Faşist ve totaliter hareketler arasındaki farkı en iyi, orduya karşı, yani par excellence ulusal olan bir kuruma takındıkları tutumda görmek mümkündür. Onu siyasi komiserlere ya da totaliter seçkin birliklere tabi kılarak ordunun ruhunu yok eden Nazilerin ve Bolşeviklerin tersine, Faşistler, kendilerini devletle özdeşleştirdikleri gibi onunla da özdeşleştirdikleri ordu gibi, tamamen ulusal olan kurumları kullanabilmişlerdir. Faşist bir devlet ve faşist bir ordu istiyorlardı, fakat yine de ordu ordu, devlet devletti; sadece Nazi Almanyası'nda ve Sovyet Rusya' da ordu ile devlet, harekete bağlı birimler hali ne gelmişlerdir. Ne bir Hitler ne de bir Stalin olan faşist diktatör, klasik siyaset kuramı bağlamında tek gerçek gaspçıdır ve onun tek parti egemenliği bir anlamda çok parti sistemiyle hala sıkı sıkıya bağlı yegâne egemenlik biçimiydi. Faşist diktatör, emperyalist kafalı liglerin, birliklerin ve "partiler üstü partiler" in hedefledikleri şeyi başardı; o yüzden özellik le İtalyan faşizmi, ilhamını sadece aşırı milliyetçilikten alan mevcut bir devletin çatısı altında örgütlenmiş ve halkı kalıcı biçimde (oysa ulus-devlet onları ancak olağanüstü hallerde ve union sacree [kutsal ittifak] dönemlerinde seferber etmişti) Staatsbürger ya da patriotes haline dönüştürmüş modern bir kitle hareketinin tek örneğiydi” (Arendt, 2018a: 241-242).

Hangi kurum çatısı altında olursa olsun insanların ve milletlerin yaşam alanlarında yaşama hakları vardır. Ancak faşizm bu alanları işgal etme hakkını kendinde görmektedir. Faşizmde bireyden ve birey hak ve özgürlüklerinden bahsedilemez. Faşizmde bireyin en fazla bu yapılanma için yerine getirmesi gereken ödevleri olmaktadır (Yayla, 2009). Faşizmde yayılcılık

meşrulaştırılmaktadır. Hakların kullanılması ve işgal edilmesi doğal bir haktır. Çünkü faşizm her türlü hakikati kendi tekelinde bulundurduğu düşüncesini topluma yaymaktadır (Can, 2009: 3).

Faşizm aynı zamanda kişiler arası ya da milletler/toplumlar arası eşitsizlik olarak görülebilir. Çünkü özünde bazı insanların ya da milletlerin daha üstün olduğu düşüncesi hâkimdir. Belirli bir doğal yapıdan (ırk) kaynaklı olarak güçlü toplumun daha yücelmiş olduğu mantığını görmek mümkündür. Ancak İtalyan faşizminde bu durum gözlemlenirse de Alman faşizmi tam olarak bu ilkeye dayandırılmaktadır. Eşitsizlik bu anlamda faşizmi kabullenmiş bir toplumda olumsuzluk ya da adaletsizlik olarak algılanmamaya başlamaktadır. Faşizmde yönetim ve yönetim elitlerin yani liderin işidir (Sternhell, 2012: 47). Dolayısıyla lider en seçkin kişidir. Bu anlayış elitizmin kabulünü beraberinde getirmektedir. Faşizmin bu yapısı demokrasiyle çelişmektedir. Çünkü demokraside eşitlik temel dinamiktir. Faşizmin demokrasi ile kendini özdeşleştirebileceği bir nokta vardır. Liderin kazandığı meşruiyet, onu halk iradesinin temsili olarak görmektedir. Faşizmin karakteristik özelliklerinin totalitarizmle ilişkisi de ayırt edici özelliklerinden dolayı önemlidir. Bu anlamda Hannah Arendt'in düşüncelerini incelemek yerinde olacaktır.

2. Hannah Arendt' e Göre Totalitarizmin Bir Türü Olarak Faşizm

Hannah Arendt (1906-1975) Hannover'de Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Hannah Arendt Marburg ve Freiburg'da üniversite eğitimini tamamlamıştır. Arendt'in düşüncelerinin şekillenmesinde en önemli etkenlerden biri Almanya'da Hitler döneminde bir Yahudi olarak yaşaması ve dönemin gelişen tüm siyasi dinamiklerine şahit olmasıdır. Arendt, Hitler'in iktidara gelmesiyle birlikte Yahudi topluluklar üzerinde kurulan yoğun baskıdan dolayı Yahudi göçmen hareketlerinde aktif rol alarak Fransa'ya ve oradan da Amerika Birleşik Devletleri'ne geçmiştir. Arendt'in düşünce gelişiminde yaşadığı deneyimlerin etkisi net bir şekilde görülmektedir. Yahudilerin toplama kamplarında kötü muamelelere maruz kalmaları ve Holokost⁴ faciası sonrası Arendt Nazilerin işlediği suçları Yahudilere karşı ve tüm insanlığa karşı işlenmiş bir suç olarak değerlendirmiştir (Arendt, 2022: 31).

Nazizm faşizm olarak tanımlanabilir mi? Bu nokta başlı başına bir tartışma konusudur. Nazizmi faşizmin bir türeği olarak görmek mümkündür. Ancak özellikle her iki ideolojinin ortak noktalarını ve farklılıklarını ifade etmek bu tanımlamaya daha net bir açıklık getirebilmektedir. Arendt Nazizmi de faşizmi de totaliter rejimlerin örnekleri olarak incelemektedir. Esasında her iki ideolojinin de kitleleri harekete geçirerek bireyi nasıl araçsallaştırdığını ve baskıcı rejim olarak temel kaideleri irdelemektedir (Arendt, 2021b: 79). Griffin bu ortak noktaları faşizmin yeniden doğuş miti üzerinden tanımlayarak açıklamaktadır (Griffin, 2014: 81-82). Bu tanımlama Griffin'e göre Nazizm ile kesişmektedir. Özellikle şiddetin kullanımı, liderlik kültü ve totaliter eğilimler bu kesişimin paydaşlarıdır (Griffin, 2014: 178-203).

Faşizm totalitarizm olarak tanımlanabilir mi? Bu sorunun cevabı da biraz karmaşıktır. Faşizm ve totalitarizm iki farklı siyasal sistemlerdir. Ancak bazı ortak özellikleri olması sebebiyle bu iki sistem arasında ilişki kurulabilmektedir. Dolayısıyla faşizmi anlamak adına totalitarizmin faşizmle benzerlik ve farklılık içeren özelliklerini ortaya koymak yerinde olacaktır. Arendt'in totaliteryanizm kavramı Stalinizm ve Nazizmi kapsayacak ancak İtalyan Faşizmi'ni dışlayacak biçimde kullanılmaktadır. Hannah Arendt totalitarizmi moderniteyle ilişkilendirmiştir ve totalitarizmin kaynaklarını ortaya koyarak esasında baskı ve şiddet içeren bu sistemin kitleler tarafından nasıl destek bulunduğunu analiz etmeye çalışmıştır. Bu konuda Zygmunt Bauman da benzer bir eleştiri sunmaktadır. Bauman, Holocoust'un modernitenin yarattığı rasyonel düşünce sistemi ve bürokratik organizasyonun ürünü olduğunu düşünmektedir (Bauman, 1997: 33-34). Modernite Bauman'a göre insanları kategorize etmeye, standartlaştırmaya ve sınıflandırmaya

⁴ Holocaust kavramı Yunanca bütün ve yanmış kelimelerinin birleşmesiyle oluşmaktadır. Bu kavram genel olarak 1933-1945 yılları arasında Yahudi soykırımını tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu soykırım yalnızca Yahudilere karşı değil engellilere ve bazı Polonyalıları karşı da uygulanmıştır. Bauman bu kavramı yalnızca Yahudi sorunu olarak değil tüm toplumun uygarlığın ve kültürün problemi olarak değerlendirmektedir (Bauman, 1997: 11)

yönelik bir eğilim taşımaktadır. Dolayısıyla Yahudiler bu süreçte dehumanize edilmiştir ve modern bürokratik ve bilimsel rasyonelliğin desteğiyle beraber bir “tehdit” olarak algılanmışlardır. Bu durum Holocaust’un modern tekniklerle icra edilmesine zemin hazırlamıştır (Bauman, 1997: 41). Nihayetinde Holocaust’un yalnızca Nazizmin aşırılıklarına indirgenmeyip aksine modern dünyanın yapısal özellikleriyle sıkı bir ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Buradaki bir diğer çıkarım ise Holocaust’tu yalnızca Nazi suçu olarak değerlendirmenin gelecekte benzer trajedilere karşı modern toplumu savunmasız bırakacağıdır. Çünkü Holocaust Bauman’a göre modernitenin karanlık yüzünü temsil etmektedir ve modern toplumları potansiyel tehlikelere karşı yüzleşmeleri konusunda uyarmaktadır (118).

Arendt totalitarizmi ideolojik bir dünya görüşünün benimsenmesi ve bu görüşün ilgili bürokratik yapıların içerisinde hayata geçirilmesi olarak değerlendirmektedir. Totaliter rejimler Arendt’e göre mutlak bir kontrol anlayışını benimsemektedir. Bu anlayış kapsamında bireylerin temel hak ve özgürlükleri ihlal edilmektedir. Totaliter sistemler toplumsal yaşamı kontrol etmek ve kendi sistematik yapısı doğrultusunda dönüştürmek için insan haklarına saldırmaktadır (Arendt, 1963: 438). Bu bakımdan insan haklarına dair totaliter rejimler açık bir tehdit içermektedir. Faşizm yine Arendt’in totalitarizm için ifade ettiği kontrolcü mekanizmayı devletin neredeyse tüm bürokratik yapısına yerleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kontrolcü yapı devlet karşısında bireyi kapsayacak ve hatta “yutacak” şekilde pozisyon almaktadır.

Totaliter rejimler bireyleri devlete daha bağımlı hale getirmek için toplumsal dayanışma ve bu minvaldeki tüm bağları zayıflatma hatta kopartma eğilimindedir. Özellikle totalitarizmin sürekli olarak kriz yaratma eğilimi devletin hem bu kriz dönemlerinde egemenlik alanlarını genişletmesi hem de bireyleri daha da devlete bağımlı hale getirmesiyle sonuçlanmaktadır. Böylece toplumsal birlik alanının ortadan kaldırılması esasen toplumun homojenleştirilmesini amaçlanmaktadır. Bu sistem içerisinde özgür düşünme yetisini kaybeden bireyler Arendt’e göre siyasal insan olma özelliklerinden de ayrılmaktadırlar. Arendt bu durumu zihinsel yaşamın üç temelinden ilkinin yani düşünmenin gerçekleşmediği yaşam tarzı olarak tanımlamaktadır (Arendt, 2018b: 481). Faşist bir yönetim toplumu homojenleştirerek bireysel farklılıkları içinde eritmektedir (Sternhell, 2012: 26). Arendt’in bahsettiği kamusal alanın ortadan kalması durumu faşizm içinde kitle toplumunun faşist lidere bağımlılığıyla sonuçlanmaktadır. Arendt’in tasnifi durumundaki birey artık eylemsel pratiklerini yalnızca faşist liderin komutlarını yerine getirmekte bulmaktadır ve kendisini bu şekilde bir bütünlükle kuşatılmanın içinde bulmaktadır (Arendt, 2018a: 24). Arendt de aynı şekilde kitle toplumunda güvenini kaybeden insanın hakikate ulaşmak için bilmeye, bilmek için yapmanın gerekliliğine yöneldiğini ifade etmektedir. Düşünmenin yerini böylece eylem (yapmak) almıştır.

Totaliter rejimleri açıklamak için Hannah Arendt bazı temel kaynaklar sunmaktadır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren imparatorlukların çökmesi totalitarizmin ana kaynaklarından biridir (Arendt, 2021c: 27). Çünkü Arendt bu imparatorlukların parçalanmalarının ardından milliyetçilik akımının çok daha güç kazandığını, etnik grupların da yükselişe geçmesiyle birlikte toplumsal çözümlerin ve kopuşların yaşanmaya başladığını ileri sürmektedir (Arendt, 2018a: 68). Arendt, Holokost faciası totalitarizmin bir sonucudur der. Yahudi karşıtlığının genişlemesi ve Antisemitizmin yükselmesi totaliter rejimlerin nefret ve kışkırtmaları için uygulanabilir bir zemin hazırlamıştır (Arendt, 2021b: 78). Antisemitizmin yükselişi Nazi Almanyası’nda faşizmin yükselişiyle de doğru orantılı olmuştur. Bu sebeple antisemitizm -Nazi özelinde- faşizmin de kaynaklarından biri olarak değerlendirilebilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında emperyalizm devlet sınırlarının yeniden çizilmesinin yol açtığı mülteci kriziyle çalkalanmıştır. Milyonlarca insanın yerinden edilmesi ve devletlerarası düzensizlik, toplumları ve siyasi sistemleri destabilize etmiştir. Bu durum, totaliter rejimlerin güç kazanmasına ve mültecilere yönelik nefretin artmasına yol açmıştır. Totaliter rejimlerin toplumu kontrol edici bir güç olarak ortaya çıkması toplumsal bütünlük için nefret duyulan ötekini yaratmaya yüksek bir yönelimle ilerlemiştir. Böylece totaliter sistemin altında toplumların

eylemleriyle birlikte içselleştirilmiş bir duygusallığın da kontrolü söz konusudur (Arendt, 2021b: 94). Faşizmde yoğun duygular faşist liderin söylemleriyle şekillenmektedir. Antisemitizmin varlığı Alman milliyetçiliği için yeterli derece nefret duyulacak öteki yaratma ortamını sağlamıştır (Arendt, 2018a: 88).

Arendt totaliter rejimlerin yükselmesindeki en büyük etmenlerden birinin insanların kamusal alanda kendi farklılıklarını ifade edememeleri olarak görmektedir. Kamusal alandan çekilen birey özel alana ve özel alanın iş ve emek kısmına yönelmektedir. Bu durumda insan kendi anlamını bulduğu politik eylem sahasından uzaklaştıkça özel alanını daha da genişletmektedir. Dolayısıyla özel alanın gelişmesi ekonomik gelişmeyi de desteklemektedir. Ancak modern dönemde insanın ekonomi genelinde özel alana çekilmesi ve kamusal alandan uzaklaşması kendi bilişsel alanını da olumsuz etkilemektedir. Gittikçe anlamını yitirmeye başlayan insan düşünme yetisinden de uzaklaşarak nihayetinde bir kitle toplumuna dönüşmektedir. Böylesi bir düzende totaliter rejimler yükselerek tek tipleşmiş toplumu kolaylıkla yönlendirebilmektedir (Arendt, 2022: 386). Tek tipleşmiş toplum tam da faşist bir yönetimin istediği toplum modelidir. Bireysel farklılıkların giderek azaltılması ve nihayetinde yok edilmesi faşizmin hedeflerindendir.

Arendt bu anlamda insanın eylem alanında kendi kimliğini bulduğunu düşünmektedir (Arendt, 1994: 17). Ona göre eyleyen insanlar, kendi özgün kimliklerine artık sahiptir. Eylem sahibi insanlar kendilerinin bilincinde oldukları için birbirlerinde farklılıklarıyla ayrılırlar. Eylem insanların bu farklılıkları onların belirli sınıflandırmalara tabi tutulmasını ya da kategorize edilmesini zorlaştırdığı için aynı zamanda onları tahmin edilemez de kılmaktadır (Howle, 1991: 32). Bu anlamda tahmin edilemeyen insanları onların iradelerinin dışında hareket ettirmek ve yönlendirmek çok daha zordur. Bilinçli eylem insanı kadar onun içinde olduğu ve geliştirdiği kamusal alanın yönlendirilmesi de bir o kadar zordur (Kartal, 2018: 203). Faşizm tahmin edilemeyen insanı tehdit olarak algılamaktadır. Ancak bu baskın düzen, ona uyacak ve itaat edecek bir topluma ihtiyaç duymaktadır. Kitleleri peşinden sürükleyen lider, kendisine itaat edecek coşkulu toplumu belirlediği öteki karşısında bir bütün olarak birleştirmektedir.

Totaliter rejimler için düşünüldüğünde eylem alanında aktif ve bilinçli düşünebilen insan totaliterizmin uygulanmasına müsaade etmeyecek insandır. Dolayısıyla eylem alanından uzaklaşmış ve özel alana çekilmiş insana totaliterizm ihtiyaç duymaktadır. Aynı ihtiyaç faşizm için de söz konusudur. Totaliter rejimin homojenleştirdiği toplum yapısında bireylerin konuşmalarına dahi yer verilmezken Arendt bir bireyin eylem insanı olması konuşarak gerçekleştirdiği konusunda ısrarcıdır. Çünkü gelişimin sağlanması bu özgür ifade imkânına bağlıdır. Ancak faşizm hem hukuksal hem fiili olarak özerk bireylere müsaade etmeyecektir. Özellikle politikanın kendisi bir eylem alanı olarak değerlendirilmelidir. Bu alanda bireyler özgür kimlikleriyle var olabildiklerinde gelişim sağlanabilmektedir. Arendt'in bireyin modern dönemde özel alana yönelmesiyle totaliter rejimlerin yükseliş kazanması düşüncesini totaliterizmi bir tepeden inme rejim olmak yerine toplumsal problemlerin çıkmazlarının totaliter rejimlere yol açması olarak okumak gerekmektedir. Dolayısıyla Arendt'ten hareketle faşizmin büyük kitlelerce desteklenmesini faşizmi tepeden inme bir ideoloji olarak görmek yerine halkın içinde bulunduğu toplumsal koşulları da hesaba katarak esasında tabandan gelen taleplere popülist bir yükseliş olarak görmek mümkündür.

Arendt insanın siyasal bir varlık olarak kendini gösterebilmesinin ancak kamusal ve özel alan arasındaki sınırın çok net bir şekilde korumasıyla mümkün olduğunu savunmaktadır (Arendt, 2021a: 84). Bu ayrım sağlanamadığında toplumsal alan oluşur ve bu alan, kamusal ve özel alanın buraya taşındığı ve kamusal alanın bastırılarak bir kitle toplumunun oluşumuna dönüşebileceği tehlikesini barındıran bir alandır (Arendt, 2018a: 293). Tam da bu ortam baskıcı rejimlerin doğmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla tipik seçimlerin yapılması ya da parlamentoların var olması gibi demokratik uygulamaların varlığı tek başına demokrasinin uygulandığı anlamına gelmemelidir. Arendt bu noktada bireylerin politik eyleminin etkin varlığını demokrasinin en kilit gerçekliği olarak değerlendirmektedir. Bu bileşeni faşizmde görmek mümkün değildir. Faşizm

kamusal alan ve özel alan sınırını ihlal ederek bireyin eylemini ancak faşizme uygun hareket edecek şekilde yönlendirmektedir (Arendt, 2021a: 235).

“Politik eylemden”⁵ uzaklaşmak Arendt için insanın insan olmaktan çıkması anlamına gelmektedir (Arendt, 1994: 317). Böylece kitle toplumuna dönüşmüş birey yalnızca yukarıdan verilen talimatlara uyan ve yerine getiren otomatik bir işlemci gibi hareket eder. Söz söyleme ya da tartışma ihtiyacı dahi hissetmeyen insan tüketim toplumu içerisinde kaybolmaktadır. Bu durum çok tehlikelidir. Bunun önüne geçebilmek ancak bireyin fikirlerini özgürce ifade etmekten korkmamasıyla mümkündür. Bu bakımdan eylem insanının en net şekilde Yunan şehir devletinde görüldüğünü ifade eden Arendt aynı zamanda bu dönemdeki düşünselliğe eylemden daha fazla önem verilmesini eleştirmektedir. Arendt için eylemselliğin ifade edilmesi ve ifade özgürlüğü özgür düşünmekten çok daha önemlidir (Toker Kılınç, 2003: 546). Özel alanın sınırlarının kalkmasıyla birlikte modern toplumda hane içine gizlenmiş şiddet, kamusal alana geçmektedir. Bundan sonraki süreçte şiddet hem kamusal hem toplumsal alanın bir gerçekliği haline gelmektedir. Bu durum toplumu yıkıcı etkiye sahiptir. Bu etkiden dolayıdır ki faşist yönetimler çok uzun yıllar devam etmemiştir. Çünkü demokratik bir ilke olarak kamusal alan insanların/yurttaşların fikirlerini sözlerini ve iradelerini eylemleriyle, özgür katılımlarıyla gösterebildikleri alandır (Yılmaz, 2007: 3).

Eşitlik ve adalet vurgusu yapan Arendt, insan haklarının yitirilmesini siyasi topluluğun yitirilmesiyle eşdeğer tutmuştur. “O zamanlar giderek artan sayıda insanın başına gelen felaket, belli hakların değil, her türden hakkı garanti etme iradesine ve gücüne sahip bir topluluğun kaybıydı. Buradan da anlaşılmaktadır ki, insan, insan olarak temel niteliğini, insanlık onurunu yitirmeden de İnsan Hakları denen hakları yitirebilir. Sadece siyasi topluluğu yitirmek, insanı beşeriyetin dışına sürer.”(Arendt, 2018a: 305-306). Toplumun yitirilmesi totaliter ve faşist yönetimlerin insan hakları esasında insanın kanaat ve eylem haklarından yoksun bırakılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Haklarından mahrum edilenler -özellikle baskıcı rejimin haksın olarak tanımladığı kişi ve gruplar- aynı zamanda yurtsuz kalmakla da karşı karşıyaydılar. Arendt insan haklarının korunmasını ve uygulanmasını eylem ve (baskıcı olmayan) siyasal bütünlüğün varlığıyla ilişkilendirmektedir. “Eğer bir kabilenin ya da geri kalmış başka bir topluluğun insan hakları yoksa, bunun nedeni henüz bir bütün olarak bu uygarlık evresine, halkın ve ulusun hükümlerine olduğu evreye ulaşmamış olmalarından, yabancı ya da yerli bir despotun baskısı altında yaşamalarındandır.” (Arendt, 2018a: 295).

Bir toplum için terk edilmişlik durumu hâkim olduktan sonra insanlar daha monoton bir şekilde yaşamaya başlarlar. Bu ortam bir anlamda baskıcı yönetsel hareketlere uygun zemini oluşturmaya başlamaktadır. Doğa ve tarih aracılığıyla yasallıklarını ilan eden baskıcı, totaliter ve faşist rejimler toplumu stabilize eder. Belirsizlik bu rejimler için tehlike anlamına gelmektedir. Çünkü stabilize olmuş toplum artık tahmin edilebilirdir. Aksi bir durum artık rejim için tehlike içermektedir. Arendt’in doğarlık kavramı tam da bu noktada önem arz etmektedir. Doğarlık insanın düşünme eyleme odaklandığı alan olarak, içerisinde bir belirsizlik ve yenilik potansiyelinin az olmasıyla totalitarizm için en uygun ortamdır (Onay, 2021: 142). Nitekim faşizm Arendt okumasından geçtiğinde aynı zeminin faşizmin gelişmesi için de uygun olduğu kaçınılmazdır.

Sonuç

Faşizm bir ahlaki değer ya da hukukla sınırlandırılmamaktadır. Toplumun belirsizlik içinde olduğu ve bu belirsizliği belirleyen etkin bir otoritenin olmayışı faşizmin oluşmasına zemin hazırlayan mekanlardan en önemlilerindendir. Bu belirsizlik ancak egemenin kararıyla ve

⁵ Politik eylem, Arendt’in emek, iş ve eylem kavramlarını içeren *vita activa* kavramıyla tanımlanmaktadır. Arendt *vita activa*’yı saf ve bireysel bir düşünce anlamını karşılayan *vita contemplativa*’dan ayırmaktadır. Daha ziyade *vita activa*, insanı hayvanlardan ayıran ve yaşamın devamlılığında bir temel olan özgür ve anlamlı varoluşu gerçekleştirmeyi kapsayan bir terimdir. İnsanın “etkin olarak bir şeyler yapmaya yöneldiği ölçüde insani yaşamı ifade etmektedir (Arendt, 1994: 17).

uygulayıcı mekanizmalarıyla belirginleşebilmektedir. Sezgileriyle karar alan güçlü bir lider, kendi toplumunu inşa etmeye başladığında faşizmin kapıları aralanmaya başlanmıştır. Faşizm toplumu inşa ederken şiddeti kullanabilir. Devletin kontrol mekanizmasını arttırmasıyla şiddet içerikli faaliyetleri ön plana çıkmaktadır. Tam bu noktada faşizmde egemenin varlığı en net şekilde açığa çıkmaktadır. Faşizm ideolojisi bir devlet yapılanması içerisinde belirli fonksiyonların varlığıyla anlaşılmaktadır. Faşist bir ideolojiyle belirlenen yüce bir toplum inşası için kan akıtmak ve acı çekmek katlanılması gereken şeyler haline dönüşebilmektedir.

Faşizm ve totalitarizm birbirlerine oldukça yakın iki yönetim biçimidir. Ancak iki görüş arasında belirli farklar bulunmaktadır. Totalitarizm etimolojik olarak faşist yönetimleri tanımlamak için de kullanılmış bir kavramdır. Her iki sistem devletin tüm yönlerini kontrol etme amacı taşımaktadır; ancak faşizm genellikle bu kontrolü aşırı milliyetçilik, militarizm ve otoriter liderlik üzerinden gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Totalitarizm daha geniş bir yelpazeye sahipken; faşizm grup ve sınıf hâkimiyetini öncelemektedir. Karizmatik bir liderin belirli bir ideolojiyi temsil esası faşizmin temelinde yer almaktadır. Totalitarizmde liderin böyle bir yükümlülüğü yoktur. Çünkü faşizm totalitarizme göre çok daha kişiselleştirilmiş bir siyaset anlayışı benimsemektedir. Aynı şekilde totalitarizmin etnik bir ayrımı olması mümkündür; ancak faşizmdeki gibi bu ayrım bir zorunluluk halinde uygulanmamaktadır.

Arendt'in düşünceleri güncel tartışmalar içerisinde yerini korumaya devam etmektedir. Onun düşüncelerinde yer alan insanların birbirleriyle olan etkileşimleri dikkat çekmektedir. Modern çağda insanlar arası etkileşimlerin azalması ve kamusal alan- özel alan ayrımının silikleşmesi ve görünmezleşmesi, diğer yandan insanlara ve özellikle bazı gruplara karşı hınç duyulması içinden çıkılmaz şiddet sarmallarının anlaşılmasında Arendt'i ön plana çıkartmaktadır. Politik olandan uzaklaşan insanın kimliğini kaybetmesi ve bir insanın en çok anlam bulacağı alanın politik eylem olması görüşü de Arendt'i özgün kılmaktadır. Bu bakımdan politik eylemini kaybeden bireyler vatandaş olmaktan çıkıp yığınlara dönüşerek baskıcı rejimlerin oluşmasına sebep olmaktadır. Faşizm ise kamu hayatını militarize ederek tüm muhalif görüşleri yok etmeyi amaçlamaktadır.

Arendt'ten hareketle baskıcı bir rejimin oluşmasına sebebiyet veren etmenleri faşizm için kabul etmek mümkündür. Nitekim Arendt bu rejimlerin tepeden inme bir şekilde yükselmesi yerine toplum tabanından ne şekilde yükseldiğini açıklamaya çalışmıştır. Faşizmde her ne kadar karizmatik bir liderin etkinliği ön plana çıksa da tıpkı Arendt gibi faşizmin yükselişinde toplumsal koşulların ve bireysel davranışların faşizme etkisini görmek mümkündür.

Her ne kadar faşizm ve totalitarizm aynı kavramlar olarak değerlendirilmese de bu kavramların birbirlerine yakınlığı aşıkardır. Kitle toplumunda insanların kendi materyalist menfaatleri peşinde koşması Arendt'in de üzerinde durduğu üzere toplumsal bir çöküşü yaratmaktadır. İnsan bu safhada hayatı kontrol edemezcesine pasif bir konumdadır. Böyle bir ortamda devlet müdahaleci davranarak daha iyi ve sağlıklı bir toplum inşa edebilmektedir. Faşizm bu inşayı kişisel liderin ön planda tutuldu güç ideolojisiyle yapmaya çalışmıştır. Nitekim bu düşünce çürümüş toplumdan güçlü lider aracılığıyla bir çıkış olarak da değerlendirilebilmektedir. Faşizmin kendini devletine adayan anlamlı varlık olarak insan artık bu çürümeden çıkıp anlamlı bir hayatta kendisini bulacaktır. Kendisini daha yüce hisseden insan, Arendt'in insanın kendisini en anlamlı ve yüce bir olgu olarak siyasal eylemde bulabileceği görüşüyle de örtüşmektedir. Ancak Arendt'in baskıcı yönetimleri politığın varlığına bir tehdit olarak gördüğünü unutmamak gerekmektedir.

Kaynakça

- Agamben, G. (2001). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Aksoy, M. U. (2016). Kutsal İnsan: Giorgio Agamben'in Egemenlik Anlatısında Kurbansal Durum, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 16-40

- Arendt, H. (1963). *The Origins of Totalitarianism*, New York: Meridian Books.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*, (çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2014). *Formasyon, Sürgün, Totalitarizm*, (çev. İbrahim Yıldız), Dipnot Yayınları, Ankara.
- Arendt, H. (2018a). *Totalitarizmin Kaynakları-2*, (çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arendt, H. (2018b). *Zihnin Yaşamı*, (çev. İsmail Ilgar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arendt, H. (2021a). *Totalitarizmin Kaynakları-3*, (çev. İsmail Serin), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arendt, H. (2021b). *Totalitarizmin Kaynakları-1*, (çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arendt, H. (2021c). *Şiddet Üzerine*, (çev. Bülent Peker), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arendt, H. (2022). *Kötülüğün Sıradanlığı*, (çev. Özge Çelik), Metis Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (1997). *Modernite ve Holocaust*, çev. Suha Sertabiboğlu, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Berktaş, F. (2002). *Metafizik ve Politika*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bouderon, R. (1989). *Faşizm İdeolojisi ve Uygulamalar*, (çev. Kenan Somer), Onur Yayınevi, Ankara.
- Can, N. (2009). Şiddetin İdeolojik Yüzü ya da Faşizmin Korunan Baltası, *Atatürk Üniversitesi SBE*, 13(1), 1-10.
- Carocci, G. (1965). *Faşizmin Tarihi*, (çev. M. Yılmaz), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*, Sayı: 6, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Costa Pinto, A. (1991). *The Salazar New State and European Fascism*, EUI Working Paper, European University Institute, Florence.
- Friedrich, C. J. (1966). *The Evolving Theory and Practice of Totalitarian Regimes. Totalitarianism in Perspective: The Views*, Pall Mall Press, London.
- Griffin, R. (2014). *Faşizmin Doğası*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Howle, V. B. (1991). *Hannah Arendt: The Relationship Between the Vita Activa And The Vita Contemplativa*, Duquesne University Press, USA.
- Kartal, O. (2018). Hannah Arendt'in Doğarlık Kavrayışı ve Siyaset Felsefesi İçin Yeni Bir Hareket Alanı, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 26, 199-125.

- Kalaycıoğlu, E. (2014). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kymlicka, W. (2016). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, (çev. Ebru Kılıç), İstanbul Üniversitesi Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Linz, J. J. (1984). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, (çev. Ergun Özbudun), S Yayınları, Ankara.
- Marquez, X. (2019). *Demokrasi Dışı Siyaset: Otoriterlik, Diktatörlük ve Demokratikleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Neocleous, M. (2018). *Faşizm*, çev. Doğan Barış Kılınç, Natobene Yayınları.
- Onay, G. (2021). *Hannah Arendt'in Totalitarizm Eleştirisi*, Pamukkale Üniversitesi SBE, Y. Lisans Tezi.
- Örs, H. B. (2010). Faşizm: Modernitenin Karanlık Yüzü, 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla *Modern Siyasal İdeolojiler*, (s. 477-514). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özbek, M. (2004). *Kamusal Alan*, Hil Yayınları, İstanbul.
- Patton, P. (2007). Agamben and Foucault on Biopower and Biopolitics, *Giorgio Agamben: Sovereignty and Life* içinde ed. Matthew C. Steven, D. Standford University Press.
- Pettit, P. (1998). *Cumhuriyetçilik*, çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Rousseau, J. J. (2010). *Toplum Sözleşmesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sander, O. (2004). *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Yayınevi, Ankara.
- Schmitt, C. (2014). *Siyasal Kavramı*, çev: Ece Göztepe, Metis Yayınları, İstanbul.
- Schmitt, C. (2020). *Siyasal İlahiyat*, çev: E. Emre Zeybekoğlu, Dost Kitapevi, Ankara.
- Sternhell, Z. (1996). *Neither Right Nor Left: Fascist Ideology in France*, Translate: David Maisel, USA, Princeton Academic Press.
- Sternhell, Z. (2012). *Faşist İdeolojinin Doğusu*, çev. Şule Çınar, Ayrıntı Yayınları, Ankara.
- Toker Kılınç, N. (2003). *Hannah Arendt, Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt: 1, Etik Yayınları, İstanbul.
- Uslu, C. (2020). Popülist Egemenlik Anlayışının Teorik Kökenleri: Rousseau ve Schmitt, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25 (47), 3-38.
- Vincent, A. (2006). *Modern Politik İdeolojiler*, çev. A. Tüfekçi, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Yayla, A. (2009). 'Liberaller, Kemalistler ve Faşizm', *Zaman Gazetesi*. 24.
- Yazıcı, T. (2018). Hannah Arendt'e Göre Totalitarizmin Neliği, *Kaygı*, Sayı: 30, 191-207
- Yılmaz, Z. (2007). Hannah Arendt'te Özel Alan Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan, *Atatürk Üniversitesi SBE*, Doktora Tezi.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers:
Birinci yazar /First author % 100

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Derleme Makale • Review Article

JOHN RAWLS'IN HAKKANİYET İÇİN ADALET KAVRAMI ÜZERİNDEN SİYASAL LİBERALİZM VE HALKLARIN YASASINA BAKIŞ

A VIEW OF POLITICAL LIBERALISM AND THE LAW OF PEOPLES THROUGH JOHN RAWLS' CONCEPT OF JUSTICE AS FAIRNESS

Bahadır CELEPOĞLU *

Özet: Bu makalede öncelikle liberal toplumlar da egemen olan eşitlik, özgürlük, çoğulculuk gibi liberalizmin temel kavramları üzerinden hareketle John Rawls'ın farklı etnik, sınıfsal ya da dinsel gruplara mensup vatandaşların bir arada yaşamaları konusunu liberal teoriler çerçevesinde nasıl bir modelde ele aldığı ve kullandığı metodoloji ele alınmıştır. Bunu yaparken aynı zamanda Rawls'un hakkaniyet için adalet fikrinden yola çıkarak ulaştığı siyasal adalet fikri ve halkların yasası teorilerinde ortaya koyduğu kamusal siyasal kültür ile liberal demokratik kültür arasındaki ilişkinin kavramsal incelemesi yapılmıştır. Rawls'ın siyasal liberalizm teorisine beraber gündeme getirdiği liberal değerlere sahip toplumların asli unsurlarından olan karşılıklılık ilkesi doğrultusunda bir arada yaşamayı özümsemiş topluluklarda, makuliyet ve çoğulculuk fikirlerinin liberal demokrasinin olmadığı farklı halklarda uygulanabilirliğine ve önerilerine "halkların yasası" fikrinden hareketle cevap aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: John Rawls, Siyasal Liberalizm, Adalet, Hakkaniyet, Makuliyet ve Çoğulculuk

Abstract: Primarily based on the basic concepts of liberalism such as equality, freedom and pluralism which dominate liberal societies, this article explores the model and methodology used by John Rawls to address the coexistence of citizens from different ethnicities, classes or religious groups within the framework of liberal theories. At the same time, it conducts a conceptual examination of the relationship between liberal democratic culture and public political culture, which Rawls has introduced in his theories of the law of peoples and the idea of political justice he came at through justice as fairness. Through the idea of the "Law of Peoples", the article seeks an answer to the applicability and suggestions of the ideas of reasonableness and pluralism for different peoples without liberal democracy, where coexistence is internalized in accordance with the principle of reciprocity, which is one of the key elements of societies with liberal values, brought forward with Rawls' theory of political liberalism.

Keywords: John Rawls, Political Liberalism, Justice, Fairness, Reasonableness and Pluralism

Giriş

"Nasıl ki, hakikat düşünce sistemlerinin ilk erdemi ise adalet de toplumların ilk erdemidir" diyen John Rawls'a göre, "Bir teori ne kadar şık ve ekonomik olursa olsun, eğer doğru değilse reddedilmeli ya da yeniden gözden geçirilmelidir; aynı şekilde yasalar ve kurumlar ne kadar etkili ve iyi düzenlenmiş olursa olsunlar, adil değilse düzeltilme ya da kaldırılmalıdır" (Rawls, 1985: 3-4). Rawls'un adalet önceliğine açıklık getiren Michael Sandel ise "Adaletin önceliği insan türünün çeşitliliğinin ve onu oluşturan bireylerin bütünlüğünün doğurduğu bir gereksinimden kaynaklanır" der. Ona göre ortak yarar uğruna adaleti kurban etmek, ihlal edilemez olanı ihlal

* Sağlık Bakanlığı Daire Başkanı,
ORCID: 0009-0009-8343-0826 celepoglubahadir@gmail.com

Received/Geliş: 15 Ağustos 2024

Accepted/Kabul: 21 Ağustos 2024

Published/Yayın: 27 Aralık 2024

etmek kişiler arası farklılığa saygı göstermememe gereğini yerine getirememek demektir (Sandel, 2014: 37).

Kendisi için hayati öneme sahip olan adalet kavramını temellendirdikten sonra devamında siyasal liberalizm teorisiyle bunun toplumsal düzeyde uygulanabilirliği tartışmasını başlatan Rawls, anayasal demokratik bir ortamda yurttaşların eşit ve özgür olma hakkından vazgeçmeksizin birbiriyle çatışan farklı felsefi, dini ve ahlaki öğretilerle bölünmüş bir toplumda nasıl yaşanılacağı sorusundan yola çıkarak, siyasal adaleti böyle bir toplumda yaşayabilmenin koşulu olarak öne sürmektedir. Rawls'a göre siyasal adaletin bu işlevini yerine getirebilmesi için kökeninde hiçbir öğretisi, kuram, dünya görüşü barındırmaması, herhangi bir öğretilerden veya genel iyi anlayışından türetilmemiş olması gerekmektedir. Ancak böyle bir adalet anlayışı ile farklı iyi anlayışlarının, farklı ve çatışan çıkarların bulunduğu toplumlarda özgür ve eşit olarak yaşanabilir (Karadağ, 2003: 183).

Bu çalışmada öncelikle liberal toplumlarda egemen olan eşitlik, özgürlük, çoğulculuk gibi liberalizmin temel kavramları üzerinden hareketle John Rawls'ın farklı etnik, sınıfsal ya da dinsel gruplara mensup vatandaşların bir arada yaşamaları konusunu liberal teoriler çerçevesinde nasıl bir modelde ele aldığını ve kullandığı metodoloji sorgulanacaktır. Bunu yaparken aynı zamanda Rawls'un hakkaniyet için adalet fikrinden yola çıkarak ulaştığı siyasal adalet fikri ve halkların yasası teorilerinde ortaya koyduğu kamusal siyasal kültür ile liberal demokratik kültür arasındaki ilişkinin kavramsal incelemesine bakılacaktır. Siyasal liberalizm teorisiyle beraber gündeme getirdiği liberal değerlere sahip toplumların asli unsurlarından olan karşılıklılık ilkesi doğrultusunda birarada yaşamayı özümsemiş topluluklarda, makuliyet ve çoğulculuk fikirlerinin liberal demokrasinin olmadığı farklı halklarda uygulanabilirliğine; "Rawls'un "halkların yasası" fikrinden hareketle getirdiği öneriler nelerdir?" sorusuna cevap aranacaktır.

1. Liberal Adalet Bakış

Scott Burchill'e göre liberalizm, Avrupa aydınlanmasından neşet eden en kalıcı ve etkili felsefi gelenektir. Bilimsel rasyonalizmin, özgürlüğün ve insanoğlunun kaçınılmaz ilerlemesinin savunuculuğunu yapan bir yaklaşım olan liberalizm, yine Burchill'e göre, insan haklarına, anayasacılığa, demokrasiye ve devletin güçlerinin sınırlandırılmasına vurgu yapan bir kamu yönetimi görüşüdür (Burchill, 2015).

Liberal sözcüğü Latince "liber"den (özgür) türetilmiş ve 18. yüzyılın sonuna dek "özgür insana yaraşan" anlamında kullanılmıştır. Liberalizm ise devletin merkezîyetçiliğine ve mutlakîyete karşı bir eğilim ya da siyasal sistem anlamına gelmekteydi. Son dört yüzyılda Avrupa ve Avrupa kültüründen etkilenen ülkelerde pek çok akıma esin kaynağı olan liberalizm; felsefi düzlemde özgürlük, eşitlik, bireysellik ve rasyonellik ilkelerini savunur. Bireysel özgürlüğü gerçekleştirme temel amacını, bağımsız bireyler arasında hukuksal sınırlar oluşturarak sağlamaya çalışan liberal teori, esas olarak hukukun üstünlüğü yoluyla bireysel hakları güvence altına almakla ilgilenir. Ancak özgürlük kavramının içeriği farklı tarihsel dönemlerde değiştiği için liberalizmin spesifik programlarının da farklı tarihsel dönemlerde değişiklik göstermesi doğaldır (Berktaş, 2016: 49-52).

Ülkemizde liberalizm üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan siyaset bilimci Prof. Dr. Atilla Yayla da bu nokta üzerinde durmaktadır. Ona göre liberalizm, çağımızın baskın yaklaşımıyla, iktisatçı liberallerin yaptığı gibi sonuçsal-faydacı temellerde savunulmak yerine, 1974'te yayınlanan *Anarchy, State and Utopia* adlı büyük eseriyle Robert Nozick tarafından ahlâkî temellerde haklılaştırılmaya doğru kaydırılmıştır. John Rawls'un *Bir Adalet Kuramı* (A Theory of Justice) ise siyaset felsefesinin zirvelerinde gezinen bir çalışma olarak liberalizmin son derece geniş kültürel birikimini daha da zenginleştirmiştir (Yayla, 1992: 8-9).

Akademik siyasal felsefede liberalizme ilişkin olarak yakın zamandaki tartışmalar, faydacılığın bireysel haklara saygı da dâhil olmak üzere liberal ilkeler açısından ikna edici bir temel sağlayıp sağlamadığı konusunda yoğunlaşmaktadır. Kant'a atıf yapılarak hak ve iyi

arasındaki seçim üzerinden yürütülen tartışmalarda öne çıkan siyasal bilimci John Rawls'ın ortaya attığı adalet teorisi; faydaya dayalı bir etiğe karşı, haklara dayalı bir etik anlayışının gelişmesine yol açmaktadır. Rawls, geliştirdiği adalet teorisiyle liberal bir sorumluluk ideali ile yeniden bölüştürücü bir sosyal adalet kavramını uzlaştırmaya çalıştı. Onun bu teorisi, J.S. Mill'in bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirme hakkına sahip olduğu görüşüne yakın, fakat her türlü müdahaleyi reddeden klasik liberal görüşe ise uzaktır. Ancak Rawls da diğer sosyal liberaller gibi liberal özgürlük ve eşitlik değerleri ile sosyal adalet kaygısını birleştirme çabasını, tipik bir liberal gibi verimlilik kaygısıyla yapar (Berkday, 2016: 100-103).

Siyasal Liberalizmin temel amaçlarından birisini "hakkaniyet olarak adaletin yerini bulduğu iyi düzenlenmiş bir toplumda Bir Adalet Kuramı'nda açıklayan Rawls, makul bir çoğulculuğun varlığı ve siyasal adalet anlayışın nasıl anlaşılması gerektiğini açığa kavuşturmak ister.

Rawls, Hayek ve Nozick'de Adalet kavramını incelediği Liberal Adalet adlı kitabının girişinde Armağan Öztürk, adil bir dünyaya vesile olacaksa liberalizmin sosyal ve siyasal ilişkiler üzerindeki sınır tanımaz baskısının maruz görülebileceğini söyler. Öztürk, "Peki, liberal olan asla adil olana yol açmayacaksa ya da zaten açmıyorsa, geleceğe nasıl bakmalıyız?" sorusunu ileri sürer. Aynı soruyu Michael Sandel de sormaktadır. Milton Friedman'ın Seçme Özgürlüğü kitabında yaptığı "Varlıklı ailelere mensup olan ve elit okullara devam edenler, dezavantajlı geçmişe sahip olan ailelerin mensuplarına göre adil olmayan avantajlara sahipti. Kendi çabalarıyla varlıklarını edinmemiş olanlar yani miras ya da hediye yoluyla edinmiş olanlar diğerlerine göre adil olmayan bir avantaja sahipti" tespitini yaparak sormakta: "Peki Hayat Adil midir?" Friedman'ın bu adaletsizliği düzeltmemek gerektiği tezine karşı Rawls'un şeylerin içinde bulundukları durum olmaları gereken duruma karar veremez dediğini hatırlatmakta ve "Rawls bir başkasının kaderini paylaşmak ve sadece genelin çıkarına olduklarında doğal rastlantılardan ve koşullardan yararlanmak üzerine anlaşarak bu gerçekliklerin üstesinden gelebileceğimizi" ileri sürer demektedir (Sandel, 2013: 229-230).

Samuel Gorowitz de Rawls'un "adaletin toplumsal kurumların ilk erdemi" oluşu betimlemesine özel atıf yapar. Ona göre Rawls, adaletin hangi ilkelerinin en çok savunulabilir olduğunu araştırmaya koyulur ve bunu yaparken de hem Hobbes, Locke ve Rousseau'nun toplumsal sözleşme geleneğini hem de Kant'ın ussalcılığını yeniden diriltiren bir kuram geliştirir. Rawls için adalet toplumsal yapının temelidir. Dolayısıyla tüm siyaset ve yaşama ilişkin kararlar, adalet ilkelerinden kaynaklanan sınırlar içinde yer almaktadır (Gorowitz, 1981: 270). Anlaşılabileceği üzere Rawls'un adalet teorisine göre toplumun en temel kurumları, eşit özgürlük ve fırsat eşitliği ilkelerine göre düzenlenmelidir. Bu düşünceye göre Rawls, herkes için eşit haklar ve eşit özgürlükler sağlayan bir toplum modeli tasarlamaktadır. Hem insan özgürlüğü hem de insan eşitliğine dayalı bir adalet anlayışı ve toplum kurgusunun nasıl olacağı hakkında bizi düşünmeye zorlar (Arnhart, 2013: 355).

2.Hakkaniyet Olarak Adalet

Rawls'un neden bir adalet teorisi ortaya koyduğuna dair soruların en belirginini Robert Nozick sorar. "Neden toplumsal işbirliği dağıtımcı adalet problemini ortaya çıkarır?" diye soran Nozick, şöyle devam eder: "Hiçbir toplumsal işbirliği olmadığı zaman, her birey hissesini kendi bireysel çabaları ile elde ettiğinde hiçbir adalet problemi olmaz mı? Bir adalet teorisine ihtiyaç kalmaz mı? Bu durumun dağıtımcısı adaletle ilgili soruları ortaya çıkarmadığını farzederek (ki Rawls böyle yapıyor) o zaman toplumsal işbirliği ile ilgili hangi gerçeklerden dolayı adaletle ilgili bu sorular ortaya çıkıyor?" (Nozick, 2006: 17)

Rawls'u Adalet Teorisi'ni yazmaya sevkeden başlıca etkenlerden en önemlisi hiç şüphesiz kendisinin de ifadesiyle faydacılığa alternatif olabilecek bir teori ortaya koyma arzusudur. O, liberal toplumlarda tartışmasız bir biçimde kabul gören bariz bir anlayışı yani bireyin toplumdan ayrı olduğu fikrini kabul etmeyen faydacılığa itiraz eder. (Tütüncü, 2014: 475-490) Kitabının giriş bölümünde amacına açıkça şöyle ifade eder: "Faydacılığın birçok türü vardır. Amacım faydacı

düşüncenin bütün bu farklı türlerine alternatif olacak bir adalet teorisi ortaya koymaktır.” (Rawls, 1985: vii). Kant'ın bireylerin ahlaki özerkliğinden yola çıkan Rawls, insanın biricikliğine ve özerkliğine vurgu yapar. Ona göre "Adalet bazılarının özgürlüğündeki eksilmenin, başkaları tarafından paylaşılan daha büyük bir iyi ile haklı kılınmasını kabul etmez." (Rawls, 1985: 2). Yararcı öğretide özgürlüğün statüsü oldukça açıktır. İfade özgürlüğü, ticaret özgürlüğü, yer değiştirme özgürlüğü ancak toplumun mutluluğunu arttırmayı hedef almaları ölçüsünde arzu edilebilirler. Bunun tersi durumlarda ise kınanmaları gerekir. Toplumun izin verdiği özgürlük miktarı genel mutluluğu azami hale getirecek şekilde belirlenmelidir (Vergara, 2014: 59). Yine Sandel'e göre adaleti herşeyin önüne koyan Rawls, faydacı anlayışlara ilişkin karşı çıksa da kapsamlı projesi daha da hırslıdır, zira hakkaniyet olarak adalet, yalnızca faydacılığa değil buna benzer her tür teleolojik teoriye karşı çıkar. İkinci derece meta-etik bir iddia olarak hakkın önceliği iki etik kavramından biri olan hakkın yarardan bağımsız olarak türetildiği anlamına gelir; tersi ise varit değildir. Bu kurucu öncelik hakkın hâkim değerlerden ve yarar kavrayışlarından uzak durmasına imkan tanır ve Rawls'un anlayışını teleolojik olmaktan ziyade deontolojik kılar (Sandel, 2014: 39).

Hakkaniyet olarak adalet adını verdiği teorisinde Rawls, ayrıntılı ve titiz bir metodolojitaip eder. Teorisinde tümünden gelimci bir yaklaşımı benimsemek yerine, varsayımlarını ilişkilendirerek kurgular. Bu metodoloji, doğrunun iyi karşısında öncelikli olduğundan hareketle adım adım orijinal pozisyon, bilgisizlik peçesi, düşünömsel denge, maksimum kuralı, pareto optimumu, adaletin iki ilkesi, iki ilke arasındaki lexical düzenden oluşan düşünömsel halkalardan soyut bir zincir oluşturulmasını ve böylece adalet teorisinin inşaa edilmesine imkan vermektedir (Kocaoğlu, 2014: 30).

Toplumun genelinin faydası için bireyin haklarından feragat etmesine müsaade etmeyen Rawls,adil bir toplumda egemen kılınacak iki temel ilkeyi bulmak fikrinden yola çıkarak, adalet ilkelerini soyut bir şekilde belirlemeye çalışıp sonra da bu adalet ilkelerinin nasıl uygulanacağını tartışmak yerine, bu ilkelerin özel bir şekilde tanımlandığı bir durumdaki kişiler tarafından belirlenmesini tercih eder (Borovalı, 2006: XI).

Hakkaniyet olarak adalet teorisi, doğrunun iyi karşısında önceliği öncülüğünden hareket ederek ideal koşullar altında eşit ve özgür bireylerin adaletin iki ilkesini seçeceği varsayımına dayanmaktadır. Adaletin iki ilkesi, başlangıç pozisyonundaki taraflarca belirlenmektedir. Rawls'ın düşünömsel yolculuğunda orijinal pozisyon (başlangıç), metodolojik olarak ilk uğraktır. (Kocaoğlu, 2014: 36) Başlangıç durumdaki kişiler toplumun kurumlarının birincil değerleri nasıl dağıtmasını isteyeceklerdir? Rawls'a göre bilgisizlik peçesi ardındakiler toplumun temel yapısını iki ilkenin düzenlenmesine karar verecektir. Önerilen düşünömsel modelde kişiler, yazarın başlangıç durumu diye nitelendirdiği bir konumda, bilgisizlik peçesi arkasında bulunurlar. Başlangıç durumdaki kişiler bilgisizlik peçesinin varlığı nedeniyle kendileri hakkında hiçbir bilgiye sahip değildirler. Bilgisizlik peçesi, kişilerin toplumdaki yerlerini, doğal yetiler açısından donanımlarını, yaşamlarındaki iyi anlayışlarını ve yaşam planlarının detaylarını bilmelerini engeller. Dolayısıyla başlangıç durumdakiler örneğin ekonomik ve sosyal durumlarını, etnik kökenlerini dinlerini, cinsiyetlerini, zeki ve sağlıklı olup olmadıklarını yaşamda hangi ahlaki idealler ya da iyi anlayışını benimsediklerini bilmemektedirler (Borovalı, 2006: XXII).

Bilgisizlik peçesinin belirttiğimiz türden özel bilgilerin görülmesini engellemesi ise tarafsızlığın sağlanması adına çok önemlidir. Çünkü Rawls, adil bir toplumun temel ilkeleri nelerdir sorusuna verilebilecek en doğru yanıtın başlangıç durumdaki kişiler tarafından verilebileğini düşünür. Adalet ilkelerini böyle bir durumdakiler belirleyeceği için, bu kişilerden hiçbirinin diğerlerine göre düşünömsel modelde avantajlı olmaması gerekmektedir. Bilgisizlik peçesi sayesinde, adalet ilkelerinin seçilmesi sürecinde hiç kimse kendi dar çıkarlarını bilmediği için bu çıkarları koruyacak bir ilke savunmayacaktır. Bu yüzden de başlangıç durumdaki müzakerede her katılımcının kendisi için en iyi olanı seçmek istemesi, herkes için en iyi olanı tarafsızca seçmesi sonucunu yaratacaktır (Borovalı, 2006: XXII). Peki bununla neyi amaçlar Rawls.

Armağan Öztürk'e göre, liberal demokrasiyi belli aralıklarla meşruluk krizine sokan yapısal kısıt (mutlak iktidar ile mutlak özgürlük arasında ölçüyü bulma kaygısı) başlıca eğilim olarak Rawls'a akmıştır. Filozof hem bireyi tanır, hem de başlangıç durumu, sözleşme gibi varsayımlarla onu disiplin altına almaya çalışır. Böylelikle adaletle karşı insanlar ve insanlara karşı adalet birlikte korunmuş olur. Dahası metodolojik açıdan özgür irade ile aklın buyurganlığı arasında orta yolcu bir yol benimsenmiş olur. Özgür irade bizi adil akla götürür. Ama zaten özgür aklın başlangıç kısıtları nedeniyle yapmak zorunda olduğunu yapmaktan başka çaresi yoktur (Öztürk, 2013: 81).

Sonuçta izlenen metodoloji bizi nereye götürecek? Bir adalet kuramında dile gelen güçlü iddia şudur: "Toplumsal ve siyasal adalet neyi gerektirir?" sorusuna bu yöntemi izleyerek yanıt arayan herkes her tarihsel ve kültürel koşul altında aynı adalet anlayışına ulaşır ve bu adalet ilkeleri de hakkaniyet olarak adalet ilkesi ile örtüşür. Ne var ki, bu güçlü iddianın gerekçelendirme işlevini yerine getirebilmesi için pratik aklın bir ve tek olduğu varsayımına dayanması gerekir (Özbank, 2009: 27).

Rawls'a göre bunu sağlarken başlangıç durumundaki taraflar adalet anlayışı olarak aşağıdaki iki ilkeyi benimseyeceklerdir:

I. Herkes herkese özgürlük tanınmasını öngören benzer bir sistemle uyumlu, eşit temel özgürlüklere sahip olmayı öngören çaplı bütüncül bir sistemden eşit düzeyde yararlanma hakkına sahip olacaktır.

II. Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler,

a) Hem en az avantajlı durumda olanın en fazla yararlanacağı

b) Hem de adil bir fırsat eşitliği koşulu gereği herkese açık olacak memurluklar ve konumlara bağlı olarak düzenlenecektir.

Birinci öncelik kuralı (özgürlüğün önceliği): Adalet ilkeleri yönetsel bir sıralamaya sahip olacak ve buyuzden özgürlükler ancak özgürlük adına kısıtlanabilecektir. İkinci öncelik kuralı (adaletin verim ve refah karşısında önceliği): Adaletin ikinci ilkesi, yöntem bakımından verimlilik ilkesi ve avantajların toplamını en üst düzeye çıkarma ilkesinden önce gelir: Fırsat eşitliği ilkesi, fark ilkesi önde gelir (Rawls, 1985: 302).

Levent Köker'e göre, devletin yeniden bölüşümcü politikalarını adalet sorununu çözümü açısından gerekli ve meşru olarak değerlendiren Rawls, Lockeçu doğal hukuk ve toplumsal sözleşme geleneği içinde yer alır. Ona göre Rawls, yukarıda ortaya koyduğu adalet kuramıyla bir açıdan bakıldığında faydacılık ve doğal hukuk geleneklerinin bir sentezini yapmaya yönelmektedir. Rawls'a göre hak ile iyi (bireysel ve/veya toplumsal ortak iyi ya da bireysel ve/veya toplumsal ortak fayda) birbirleriyle çatışan şeyler olarak görülmemelidir. Aksine, ekonomik düzenin işleyişinden kaynaklanan eşitsizliklerin yarattığı ayrıcalıklar yeniden bölüşüm mekanizmalarıyla düzeltilir (Köker, 1992: 108-109).

Sonuçta denilebilir ki Rawls keskin önsezisi yardımıyla, liberalizmin bugünkü güncel krizini Keynesçi çözüm sonrası için gündemine almıştır. Bir adalet kuramı, önemli ölçüde olası meşruluk krizine yönelik adaleti sağlayıcı önlemlerin teorisidir. Rawls bir hak kuramcısı olarak Amerikan siyasasında egemen olan siyasete hakçı bakışın sözcülüğünü yapmış ve aynı zamanda bu girişimi ile refah devleti liberalizmin küresel krizine hak-hukuk üzerinden kapsamlı bir açılım getirmeye çalışmıştır (Öztürk, 2013: 82).

3. Rawls'ın Siyasal Liberalizmi

Batı'da başta siyaset ve ahlak felsefesi olmak üzere temel düşünce ve yönetim şekillerini meydana getiren bugünkü düşünce sisteminin kökleri Locke, J. S. Mill ve Kant'a kadar geri gitmektedir. Liberalizmin hak felsefesi, insan hakları kavramı üzerine bina edilmiş ve devletin zorlamalarından korumayı amaçlayan bir yaptırım düzeni oluşturmuştur. Mutlaka korunması gereken kendiliğinden amaç ve değer, birey özerkliğidir. Özerklik ise kişinin kendi yaşam planlarını yaparken bilişsel ve pratik bir rasyonalite ile hareket edebilme hali içinde olması olarak

tanımlanmaktadır. Kendine saygı, mutluluk, eleştirel düşünce ve özgürlük gibi diğer liberal değerlerin uygulanabilmesi için olmazsa olmaz koşul, düşünce ve faaliyette özerklidir; bunu sağlayacak olan araç da temel haklardır. Temel haklar kişi özerkliğini yok etmek üzere de kullanılamazlar (İrem, 2005-2006: 33-75).

Andrew Heywood'a göre, liberalizmin ilkelerini refah ve yeniden dağıtım siyaseti ile uzlaştırmaya ilişkin en etkili modern girişim John Rawls tarafından gerçekleştirilmiştir (Heywood, 2013: 75). Siyasal Liberalizm, düşüncesinin temelleri liberal gelenekte ortaya çıkmıştır ancak günümüz siyaset felsefesindeki kuramsal gelişim son 20 yılda özellikle de Amerikan siyaset felsefesinde gerçekleşmiştir. Bir takım erken örnekler ortaya çıkmışsa da düşünceyi en kapsamlı ve sistematik olarak ortaya koyan John Rawls olmuştur.

Rawls, “ihtiyaç temelli adaletin eşitlikçi sonuçları” fikrini kendi siyaset teorisini şekillendirmede çıkış noktası olarak kullanmaktadır. Eğer ihtiyaçlar dünyanın yer yerinde aynı iseler maddi kaynakların her bir şahsın en azından temel ihtiyaçların giderecek şekilde dağıtılması gerekir. Rawls katı anlamda ihtiyaç kuramcısı olmasa da birincil iyiler ilkesinde araçsal bir ihtiyaç kavramı kullanır. Bunlar insanın amaçlarını elde edebilmesi için gerekli evrensel araçlardır. Buradan hakkaniyet olarak adalet teorisini geliştiren. (Heywood, 2016: 365) Rawls'un amacı, değerli bir hayatı neyin oluşturduğu ve gereklerine göre yaşanacak doğru ahlaki değerlerin neler olduğu hakkında insanların geniş ölçüde farklı görüşlere sahip olacağı, özgür topluma uygun bir adalet teorisi sunmaktır. Akli baskıcı bir yönetim tarafından kısıtlanmamış makul insanların kendi hayatlarını en iyi nasıl yaşayacakları hakkında derin ihtilaflar olacağı tek kelime ile kaçınılmazdır. Bu onun nasıl bir teori önereceğine dair kesin ve önemli bir sınır çeker. Hayatta iyi olanın ne olduğuna dair kapsamlı bir görüşün doğruluğunu varsaymak ve bu görüşün siyasi ve sosyal hayata dair çıkarımlarının nasıl olacağını tasarlamak siyaset felsefesi tarihinde yaygın iken, Rawls bunu yapamaz. Ona göre kabul edilir bir adalet teorisi, makul insanlar arasında geniş ölçüde ihtilaflı olan ahlaki temellere dayanmamalıdır. Örneğin John Stuart Mill'in liberalizm versiyonu, sıkıca faydacılığın doğru olduğu önkoşuluna dayanmaktadır; fakat makul insanlar nezdinde ihtilaflı kabul edilen faydacılık, siyasi kurumların meşrulaştırılmasını amaçlayan bir adalet teorisinin dayanağı olamaz (Brighouse, 2014: 45-46).

Siyaset felsefesi olarak liberalizmin ayrımcı vasfı bireylerin sosyal ve siyasal haklarını herşeyin üstündetutmasıdır. Liberal meşruiyet prensibi, bireylerin hayatlarına yol gösterecek değerleri kendi başlarına secebilecekleri yargısına dayanır. Liberal geleneğin önemli bir kolu, ötedenberi, farklı değerlere sahip bireylerin ortak bir ahlaki norm etrafında şekillenecek bir kamusal hayatı benimseyebileceklerini savunmuştur. Bu bağlamda liberal düşünürler, farklı inançları ve ahlaki anlayışları benimseyen bireylerin barış içerisinde bir arada yaşamalarını sağlamaya yönelik ve siyasal birlikteliğin temelini oluşturacak bir asgari ahlak fikri geliştirmeye çalışmışlardır. Liberal gelenek içerisinde gelişen ve Kant ve Mill gibi önde gelen düşünürlerin geliştirdiği kapsamlı ve ahlaki liberal anlayışa karşı daha sınırlı bir ahlaki temeli savunan bu fikir akımı siyasal liberalizm olarak adlandırılmaktadır. Bu düşüncenin en yetkin örneğini ortaya koyan Rawls kuramında, ahlak felsefelerinde ve iyi hayat anlayışlarındaki farklılıklara rağmen, vatandaşların hep beraber onaylayabileceği bir siyasal ahlaki kavram fikrini öne sürmüştür (Bilgin, 2007: xi). Rawls'un siyasal liberalizminin demokratik değerleri yeterince temsil etmediği, demokratik usule ilişkin normlar yerine hak temelli liberal görüşü vurgulayan bir düşünce ortaya attığı eleştirisi getirilmiştir. Bu eleştiriyi getirenlerden Hampshire'a göre siyasal liberalizmde çoğunlukçu demokrasinin değerleri diğer siyasal olmayan normlar karşısında daha az vurgulanmıştır (Bilgin, 2007: xii-xiii).

Sandel de deontolojik liberalizm diye adlandırdığı Rawls'ın siyasal liberalizm biçimini hem önemser hem de eleştirir. Özellikle adalet kuramıyla Rawls'ın bireyleri fazlaca soyutlaştırdığını ve onların belirli topluluklar içinde bulunmalarından kaynaklanan tarihsel kimliklerini boşlamakta olduğunu ileri süren Sandel, aynı zamanda bu teoriyi önemser de. Çünkü ona göre Rawls, adalete ilişkin bir liberal anlayış geliştirmektedir. Yani başka ahlaki ve siyasi

ideallerin ötesinde adalet idealini ön plana almaktadır. Ama adalet idealine ulaşırken toplumun çoğulluğunu teslim ederken her bireyin kendisine özgü ahlaki değer, iyi yaşam ve mutluluk arayışı biçimlerine saygı duymakta, dolayısıyla da adalet prensiplerinin herhangi bir şekilde iyi yaşam tanımlaması yapmaması gerektiğini vurgulamaktadır (Tütüncü, 2014: 475-490).

Amerikalı siyaset bilimci Sheldon Volin'e göre, Rawls'un siyasal liberalizm kuramı bir korumacı demokrasi anlayışı öne sürmekte, anayasal yapıyı demokratik siyasetin üstünde tutmakta ve anayasa yargısının yüceltilmesi sonucunu vermektedir. Volin'e göre, Rawls'un kuramındaki makuliyet anlayışı siyasal açıdan katılımı sınırlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Sonuçta demokrasinin gerçekten bir demokrasi olarak işleyebilmesi onun aynı zamanda liberal olması, yani temel bireysel hak ve özgürlüklere öncelik tanımasına bağlıdır. Ancak, bu Rawls'un modelinde kapsamlı ve ahlaki bir liberalizm değil farklı dünya görüşlerinin istikrarlı bir şekilde bir arada yaşayabilmesini sağlایlayan sınırlı siyasal liberalizmdir (Bilgin, 2007: xii).

4.Geleneksel Liberalizm Ve Kavramlar Üzerine

Rawls, Siyasal Liberalizm'de (Rawls, 2007: 25-27) daha çok siyasi nitelikli ve günümüz toplumlarının çoğulcu niteliğine uygun, pratik olarak gerçekleştirilebilir bir adalet anlayışı oluşturma çabasına girmiştir. Rawls artık adalet anlayışını Adalet Teorisi'ndeki gibi birbirine çok benzeyen bir toplum yapısı düzeyinde değil farklı kimliklere sahip, değişik inançlar etrafında biraraya gelmiş çoğulcu bir toplum yapısı üzerinde tartışma başlatmıştır. Adalet Teorisinde çoğulculuk kavramına yeterince vurgu yapmadığını düşünen John Rawls, Siyasal Liberalizm'de birbirinden farklı makul görüşlerin anayasal ve demokratik bir siyasal sistemde bir arada yaşamalarına imkân verecek bir siyasi adalet anlayışı oluşturmaya amaçlamaktadır. Çoğulculuk ve istikrar açısından "Hangi siyasal adalet kavramı birbiriyle çatışan dinsel ya da dinsel olmayan tartışmalarında üzerinde anlaştıkları ortak temel ilkeler bütünü temsil edecektir?" diye soran Rawls, bu kurucu fikri iki temel fikirle desteklemektedir. Birincisi işbirliğine giren vatandaşlar eşit ve özgür olarak kabul edilmelidir. İkincisi ise bu siyasal adalet anlayışı tarafından etkin olarak düzenlenen toplumun iyi düzenlenmiş bir toplum olduğu fikrinin benimsenmesidir.

Rawls herkes için eşit olmasını savunduğu özgürlükleri şu şekilde sıralamaktadır: Siyasal özgürlükler (oy verme ve seçilme hakkı), ifade ve toplanma özgürlüğü, vicdan ve düşünce özgürlüğü, mülkiyet edinme hakkı ve hukukun üstünlüğü kavramında tanımlandığı gibi keyfi tutuklanmama ve yakalanmama özgürlüğü." (Rawls, 1985: 61) Rawls'un saydığı bu özgürlükler klasik liberalizmin öteden beri savunduğu ve çağdaş dünya tarafından da kabul edilmiş olan özgürlüklerdir. Öte yandan Rawls'ta var olan özgürlüğün önceliği kavramı da klasik liberalizmin söylemi ile paralellik içindedir. Thomas Nagel'in belirttiği gibi "bireysel hak ve özgürlüklerin toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasına karşı bu kesin önceliği liberalizmin gerçek özüdür" (Nagel, 2003: 66).

Çağdaş liberal kuram ile geleneksel liberal siyasi uygulama arasındaki ilişkinin belirsizliğine dikkat çeken Will Kymlicka'ya göre liberal kuram ve uygulama birçok yönden birbirinden kopmuştur. Liberalizm genelde, radikal ve eleştirel kuramın tersine ana siyasi kuram olarak tanımlanır. Bu etiket bir anlamda yerindedir. Rawls, liberal demokratik kültürümüzün ahlaki temelini oluşturduğuna inandığı idealleri eklemlmeye ve savunmaya çalışmıştır. Ancak yine de bu liberal kuramların kendilerini genel liberal politikaları bütün yönleriyle savunmaya adanmış ya da başka geleneklerin siyasi programlarını reddettiği anlamına geldiği noktada yanlış bir etikettir. Bu yüzden Rawls, insanlara eşitler olarak davranmanın kişinin başkaları yararına ya da genel olarak tüm toplumun yararına kullanılma biçimlerinin sınırlandırılmasını gerektirdiği konusunda aynı görüştedir (Kymlicka, 2016: 137).

Nitekim, liberal demokrasi anlayışını üç kavram üzerinden tartışan Barry Holden, bunların demokrasi, özgürlük ve eşitlik olduğunu söyler. Holden'a göre demokrasi ve özgürlük kavramlarının liberal demokrasi anlayışında çok önemli rolleri olduğunu eşitlik kavramının ise merkezi bir öneme sahip olduğunu iddia eder. Demokrasi ile özgürlük arasında bir gerilim olduğunda bu genellikle özgürlükle eşitlik arasındaki bir gerilimmiş gibi görünür diyerek modern

dönemde bu konu üzerinde en çok kafa yoran siyaset bilimci Rawls'ın bireysel özgürlük alanı savunusunu adalet teorisi ile temellendirdiğini dile getirir (Holden, 2007: 16-17).

Klasik liberalizm açısından topluma hakim olan kurallar ve kurumlar evrensellik iddiasına sahiptir; onlar aralarındaki diğer farklar ne olursa olsun bütün toplumların peşinde olmaları gereken bir nevi insan türüne özgü ahlak kodunu oluştururlar. Burada üzerinde durulan hem klasik liberalizmde hem de çağdaş liberalizmde öne çıkan hakkın iyiye üstünlüğünü öne çıkarmaktır (Barry, 2004: 56). Siyasal liberalizm teorisini oluştururken hakkaniyet için adaleti önceleyen Rawls, burada en çok çoğulculuk üzerinde durur. Bilindiği üzere liberal siyasetin meşrulaştırılması demek, toplumsal hayatın pluralizm temeline dayandığı, toplumun homojen bir bütün olmadığı aksine heterojen çoğulcu bir yapıya sahip olduğu anlamına gelir. Çoğulculuk ise farklı yaşama biçimlerinin ya da kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması ve eşit ölçüde saygıdeğer olarak kabul edilmesidir (İspir, 2007/1: 204). Zaten, çağdaş toplumların yüksek düzeyde farklılaşmış ve çeşitlenmiş olması Rawls'un çözmeye çalıştığı sorunun ana sebebidir. Modern demokratik toplumların özelliği Rawls'a göre ahlaki ve siyasi olarak birbirleriyle uyumuyor ve çatışıyor olsalar da rejimin istikrarını devam ettirebilmek için makul doktrinlere sahip olan farklı dünya görüşlerinin çoğulculuğu makul yurttaşların varlığı ve katılımı neticede makul bir siyasal adalet görüşünün ortaya çıkmasını sağlar. Bu sebeple makul bireyler, makul öğretiler ve makul çoğulluk gibi kavramlar Rawls'un modelinde hayati bir yer tutar.

5. Çoğulculuk ve Makuliyet

Ortaya attığı bu kavramlarla adalet hakkında çağdaş tartışmaların çoğuna yön veren ve bir sıçrama tahtası oluşturan John Rawls'ın adalet teorisini siyaset bilimciler liberalizm ve çoğulculuk kavramları etrafında tartışır. Çünkü Rawls'un amacı değerli bir hayatı neyin oluşturduğu ve gereklerine göre yaşanacak doğru ahlaki değerlerin neler olacağı özgür topluma uygun bir adalet teorisi sunmaktır (Brighouse, 2014: 45) .

Norman Barry, Rawls'un “Bir Adalet Teorisi” adlı kitabında rasyonel olarak kendi çıkarlarını düşünen bireylerin farazi birbilmelik durumunda, gelecekteki ilişkilerine hakim olacak bir ilkeler manzumesi üstünde mutabakata varmak zorunda olduğunu söyleyerek burdan hareketle evrenselleştirme kavramına açıklama getirerek normatif akıl yürütmenin başka bir yöntemi çoğulculuk üzerinden fazlasıyla durur (Barry, 2007: 205). Rawls'a göre temel siyasal vatandaşlık ilişkisinin iki özelliği vardır: Birincisi, vatandaşların toplumun temel yapısıyla olan ilişkisidir ki bu yapıya ancak doğumla girer ve ondan ölümle çıkarız ve ikincisi toplu halde nihai siyasal iktidarı kullanan özgür ve eşit vatandaşlar arasındaki ilişkidir. Bu iki özellik hemen anayasal esaslar ve temel adalet meseleri sözkonusu olduğunda nasıl olup da bu derece birbirleriyle ilişkili vatandaşların kendi anayasal düzenlerinin çerçevesinde birada tutulacakları ve bu düzen dahilinde yapılan yasalara uyacakları, sorusunu sorar. Makul çoğulculuk gerçeği burada karşımıza çıkıyor. Rawls'a göre vatandaşlar arasındaki dinsel olan ya da olmayan kapsamlı doktrinler arasında ortadan kaldırılamayacak ve aşkın unsurlar içeren farklar mevcuttur. Öyle ise hangi idealler vel ilkeler çerçevesinde vatandaşlar nihai siyasal iktidarın kullanımını paylaşacaklardır ki aynı zamanda aldıkları siyasal kararları makul biçimde birbirlerine meşru olarak kabul ettirebilsinler (Rawls, 2007: 25-26).

Makuliyet kavramına da özel bir önem atfeden Rawls'a göre, siyasal öznenin en önemli özelliği makul olmasıdır. Doğrudan bir tanım vermeyen Rawls, makuliyeti adil işbirliği şartları önerme isteği olarak tanımlar ve muhakeme ile bunun getirdiği sonuçlara katılma isteğiyle de ilişkilendirmeyi ihmal etmez. Ona göre makuliyet, fedakarlık ve bencillik arasında sağlanan dengedir. Diğer taraftan makuliyeti rasyonellikle tamamlar. Rawls'a göre rasyonellik, kişilerin kendi çıkarlarını elde etmek için sorgulama melekeseine sahip olmasıdır. Tarif edilen bu kişi aynı zamanda başkalarına karşı sevgi, topluluğa ve mekana bağlılık öğelerini de üzerinde taşır. Burada yalnızca makuliyetin kamusalılığı sayesinde rasyonellikten ayrıştığına da dikkat çekerek.

Diğer taraftan bireylerin saygı ve bağlılık anlamında gösterdikleri karşılıklılık, önemli teorinin gelişmesinde mühim bir yere sahiptir. Hassasiyet sadece birilerinin kendilerinin ve karşı tarafın refahı konusunda değil aynı zamanda muhataplarının beklentilerine göre hayat sürmeleri konusunda da dikkatlidir. Bu kavramlar üzerinden kurduğu siyasal liberalizm kuramını örtüşen görüşbirliği teorisiyle destekleyen Rawls'a göre örtüşen görüşbirliğine ulaşmak için siyasal anlayış, çatışan kapsamlı görüşleri içerir ve bu görüşlerce desteklenir. Böylece örtüşen görüşbirliğine ulaşılmış olur. Ona göre birliği ve aynı zamanda istikrarı sağlayacak araç, tüm kapsamlı doktrinlerde olduğu gibi siyasal konularda kamusal akıl ortak paydasına çekebilecek sözkonusu olan bu örtüşen görüşbirliğidir. Üstelik bu geçici de değildir. Dolayısıyla siyasal adalet anlayışı anayasal esaslar ve adaletin temel sorunları konusunda bir anlaşmaya ulaşmamızı sağlayan kamusal aklın bir zeminidir.

Rawls'a göre, demokratik bir rejim için en makul siyasal adalet anlayışı liberal olandır. Bunun sebebi de liberal siyasal adalet anlayışının tüm kapsamlı doktrinlere ve bunlar doğrultusunda hayat planlarını gerçekleştirmek isteyenlere gerekli yasal ve maddi güvenceleri sağlamasıdır. Liberal demokrasilerin temel amacı olan farklı düşüncelere sahip insanların birlikte yaşamasını sağlamak olduğuna göre, siyasal liberalizm de farklı hayat biçimleri karşısında tarafsız ve bireye kendi hayat biçimini seçmesine imkan sağlayan bir çerçevedir. Rawls'a göre, farklı inançlara ve düşüncelere sahip insanların birlikte yaşayabilmesi kamusal akıl ile mümkün olabilir (Kocaoğlu, 2014: 99-113).

Bir Adalet Teorisi'nde ortaya koyduğu hakkaniyet için adalet temelli siyasal adalete varmak amacıyla izlediği metodolojiyi özetlediğimiz yukardaki bilgiler ışığında, yüzeysel bir yorumla Rawls'ın muhafazakârlık ile liberalizm arasında bir yerlerde dolaşmakta olduğunu iddia ediyor Armağan Öztürk. Rawls adalet teorisini bireyci yöntem, sözleşmecî kurgu, ortak iyi inancı ve rasyonel insan gibi bir dizi mimlenmiş liberalizm işaretlerinin gölgesinde kurmuştur. Dahası adaleti biçimsel kurallara bağlayarak, adalet özlemini eşitliğin radikal yorumundan korumaya çalışmıştır. Rawlsçı teori adaleti bir merkez koruyucu erdem olarak düşündüğü için muhafazakârlığa, merkezi inşa etmede liberal öge ve imgelere başvurduğu için de liberalizme açıktır. Liberalizm daima “en iyinin yönetimini” öğütleyen aristokratik bir doktrin olmuştur. Kuskusuz liberaller “en iyi”yi öncelikle doğuştan gelen statüyle tanımlamamışlardır; bunun yerine eğitim başarısı ya da bireysel yetenekle beslenmiş hayat tecrübesi başarısını ön plana çıkarmışlardır. Öztürk'e göre, liberalizmin adalet anlayışı; en iyilerin yönetmesi, en iyilerin zengin olmasını olumlayan bir eritokrasi savunusudur (Öztürk, 2013: 87).

Hünler'e göre ise Rawls'ta çoğulculuk, modern kültürün gelip geçici olmayan bir hali olduğu için ve herhangi bir kapsamlı doktrin üzerinde veya iyi konsepsiyonu üzerinde devlet zoru olmadan bir uzlaşmaya varılamaz. Böyle bir zemin üzerinde uzlaşmayı beklemek de makul değildir; başka bir deyişle böylesi bir zemin üzerinde uzlaşmaya varılamaması makuldür veya uzlaşmaya varamayacağımızı beklemek makuldür. Bu makullük Rawls'un kendisine muhatap olarak kapsamlı bir doktrinin savunucusunu almasıyla ve bu kişinin düşüncesinin sonucunu ortaya koymasıyla açığa çıkarılır (Hünler, 1997: 285).

İyi bir hayatın ne olduğuna ilişkin belli bir görüşü insanlara dayatma girişimlerimiz temel çıkarlarımızı yaralar diyen Rawls, bu yüzden de devletin iyi hayat konusunda tarafsız kalması gerektiğini söyler. Buradan hareketle Kymlicka, Rawls'un liberal eşitlikçilik konusunda genel bir ahlaki tarafsızlık düşüncesini temel almadığını söyleyerek şöyle devam eder: "Tam tersine liberal eşitlikçilik, bireyin değeri ırkların ve cinsiyetlerin eşitliği adalet, fırsat eşitliği bireysel haklar ve sorumluluklar vs. gibi temel ilkeleri öncül alan son derece ahlaki bir kuramdır. Liberal eşitlikçilik bu ilkelere bağlı olmakla kalmaz, aynı zamanda bu ilkeleri yerleştirmek ve güçlendirmek, bunları çiğneyecek eylemleri ya da uygulamaları yasaklamak için devletin gücünü kullanmaya çalışır. Bu yüzden Rawls'un desteklediği türden bir tarafsızlık anlayışı daha sınırlıdır. Yalnızca iyi hayata ilişkin farklı (adalete saygılı) kavrayışların üstünlüğü üzerinde yoğunlaşır. Devletin rolü bireylerin iyi hayat konusundaki farklı kavrayışları kendileri için değerlendirme kapasitesini korumak, dolayısıyla insanların kendi iyi kavrayışlarını izlemelerini sağlayacak adil

bir haklar ve kaynaklar dağılımını gerçekleştirmektir. Liberal devlet, eylemlerin farklı yaşam biçimlerinin değerine ilişkin kamusal bir sıralamaya başvurarak haklı çıkarmaz. Çünkü böyle bir kamusal sıralama yoktur. Rawls'un belirttiği gibi devlet iyiye ilişkin farklı kavrayışlar karşısında bütün bu kavrayışların eşit olduğunu gösteren gerçek değer ya da doyumu değerlendirme amaçlı kamusal bir ölçü bulunduğu anlamında değil de hiçbirinin de kamusal bir konumdan değerlendirilmediği anlamında tarafsızdır. Bu yüzden liberallerin desteklediği tarafsızlık ölçek bakımından iyiye ilişkin kavrayışlarla sınırlıdır "(Kymlicka, 2004: 305-306).

6. Kamusal Siyasal Kültür ve Halkların Yasası

Siyasal Liberalizm'de uluslararası hukuk ve uygulamaları için çerçeve olacak adalet anlayışını ortaya koyma çabası içinde olan Rawls, "Halkların Yasası" terimini halklar arasındaki ilişkileri yöneten siyasal ilkelere karşılık olarak kullanmaktadır. Ona göre bu adalet anlayışının ilkelerini kabul eden tüm halklar "Halklar Topluluğu" şemsiyesi altında toplanır. Bu halkların anayasal demokratik ya da liberal olmayan düzgün hükümetleri olduğunu varsayar (Kocaoğlu, 2014: 127) . Rawls, "Bir Adalet Teorisi" ve "Siyasal Liberalizm" eserlerinde ileri sürdüğü kavramlardan yola çıkarak Halkların Yasası'nda uluslararası adalet ve uluslararası toplum modelini incelemektedir. "Bir Adalet Teorisi" adlı eserinde öne sürülen "başlangıç durumu" ve "bilgisizlik peçesi" kavramları ve "Siyasal Liberalizm" adlı eserindeki "Makul Çoğulculuk" olgusu ile; Halklar Topluluğu'nda belirlenen adalet ilkelerine uyan, adil ve iyi düzenlenmiş bir uluslararası toplum modeli kurgulanmıştır. Rawls, liberal bir toplumun liberal ve liberal olmayan diğer toplumlar ile nasıl ilişki kurması gerektiğini ve bu ilişkileri düzenleyecek yasaların neler olacağı üzerinde durur. Yine bu eserde, belirlenen adalet ilkelerinin gerçekten adil olup olmadığını sorgulamaktadır (Özbay, 2014: 35-59) .

Liberal ve siyasal adalet anlayışının bir uzantısı olarak siyasi liberalizm bağlamında Halkların Yasası'nı geliştiren (Freeman, 2003: 45), Rawls'a göre adalet her şeyden üstündür ve her şeyden önde gelir. Bu bağlamda uluslararası adaletin sağlanması ve uluslararası bir topluluk (Halklar Topluluğu) oluşturulabilmesi için bu topluluğun kurallarının ve kurumlarının iyi ve etkin bir şekilde düzenlenmesi gereklidir. Halklar topluluğu arasında iş bölümü ve iş birliğinin sağlanmasının yanı sıra; hak, özgürlük ve ödevlerin dağıtımı gibi konular, adalet ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirilmelidir. Oluşturulması düşünülen uluslararası toplum modelinde, "Halklar Topluluğu"nun çeşitli görüşleri ve farklı doktrinleri olabilir. Bu görüş ayrılıkları ve farklı çıkarılardan kaynaklanan çatışmaların önlenmesi için Rawls, toplumda belirli adalet ilkelerinin olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Halklar topluluğunu oluşturan yurttaşlar temel özgürlüklere ve yetenek ve becerilerini geliştirmeleri açısından eşit fırsatlara sahip olmalıdır (Özbay, 2014: 35-59).

Liberal toplumların tatmin olmuş halklar olduğunu ifade eden Rawls, bu halkların temel çıkarlarının karşılandığını ve öteki demokratik haklarla örtüştüğünü savunmaktadır. "Düzgün halklar" diye tanımladığı halk biçiminde ise liberal demokratik rejimin vatandaşlarına tanıdığı haklar ve özgürlüklerin tümüne sahip olmayan ve vatandaşlardan ziyade kamusal hayatta farklı grupların bir araya geldiği ve temsil edildiği toplulukların oluşturduğu halk tipidir. "Liberal halklar" ve "düzgün halklar" iyi düzenlenmiş halklar olarak kabul edilmektedir. Rawls'ın üçüncü halk tanımı "yasa tanımaz devletler" ve dördüncüsü "zorluk içindeki toplumlar"dır. Beşincisi ise "iyiliksever mutlakiyetçiler" olarak tanımlanır ki ona göre, son üç tür toplumlar insan haklarına saygılı oldukları halde vatandaşlarına katılım imkânı tanımadığından iyi düzenlenmemişlerdir. Rawls'un halkları bu şekilde sınıflamasının ve halkların yasasında temel ayrımı liberal halklar ve düzgün halklar arasında yapmasının sebebi çoğulculuk kaygısını koruduğunu yansıtmak istemesidir. Bir başka deyişle Rawls liberal değerleri ve ilkeleri diğer halklara dayatmaktan kaçınmak istemektedir (Kocaoğlu, 2014: 130-132).

Rawls Halkların Yasasını, siyasal liberalizme göre düzenleyerek iyi düzenlenmiş toplumların adalet anlayışını halklar topluluğu için genişletmiştir. Bu yasa ile iyi düzenlenmiş

liberal ve düzgün halkların dış politika ilkeleri belirlenmiştir. Halklar sadece liberal halklardan ibaret değildir. Rawls'un düzgün halklar dediği liberal olmayan iyi düzenlenmiş halklar da vardır. Bu liberal olmayan fakat düzgün halklar, Rawls'a göre Halklar Topluluğu'nda liberal toplumlar tarafından hoşgörü ile karşılanmalıdır. Liberal olmayan halkların kendi içerisindeki kurumlar, isyasal adalet ve hakkaniyet ilkelerin uygun hareket ediyor ise Rawls, bu toplumları düzgün olarak nitelendirir ve bu halkların liberal halklar tarafından hoşgörü ile karşılanması gerektiğini vurgular (Özbay, 2014: 35-59).

Rawls'un empirik bir varsayıma dikkat çektiğini söyleyen Philip Pettit'e göre; O, herhangi bir demokratik toplumun zayıf anlamda düzenli bir topluma eğilim göstereceğini savunmaktadır. Ona göre Rawls, herhangi bir demokratik toplumda yaşamın kapsamlı bir tek doktrin tarafından düzenlenemeyeceğini ve böyle bir doktrinin toplumda kabul görmeyeceğini belirtir ve adalet bakış açısıyla incelenmeye değer tek toplumun düzenli toplum olduğunu savunarak demokratik toplum biçiminin, kapsamlı olmayan bir fikirler dizisi etrafından düzenli bir toplumla olabileceğini belirtmektedir. İdeal toplum ontolojisi olan şey şimdi gerçek demokratik toplum ontolojisi olmaktadır. Demokratik toplum dayanışmacı türün bir grup aktörü değildir. Tam olarak sivil hükümet ilkesine dayalıdır (Pettit, 2005: 157-174) .

Liberal hakların temel prensiplerinden insan haklarını ihlal noktasında Rawls, düzgün halkların insan haklarını ihlal etmediğini ve vatandaşlarına söz hakkı tanıdığını savunmaktadır. Rawls'a göre insan hakları bir anlamda halklar topluluğunun üyesi olmak için ön koşuldur. Bu ön koşul halkların, halkların birliğine kabul edilmesi için önemli bir şarttır ancak Siyasal Liberalizm bu hakların korunmasını garanti edecek yeterli argümanlara sahip değildir. Bu özellik Rawls'un liberal ilkeleri ve değerleri liberal olmayan düzgün halklara empoze etmekten sakınmasının bir sonucudur. Onun insan hakları indeksi hem liberal hem de düzgün halkların benimseyebileceği bir denge içinde oluşturulmuştur. Bu insan hakları listesi dini ya da felsefi hatta liberal kapsamlı bir doktrine bile dayanmamaktadır (Kocaoğlu, 2014: 142) . Rawls, kendi adalet teorisini klasik ve modern liberal teorilerden ayırarak “siyasal liberalizm” olarak adlandırır. Diğer taraftan ise Mill, Smith ve Hume gibi liberallerin teorilerini detaylı kurumlara ve erdemlere yer verdikleri için “kapsamlı liberalizm” olarak değerlendirir. Rawls işte bu kapsamlı liberal teorilerin liberalizmin tarafsızlık ilkesini ihlal ettiğini; liberal bir adalet teorisinin kapsamlı değil, siyasi olması gerektiğini ileri sürer (Rawls, 2007: 102-104).

7. Halkların Yasası ve Çoğulculuk

Rawls'a göre birey, liberalizmi hayat tarzı olarak benimsemeksizin ancak kurumsal ve yasal ilkelere itaat ederek yaşamını sürdürebilir. Ona göre birey, hem kamusal alanda tarafsız liberal kurumsal düzenlemelere göre ilişkilerini düzenlerken hem de özel alanda istediği kapsamlı bir yaşam tarzını devam ettirebilir. Rawls, çok kültürlü ve makul çoğulculuğu benimsemiş halkların birlikte yaşayabilmeleri ve halklar toplumunu oluşturabilmeleri için; farklı yaşam tarzlarına sahip bireylerin, toplumun temel kurumsal yapıları ile sınırlandırılmış siyasal liberalizme dayanan bir adalet teorisini kabul etmeleri gerektiğini vurgulamaktadır (Özbay, 2014: 35-59).

Rawls'a göre farklı dini yahut din dışı görüşleri hem adil olan hem de istikrarlı bir sosyal bir düzen içinde bir arada tutabilmek için bazı sosyolojik ön gerekliliklere ihtiyaç vardır. Burada Rawls'un aklında modern Batılı demokrasiler olduğu söylenebilir. Hem Adalet kuramı hem de Siyasal Liberalizm, makul olarak adil ve iyi düzenlenmiş bir demokratik toplumun nasıl mümkün olduğunu ve hakkaniyet olarak adaletin neden kendi siyasal ve toplumsal dünyasında siyasal adalet anlayışları arasında özel bir yere sahip olduğunu anlatmaya çalışır.

Rawls'ın çizdiği bu kavramsal çerçeve ışığında şunu söyleyebiliriz ki; kamusal siyasal kültür, bir toplumda ortak kabul gören temel önemdeki siyasal değerleri içerir. Ancak, eğer dünya ölçeğinde düşünür ve makul çoğulculuk olgusunun toplumlar arasında bir toplum için çok daha yaygın ve derin olduğunu kabul edersek yerküre üzerinde bir ortak siyasal kültürün sınırlarının çok geniş olmadığı sonucuna varırız. Ancak hem liberal hoşgörü, hem de adil ve barışçıl bir

uluslararası düzenin benimsenmesi farklı değerlere ve anlayışlara sahip toplumlara saygı gösterilmesini gerektirmektedir. (Rawls, 2006: xxiii) “Çoğulculuk” olgusu, modern demokratik toplumları en çok zora sokan bir olgudur. Bu sorunun aşılması için John Rawls, Siyasal Liberalizm adlı eserinde çeşitli çözüm yolları sunmaktadır ve demokratik bir toplumdaki tüm kesimlerce kabul edilen bir adalet anlayışının varlığını ileri sürmektedir. Bunun için yurttaş bilinci oluşturulmalı ve yurttaş katılımı sağlanmalıdır ve yurttaş katılımı için de o toplumda siyasi özgürlüklerin bulunması gereklidir. Rawls bu düşüncesini, uluslararası toplumun (Halklar Topluluğu) oluşturulması ve uluslararası adaletin sağlanması açısından Halkların Yasası’nda biraz daha genişletmektedir (Özbay, 2014: 35-59).

Siyaset felsefesinin görevinin var olan siyasal önermelerin açıklanmasından ibaret olduğunu, bunun dışında siyasal alana ilişkin genel teoriler üretmenin siyaset felsefesi açısından boş bir çabadan öteye gidemeyeceğini öneren yaklaşımlar 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar egemenliğini koruyordu. Böyle bir ortamda John Rawls’un çalışması “ölmek üzere olan entellektüel bir alanı yeniden canlandırmaya hizmet etmiş...normatif araştırmaya yeni bir enerji getirmiştir.”(Marden, 2003: 106)

Ortaya koyduğu hakkaniyet için adalet, siyasal liberalizm ve kamusal akıl kuramlarıyla Rawls, farklı iyi anlayışlarına sahip insanların aynı toplum içerisinde bir arada nasıl yaşayabileceği sorunundan hareket eder. Hakların, iyi anlayışlarına önceliğini savunarak, liberal temel hukuk anlayışını yineleyen Rawls, yasalarla düzenlenmiş hakları, kişiden kişiye, gruptan gruba değişen iyi anlayışlarının karşısında bir toplumun iyi düzenlenmesinin gereği olarak görür. Rawls’ın öne sürdüğü bu toplumda aktör eşit ve özgür vatandaşdır. İyi düzenlenmiş anayasal demokratik bir toplumda vatandaşların akıllı, kamusal akıldır. Kamusal akıl, Rawls’a göre temel siyasal adalet sorunları ve kamu yararı konularıyla ilgilenir. Böylece Rawls liberal devlet anlayışının meşruluk ilkesini oluşturur. Liberal devletin, tüm iyi anlayışlarını dışta tutarak tarafsız olması gerektiğini ileri süren Rawls, tüm iyi anlayışlarından uzak bir kuram oluşturur. Böylece ona göre, hakkaniyet olarak adaleti tüm insanlar için gerçekleştirmek mümkün olabilir. Elbette adalet ilkelerinde ileri sürdüğü eşitlik, özgürlük, fırsat eşitliği gibi haklar, kendisi kapsayıcı bir öğreti olan liberalizmde temellenir. Bu hakların tartışılmaya açılması ise Rawls’un kuramında sınırlanmıştır. Bu bağlamda kamusal alan, liberal öğretinin iyi anlayışıyla belirlenmektedir (Yükselbaba, 2008: 227-272).

Rawls’un siyaset felsefesini liberal olarak nitelendirmemizi mümkün kılan etkenlere baktığımızda ise onun adalet teorisini siyasi liberalizme dayandırmasından ötürü sonuçta bunun liberal devlet anlayışına yol açtığını söylemek mümkündür. Ayrıca Rawls birçok kez liberal demokratik toplumlar için geçerli olacak bir adalet anlayışı geliştirdiğini ifade ettiğinden ötürü, kendisinin esas olarak liberal devlet anlayışını savunduğu söylenebilir. Son olarak Rawls’un düşünce geleneği açısından 17. ve 18. yüzyıl felsefesi ile olan yakınlığı ve bu felsefe anlayışının sonucu olan liberal devlet anlayışı nedeniyle Rawls’un liberal devletten yana olduğu iddia edilebilir. Peki tüm bu argümanlar bir yana, Rawls’un adalet anlayışı “liberal devletin ahlaki temellendirilmesi midir?” diye sorabiliriz.(Özkök, 1999: 230).

Sonuç

Liberal toplumların geliştirdiği siyasal liberalizm teorisinin demokratik gelişimini yeni tamamlayan veya bu yönde adımlar atan ülkeler üzerindeki etkisi siyaset bilimciler tarafından tartışılmıştır. Bu bağlamda, liberallerin karşılaştığı bir açmazın varlığı öne sürülmüştür. Scott Burchill, liberallerin demokrasi ve insan hakları anlayışlarının kültürel olarak belirgin, etnosantrik ve Batılı olmayan toplumlar için geçerliliği olmadığı yönündeki suçlamalara dikkat çekmiştir. Çünkü ona göre, birçok toplum için evrensellikten bahsetmek, hakim başka bir toplumun kültürünü kendilerine empoze etmeyi gizlemekten başka bir şey değildir ve aynı zamanda egemenliklerine müdahale anlamı taşımaktadır. Bu durum, insan haklarını merkezden çevreye yayma sürecinin, iki alan arasında ahlaki bir hiyerarşi öngörmesine yol açtığını göstermektedir.

Batının sadece kendi ahlaki doğrularına sahip olduğu gerçeğinden hareketle, diğer toplumları yargılama ve kendi doğrularını dikte etme hakkını kendinde görmesi anlamına gelmektedir (Burchill, 2015: 103).

John Rawls'un "Halkların Yasası" (Law of Peoples) üzerine geliştirdiği fikirler, özellikle liberal demokrasinin olmadığı veya Batı liberalizmi ile tam olarak uyumlu olmayan farklı toplumlarda makuliyet ve çoğulculuk kavramlarının nasıl uygulanabileceğine dair önemli öneriler sunar. "Halkların Yasası" eseri, Rawls'un daha önce geliştirdiği adalet teorisinin uluslararası ilişkilere nasıl uygulanabileceğini tartıştığı bir çalışmadır. Bu bağlamda Rawls, uluslararası adaletin temel ilkelerini ortaya koyarken, farklı halklar arasındaki ilişkilerde barışı ve istikrarı sağlayacak bir model sunmayı amaçlamıştır.

Rawls, "Halkların Yasası" adlı eserinde halkları üç ana kategoriye ayırır: liberal halklar, onurlu halklar (decent peoples) ve dışlayıcı (outlaw) devletler. Liberal halklar, Rawls'un teorisinin ideal tipini oluşturur ve bireysel özgürlük, eşitlik ve insan haklarına saygı gösterirler. Onurlu halklar ise liberal olmayan, fakat adil bir düzeni olan toplumlardır. Bu halklar, insan haklarına saygı gösterir, barışçıl amaçlar güder ve uluslararası düzenin bir parçası olarak kabul edilebilirler. Dışlayıcı devletler ise insan haklarını ihlal eden, saldırgan veya despotik yönetimlere sahip devletlerdir ve uluslararası toplumun bir parçası olarak kabul edilmezler (Reidy, 2004).

Rawls'un makuliyet kavramı, farklı halkların birbirlerine hoşgörü ile yaklaşmasını ve karşılıklı saygı temelinde bir ilişki geliştirmelerini önerir. Bu çerçevede, liberal olmayan halkların da uluslararası toplumda meşru bir yerinin olabileceğini savunur. Önemli olan, bu halkların kendi iç düzenlerinde makul ölçüde adil olmaları ve uluslararası normlara uymalarıdır. Bu normlar, özellikle temel insan haklarına saygı, saldırmazlık ilkesi ve halkların kendi kaderini belirleme hakkı gibi prensipleri içerir.

Çoğulculuk bağlamında ise Rawls, farklı kültürel ve dini inançların bir arada yaşamasını destekler. Ancak bu çoğulculuğun bir limiti vardır: Bir halkın, diğer halkların varlığına veya uluslararası düzenin istikrarına tehdit oluşturmaması gerekir. Rawls'a göre, liberal demokrasilerin makul olmayan halklara karşı zorlayıcı müdahalelerde bulunması, sadece uluslararası düzenin ciddi şekilde tehdit altında olduğu durumlarda haklı çıkarılabilir.

Rawls, "Halkların Yasası" ile liberal olmayan, ancak makul halkların uluslararası düzende meşru bir yer edinebileceğini savunur. Bu bağlamda, Rawls, liberal demokratik olmayan halkların da uluslararası toplumla barışçıl ve işbirliği içinde bir ilişki sürdürebileceğini öne sürer. Bu halklar, temel insan haklarına saygı duydukları sürece, kendi iç düzenlerini sürdürebilirler ve uluslararası toplum tarafından kabul edilebilirler. Rawls, uluslararası ilişkilerde adaletin sağlanabilmesi için bazı temel prensipler öne sürer:

- 1.Halkların eşitliği: Her halk, uluslararası düzeyde eşit olarak kabul edilmelidir.
- 2.Kendi kaderini tayin hakkı: Halkların kendi yönetimlerini ve iç politikalarını belirleme hakkı vardır.
- 3.İnsan haklarına saygı: Temel insan haklarına saygı gösterilmelidir.
- 4.Barışçıl ilişkiler: Uluslararası toplum, barışçıl bir düzenin sürdürülmesine önem vermelidir.
- 5.Adaletin dağıtımı: Küresel adaletin sağlanması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Rawls'un "Halkların Yasası" eserinde geliştirdiği makuliyet ve çoğulculuk ilkeleri, liberal demokrasinin olmadığı farklı toplumlarda da uygulanabilir. Bu toplumlar, temel insan haklarına saygı duydukları ve uluslararası toplumla barışçıl bir ilişki sürdürdükleri sürece, uluslararası düzende meşru bir yer edinebilirler. Rawls, böylece küresel adaletin ve barışın sağlanması için evrensel, ancak esnek bir çerçeve sunar.

Sonuç olarak, uluslararası toplum modeliyle, siyasal adalet anlayışı sayesinde yurttaşların farklılıkları ve felsefi alt yapılarını bir kenara koyarak politik sorunları tartışabilecekleri özgür bir ortak alan oluşturulabileceğini iddia eden Rawls, bu ortak alanın istikrarının ise iyi düzenlenmiş halkların ya da makul çoğulculuğu benimsemiş siyasal toplumun istikrarı ile sağlanacağını söyler. Ayrıca, küresel adaletin oluşturulması açısından Rawls'un savunduğu özgür irade, demokrasi, eşitlik ve hakkaniyetin yanında eşitsizliğe de imkan tanınması bunun yanı sıra diğer devletleri hoş görmesi ve detaylı kurallar ve istisnalar koyması, küresel adaletin gerçekleştirilmesi yönündeki inançları zayıflatıyor.

Kaynakça

- Arnhart, L. (2013). *Platon'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi*, Çev. Ahmet Kemal Bayram, Adres Yayınları, İstanbul.
- Barry, Norman P. (2004). *Modern Siyaset Teorisi*, Çev. M. Erdoğan-Y Şahin, Liberte Yayınları Ankara.
- Berktaş, F. (2016), "Liberalizm, Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji", *Modern Siyasal İdeolojiler*, Der. H. Birsan Örs, Bilgi Üniv. Yay., İstanbul, ss. 49-52
- Bilgin, Mehmet F. (2007). "Bilim ve Sanat Vakfı Toplantıları Değerlendirme Notları", İstanbul. http://www.bisav.org.tr/yayinlar.aspx?module=makale&menuID=3_3&yayintipid=3&page=2&yayinid=14&makaleid=255, Erişim Tarihi: 03.01.2016.
- Bilgin, Mehmet F. (2007). *Siyasal Liberalizim Sunuş Yazısı*, Bilgi Üniv. Yay., İstanbul, s.xi
- Borovali, M. (2006). "John Rawls ve Siyaset Felsefesi" Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması, J. Rawls, Çev. Gül Evrin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul.
- Brighouse, H. (2014), *Adalet*, Epos Yay.
- Burchill, S. (2015), "Uluslararası İlişkiler Teoriler", Liberalizm, Küre Yay. İstanbul, S.85
- Freeman, S.(2003), (e.d) *The Cambridge Companion to Rawls*. Cambiridge University Press. Newyork USA.
- Gorowitz, S. (1981). "John Rawls: Bir Adalet Kuramı" (Çev: Serap Can) *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, A.De. Crespigny/K.R.Minogue, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset*, Çev. Berat Özipek, Atilla Yayla vd., Adres Yay. Ankara.
- Heywood, A. (2016). *Siyaset Teorisine Giriş*, Çev. Hızır Murat Köse, Küre Yayınları, İstanbul.
- Holden, B. (2007). *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, Çev. Hüseyin Bal, Liberte Yay., Ankara.
- Hünler, S. Z. (1997). *İki Adalet Arasında*, Vadi Yay., Ankara.
- İrem, N. (2006). "Liberal Cumhuriyetçilik, Çokkültürcülük ve Kültürel Demokrasi Talepleri", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 8 Kış 2005-2006.
- İspir, N. (2007). "John Rawls'ın Siyasal Liberalizminde Çoğulculuk ve İstikrar", *Felsefe Dünyası*, Sayı:46, 2007/1, 204-214
- Karadağ, A. (2003). "Kamusal Alan Modelleri:Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 58-3.

- Kocaoğlu, M. (2014), *John Rawls Adalet Teorisi ve Temel Kavramlar*, İmaj Yay. Ankara.
- Köker, L. (1992). *Demokrasi Üzerine Yazılar*, İmge Kitabevi, Ankara, S.108-109
- Kymlica, W. (2004). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Marden, R. (2003). "John Rawls, 1991-2002: A Chastened but not Trivial Liberalism", *Studies in Social and Political Thought*, Vol. 8, 2003.
- Nagel, T. (2003). "Rawls and Liberalism", *The Cambridge Companion to Rawls*, Ed. Samuel Freeman, Cambridge University Press, Cambridge.
- Nozick, R. (2000). *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, Çev. Alişan Oktay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özbank, M. (2009). *Rawls-Habermas Taştışması Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar*, İstanbul Bilgi Üniv. Yay. İstanbul.
- Özbay, H. (2014). "John Rawls'un Uluslararası Adalet ve Toplum Kurgusu ile Uluslararası İnsan Hakları Fikri: Uluslararası İlişkiler Açısından Halkların Yasası", *JOBEPS-Journal of Business Economics and Political Science*, Vol:3, No:5, 35-59.
- Özkök, G. (1999). John Rawls'ın Adalet Görüşü Bakımından Devlet Problemi, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Öztürk, A. (2013). *Liberal Adalet, Çağdaş Liberal Siyaset Felsefesinde Adalet Sorunu: Rawls, Hayek, Nozick Örneği*, Doruk Yay., İstanbul.
- Pettit, P. (2005). Rawls's Political Ontology, ppe (politics, philosophy and economics) 200506 4 (2).
- Rawls, J. (1985). *A Theory of Justice*, Oxford University Press.
- Rawls, J. (2006). *Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması*, Çev. Gül Evrin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İst.
- Rawls, J. (2007). *Siyasal Liberalizm*, Çev. Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Reidy, David A. (2004). "Rawls on International Justice: A Defense", *Political Theory*, 32, no. 3, 291-319.
- Sandel, Michael J. (2013). *Adalet Yapılması Geren Doğru Şey Nedir*, Çev. Mehmet Kocaoğlu, Binbang Yay., Ankara.
- Sandel, Michael J. (2014). *Liberalizm ve Adaletin Sınırları*, Çev. A. Emre Zeybekoğlu, Dost Yay., Ankara.
- Thompson, Richard H. (1997). "Etnic Miniroties and the Case for Collective Rights", *American Anthropologist, New Series*, Cilt 99, No 4.
- Tütüncü, K. (2014). "Michael L. sandel, Kamusal Felsefe ve Adalet", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, Cilt 11, Sayı 25, 475-490
- Vergara, F. (2014). *Liberalizmin Felsefi Temelleri, Liberalizm ve Etik*, Çev. Bülent Arıbaş, İletişim Yay. İstanbul, S.59

Yayla, A. (1992). *Liberalizm*, Turhan Kitabevi, Ankara.

Yükselbaba, Ü. (2008). “Kamusal Alan Modelleri ve Bu Modellerin Bağlamları”, *İÜHFM C. LXVI*, S. 2, 227-272.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers:
Birinci yazar /First author % 100

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Derleme Makale • Review Article

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE MÜCADELEDE PARİS ANLAŞMASI VE İKLİM ADALETİ

THE PARIS AGREEMENT AND CLIMATE JUSTICE IN THE FIGHT AGAINST CLIMATE CHANGE

Rabia Betül ÜNSAL *

Özet: İklim değişikliği meselesinde iklim adaleti oldukça kritik bir kavramdır. İklim adaleti, insan merkezli tartışmaların temel odağında yer almaktadır ve iklim değişikliği ile mücadelede önemlidir. İklim değişikliğine bağlı olarak ekolojik tahribatın toplumları eşit şekilde etkilemediğini ortaya koyan iklim adaleti, dezavantajlı kılınmış toplumsal kategorilerin iklim krizine karşı daha kırılgan olduğunu öne sürmektedir. Bu çalışma, uluslararası toplantıların yirmi birincisi olarak bilinen COP-21'in, eş bir ifadeyle Paris İklim Anlaşması'nın iklim adaletine ne gibi bir katkı sunacağını incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim Adaleti, İklim Krizi, Paris Anlaşması, Eşitsizlik, İnsan Hakkı.

Abstract: As a very critical concept for the issue of climate change, climate justice is an important issue that is at the focus of discussions based on a human-centered perspective in the fight against climate change. Climate justice, which shows that ecological destruction due to climate change does not affect societies equally, suggests that disadvantaged social categories are more vulnerable to the climate crisis. This study examines what kind of contribution COP-21, known as the twenty-first of the international meetings, will make to climate justice, in other words, the Paris Climate Agreement.

Keywords: Climate Justice, Climate Crisis, the Paris Agreement, Inequality, Human Rights.

Giriş

İklim krizinden kaynaklanan sorunlara ve bu sorunların çözümlerine dair bütüncül bir yaklaşım, iklim değişikliğinin yalnızca teknik veya çevresel bir mesele olmadığını; bununla birlikte ekonomik, sosyal ve ekolojik bir adalet fikrini de beraberinde getirdiğini ortaya koymaktadır. İklim adaleti, ekolojik tahribatın ve iklim değişikliğinin etkilerinin herkese eşit şekilde dağılmadığı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki krizin ekolojik ve ekonomik maliyetinin farklı olduğu; ayrıca toplumsal cinsiyet, ırk/etnisite ve sınıf gibi farklı faktörler gözetildiğinde eşitsizlik ve adaletsizliğin daha da derinleştiği fikirlerinden beslenmektedir. İklim değişikliğine adalet temelli bir yaklaşım iki ana prensibi bünyesinde toplamaktadır. Adalet teorisyeni John Rawls'un fikirleri bu konuda aydınlatıcıdır. Rawls'a göre adalet prensiplerinden ilki, tarafsızlığa dayalı eşitlik anlayışıdır. İnsanları birbirinden üstün tutmama anlayışıyla temellenen tarafsızlık ilkesi, bireylerin hak ve özgürlüklerden eşit şekilde faydalanmasını öngörür. Bir diğeri ise, ilk prensipte görüldüğü üzere, tarafsızlık eşit muameleyi gerektirdiğinden, kaynak eşitsizliklerinin önüne geçmek adına toplumun en aşağı katmanında yer alan sınıfların yararına eşitsizliğin çözümlenmesidir (Gaus, 2016: 360-361). Adalet kavramına Rawls'un

* Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ORCID: 0000-0002-1576-3153 a.betulunsal@gmail.com

Received/Geliş: 25 Eylül 2024

Accepted/Kabul: 19 Aralık 2024

Published/Yayın: 27 Aralık 2024

perspektifinden bakıldığında, ekonomik ve sosyolojik olarak, ayrıca çevre-iklim özelinde kaynak stoklarının eşitlikçi bir biçimde bölüşülmediği ve dahası yüklerin adil bir şekilde dağıtılmadığı sonucuna ulaşılabilir. Bununla birlikte adalet kavramının tanımları ve ilkeleri üzerinde nihai bir mutabakata varılamadığından, küresel çözüm bekleyen iklim değişikliği sorunu, eşitlikçi ve adil bir biçimde çözümlenememektedir. Nihayetinde iklim politikasını gündemine alan her ülke, adalet konusunda kendi politik ve ekonomik menfaatlerine göre bir tanım belirlemekte ve ulusal çıkarları etrafında iklim değişikliğine uyum politikaları geliştirmektedir.

Sera gazlarının önemli bir kısmı insan faktörüdür. 2000-2010 yılları arasında, iklim değişikliğini önleyici pek çok konu uluslararası boyutta tartışılmış olmasına karşın, sera gazı emisyonunda önceki yıllara nazaran ciddi bir artış söz konusudur (Bozoğlu, 2021: 38). 2007 yılında hazırlanan “İklim Değişikliğinin Ekonomisi” başlıklı Stern raporunda, iklim değişikliğine neden olan etkenler; enerji, ulaşım, endüstri ve arazi kullanımı olarak belirlenmiştir. Bu raporda 2000 yılında sera gazlarının dünya üzerindeki yayılımı ortaya koyulurken, bunların %35’inin enerji faktörlü değil, tarım ve arazi kullanımı kaynaklı olduğu belirtilmiştir (Stern, 2007). Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından, 2010 yılındaki veriler baz alınarak hazırlanan bir başka raporda ise, iklim değişikliğine neden olan sera gazlarının, önemli bir kısmının enerji üretiminden (%35-40) ve endüstriyel üretimden (%21’i) kaynaklandığı ortaya koyulmuştur (IPCC, 2014). Bunun haricinde küresel açıdan bakıldığında, her ne kadar nüfus ve tüketim artışının fosil yakıt kullanımını ve karbondioksit emisyonunu belirlediği ifade edilse de, bu, meselenin yalnızca bir boyutunu oluşturmaktadır. Nüfus artış oranının düşük olduğu gelişmiş ülkelerde gaz emisyonunun daha yüksek olduğu, buna rağmen nüfus artış hızının yüksek olduğu az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde emisyon oranının düşük olduğu tespit edilmiştir (Casey ve Galor, 2016: 9). Bu, dünyanın zengin ülkelerinin yoksul ülkelere daha yüksek enerji kullanımı olduğunu ve bu ülkelerin atmosferin ısınmasına sebep olan karbondioksit emisyonunu daha fazla ürettiklerini göstermektedir. Burada ortaya çıkan çelişki şudur: Dünyanın yoksul ülkeleri, iklim değişikliğine yol açan karbon emisyonunun üretiminde çok az bir payları olmalarına karşın, iklim değişikliği ve genel itibarıyla ekolojik tahribatın olumsuz etkilerine daha çok maruz kalmaktadırlar (Başkaya, 2020: 23-24). Bu noktada, iklimin bütün gezegeni ve insanları aynı şekilde etkilediği kabul edilse de gerçekte bu değişikliğin esas kurbanları dezavantajlı gruplar ve yoksul ülkelerdir. Bu durumun ahlaki ve adil olmayan şekilde zararlara yol açtığı söylenebilir.

Küresel iklim değişikliğine bağlı olarak görünürlük kazanan adaletsizlikler, hükümetleri politik, ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri bertaraf etmek için bir araya getirmeye mecbur bırakmaktadır. Hükümetlerin pek çoğu, iklim değişikliğinin etkileriyle mücadele etmek için çeşitli stratejik planlar hazırlamakta ve çeşitli anlaşmalar çevresinde ortak hareket etmektedirler. İklim değişikliğiyle ortak mücadele konusundaki ilk girişim 1992 yılındaki Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’dir. Bu adımlardan en etkili olanı ise 2015 yılında imzalanan Paris Anlaşması’dır.

Adalet temelli bir yaklaşımı ortaya koyan Paris Anlaşması, iklim krizine karşı uluslararası alanda en geniş katılımı kabul edilmiştir. Paris Anlaşması iklim değişikliği ile mücadelede adaletsizliklerin göstergesi açısından önemlidir. İklim krizine neden olan gelişmiş ülkelerin sorumluluklarına dikkat çeken Paris Anlaşması’nda, bu ülkelerin gelişmekte olan ülkelere iklim değişikliği ve etkilerine karşı uyum konusunda maddi destek sağlaması gerektiği konusuna yer verilmiştir (Bozoğlu, 2021: 76). Ayrıca, karbon emisyonu salınımlarını aşağı çekmek, gelecek nesillerin iklim krizinden etkilenmemeleri için gerekli önlemleri almak, yoksulluğu azaltmak, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek de bu anlaşmanın dikkat çeken başlıkları arasındadır. Söz konusu sorumluluklar etrafında Paris Anlaşması hükümetleri iyi niyet beyanlarıyla iklim adaleti konusunda bir araya getirmektedir; ancak hükümetler krizin etkilerini durdurmak konusunda vakitlice harekete geçmezlerse geri döndürülemez eşik aşılmış olacaktır (Başkaya, 2021: 46).

Bu çalışmada iklim adaleti kavramının içeriğinde nelerin yer aldığı, iklim adaletinin hangi düzlemde tartışıldığı, konu başlıklarının neler olduğu, bu bağlamda hak temelli yaklaşımı yansıtan Paris İklim Anlaşması'nın iklim adaletine nasıl çözüm bulabileceği konusunda değerlendirmelerde bulunulmuştur.

1. İklim Değişikliğine İlişkin Uluslararası Çalışmalar

Uluslararası bir karakter taşıyan Paris İklim Anlaşması'nın imzalanmasına giden süreçte kadar uluslararası platformlarda öne çıkan iki sözleşme vardır. Bunlar: 1992 yılında imzalanan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve 1997 yılında imzalanan Kyoto Protokolü'dür. Bu iki sözleşme iklim krizinin etkilerine karşı çare sunulması, sera gazlarında azaltıma gidilmesi, gelişmekte olan ülkelere finansal destekte bulunulması gibi konuları kapsamakta ve Paris Anlaşması'nın içeriğinin ve hedeflerinin zemininin hazırlanmasında kritik önemdedir (Bozoğlu, 2021: 60).

1.1. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)

1980'lerin sonuna doğru hükümetler arası konferanslarda uzunca dönem tartışılan BMİDÇS, 1992 yılında Avrupa Birliği Komisyonu'nun ve 154 ülkenin onayıyla kabul edilmiştir. 21 Mart 1994 yılında yürürlüğe giren sözleşmenin halihazırda 197 taraf ülkesi vardır. BMİDÇS, ülkelerin yerine getirmesi gereken sorumlulukları ve kuralları ifade etmektedir. BMİDÇS, insan faaliyetlerinin sera gazlarına yoğun bir şekilde sebep olduğunu ortaya koyarken, geçmişte ve çağımızda en büyük sera gazına yol açan ülkelerin gelişmiş ülkeler olduğuna işaret ederek, gelişmekte olan ülkelerdeki bireysel emisyonların payının halihazırda düşük olduğunu kaydetmektedir (BMİDÇS, 2002).

BMİDÇS'nin amaçları 2'nci maddede, ilkeleri 3'ncü maddede ve yükümlülükleri 4'ncü maddede genel hatlarıyla belirtilmektedir. Sözleşmenin nihai amacı: *"atmosferdeki sera gazı birikimlerini, iklim sistemi üzerindeki tehlikeli insan kaynaklı etkiyi önleyecek bir düzeyde durdurmayı başarmak"* (BMİDÇS, 2002) olarak ifade edilirken, sözleşmenin ilkeleri olarak eşitlik, sürdürülebilir kalkınma, ihtiyatlılık olarak belirtilirken son olarak yükümlülükler bağlamında ortak ancak farklılaştırılmış sorumluluk, özel koşullar (bağlı kabiliyetler) ilkelerine yer verilmiştir.

Sözleşme bütün ülkeler için çeşitli sorumluluklar ve ilkeler taşımaktadır. Sözleşmede ülkeler gelişmişlik seviyesine göre sınıflandırılmış ve farklılaştırılmış sorumluluklar geliştirilmiştir. Buna göre, taraf ülkelerin sorumluluklarını içeren durum üç farklı şekilde ele alınabilir: Sözleşmenin bütün tarafları için bağlayıcılık içeren hükümler (1), Ek-I listesinde yer alan ülkelerin hükümleri (2), Ek-II listesinde yer alan ülkelerinin hükümleri (3) (Öztürk ve Öztürk, 2019: 532). Ek-I tarafları sanayileşmiş ülkeleri ve geçiş ekonomilerini (örneğin eski Sovyet bloku ülkelerini) kapsar. Ek I ülkeleri, sanayileşmiş olmaları ve tarihsel olarak en fazla sera gazı emisyonundan sorumlu olmaları nedeniyle iklim değişikliğiyle mücadelede yükümlülükleri daha fazla olan ülkelerdir. Ek-I ülkelerinin taraflarından insan kaynaklı sera gazı emisyonlarının miktarını 1990 yılı seviyesine indirmeleri beklenmiştir (BMİDÇS, 2002). Ek II ülkeleri ise, Ek I ülkelerinin de içinde yer alır. Ayrıca finansal ve teknolojik destek sağlama yükümlülüğüne sahiptir. Buna göre, Ek II ülkelerinden, yalnızca emisyon azaltımı yapmaları beklenmemekte, buna ek olarak gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğiyle mücadele çabalarına destek olmaları istenmektedir (Karakaya ve Özçağ, 2004:3). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) kapsamında Ek-I ve Ek-II ülkelerinin bölgelere göre gruplandırılmış hali Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: BMİDÇS Ek I ve Ek II Ülkeleri

Bölge	Ek-I Ülkeleri	Ek-II Ülkeleri
Kuzey Amerika	ABD, Kanada	ABD, Kanada

Batı Avrupa	Almanya, Fransa, İtalya, Birleşik Krallık, İspanya, Hollanda, Belçika, İsviçre, Yunanistan, Norveç, İsveç, Danimarka, Finlandiya, İzlanda...	Aynı ülkeler Ek-II kapsamındadır.
Doğu Avrupa	Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, Bulgaristan, Romanya, Hırvatistan, Ukrayna, Beyaz Rusya, Rusya	-
Okyanusya	Avustralya, Yeni Zelanda	Avustralya, Yeni Zelanda
Asya	Japonya	Japonya
Ekonomik Geçiş Ülkeleri	Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Bulgaristan, Macaristan, Slovakya, Polonya...	-

Kaynak: (BMİDÇS, 2002)

2004 yılında sözleşmeye taraf olan Türkiye; hem OECD hem de gelişmekte olan ülke konumunda olarak, ilk olarak tarihsel sorumluluk açısından Ek-I ve mali yükümlülük bağlamında Ek-I kategorilerinde yer almıştır. Buna karşın 7'nci taraflar konferansından (COP7-2001) çıkan kararlar, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk ilkesi çerçevesinde sözleşmenin Ek-I listesinde bulunan diğer taraflardan özgün bir konumda olan Türkiye'nin özel koşulları kabul edilerek adı EK-II listesinden çıkarılmış, ancak EK- I listesinde kalmaya devam etmiştir (Kaya, 2020: 174; Bozoğlu, 2021: 63-64). Ekler dışında kalan ülkelerden beklenenler ise sera gazlarını azaltmaları, diğer ülkelerle teknolojik iş birliğine gitmeleri ve sera gazı yutaklarını kontrol altında tutmalarındır (BMİDÇS, 2002).

1.2. Kyoto Protokolü

11 Aralık 1997'de Kyoto'da 3'ncü taraflar konferansı düzenlenmiş ve iklim değişikliği meselesinin en çok tartışılan belgelerinden biri olma niteliğine sahip Kyoto Protokolü kabul edilmiştir. Kyoto Protokolü, sera gazlarını azaltma ve kontrol altına alma konusunda bağlayıcı yükümlülükler içermektedir (Kaya, 2020: 175). Bu yönüyle İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinden ayrılmaktadır. Protokol 1'nci taraflar konferansında onaylanarak 2005'te yürürlüğe girmiştir (Narin, 2013: 944). Halihazırda protokolün 191 taraf ülkesi bulunmaktadır. Kyoto Protokolü, gelişmiş sanayi ülkelerinin ve geçiş ülkelerinin sera gazı emisyonlarını ortak ancak farklılaştırılmış sorumluluk ve farklı yetenekler ilkeleri çerçevesinde sınırlama ve azaltma taahhüdünde bulunmalarını öngörür (UNCC, 1998). Kyoto Protokolü'nde, Ek-A ve Ek-B olmak üzere iki farklı liste belirlenmiştir. Ek-A'da azaltılması hedeflenen sera gazlarının hangileri olduğuna yer verilirken¹, Ek B'de BMİDÇS'nin Ek-I ülkelerinin (OECD üyesi sanayileşmiş 38 ülke ve AB ülkeleri dahildir) sera gazı azaltım hedefleri yer almaktadır (UNCC, 1998).

Kyoto Protokolü'ne dair en önemli unsur, esneklik mekanizmalarının tanımlanmış olmasıdır. Bu mekanizmalar üç ana başlık altında toplanabilir: Uluslararası emisyon ticareti, temiz kalkınma mekanizması ve son olarak ortak uygulama. Üçünün de ortak yönü, sera gazı emisyonunun azaltılmasında en ekonomik araçların tercih edilmesi, gelişmekte olan ülkelere sera gazı azaltımı konusunda yeşil yatırımın teşvik edilmesi, sera gazı emisyonlarını risksiz seviyede tutma ve sona erdirmeye çabasına özel sektör girişimlerini de dahil etmektir (UNCC, 1998). Emisyon ticareti, sera gazı emisyonlarının kapasiteleri için yasal otoriteler tarafından üst bir sınır belirlenmesi ve bu sınırlar dahilinde işletmelere izin verilmesidir. Eğer işletme kendisine verilen emisyon kapasitesinin altında salınım yapıyorsa, fazla izinleri piyasada satabilir. Öte yandan

¹ Sera gazı etkisi yaratan gaz emisyonları Protokol'de şu şekilde tanımlanmıştır: "Karbondiyoksit (CO₂), metan(CH₄), nitroz oksit (N₂O), hidroflorokarbon (HFC), perflorlu bileşikler (PCF) ve kükürt heksaflorür (SF₆)" (Başkaya, 2020: 42-43).

emisyona limitinin üstünde salınım yapan işletmeler ise gereksinim duydukları izinleri satın alabilir (Ubay ve Bilgici, 2021: 54-55). Ortak uygulama, uluslararası iş birliğiyle gelişmiş ülkelerin emisyon azaltımı hedeflerini desteklemek amacıyla geliştirilmiş bir esneklik mekanizmasıdır. Bu mekanizmalar vasıtasıyla, ekonomik olarak daha düşük maliyetlerle sera gazı azaltımı yapılacak ülkelerde çalışmaların yürütülmesi temin edilebilmektedir. Bu bakımdan, gelişmiş ülkelerin daha düşük maliyetli sera gazı emisyonu yapabilecekleri ülkelerde projeler geliştirerek kendi azaltım senaryolarına erişebilmelerinin önü açılmıştır (Bozoğlu, 2021: 65; Türkeş, 2006: 7). Sonuç itibarıyla Protokol'e taraf ülkeler üç başlık altında mutabakata varmış olurlar: Sera gazı salınımı 1990'lı yılların seviyesinin altına düşürmek, fosil enerji kaynakları yerine temiz, yeşil ve alternatif enerji kaynaklarına yönelme, enerji kullanımını minimuma indiren mekanizmalara geçiş (Başkaya, 2020: 44).

Sonuç itibarıyla, Paris Anlaşması'nın kabul edilmesine kadar yürürlüğe giren sözleşme ve protokollerin içeriklerinde olumlu sayılabilecek maddelerin yer aldığı söylenebilir. Örneğin Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin 3.1'nci maddesinde ülkelerin tarihsel emisyon seviyelerine ve ekonomik kalkınma düzeylerine göre farklı sorumluluklar alması gerektiği belirtilmiştir. Bu yaklaşımın gelişmekte olan ülkelerin kalkınma ihtiyaçları gözetilerek adil bir çözüm getirdiği düşünülebilir. Ayrıca bu sözleşmenin 3.4'ncü maddesinde sürdürülebilir kalkınma ilkesine yer verilerek ekonomik kalkınma ile çevresel koruma arasında bir denge olması gerektiği vurgulanmıştır.

Kyoto Protokolü'nün ise 3'ncü maddesinde EK I ülkelerinin sera gazı emisyon azaltım hedeflerini yüklenmesi ibaresine yer verilmesinin hukuki açıdan protokolü bağlayıcı ve etkili bir araç haline getirdiği sonucuna varılabilir. Yine her iki sözleşmenin de iklim değişikliği konusunda küresel bir farkındalığın oluşmasında, taraf ülkeler arasında diyalog ve iş birliği mekanizmalarının geliştirilmesinde etkili olduğu değerlendirilebilir. Bununla birlikte bu düzenlemelerin etkin bir şekilde hayata geçebilmesi büyük ölçüde ülkelerin taahhütleri yerine getirme iradeleri ve uygulamaların şeffaflığıyla mümkündür.

Küresel iklim değişikliğiyle mücadelede sözleşmelerin her ikisi de önemli araçlar olmasına rağmen çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Öne çıkan eleştirilerden birkaçına yer vermek, Paris Anlaşması'na giden süreci anlayabilmek açısından önemlidir. Kyoto Protokolü'nün tüm çabalarına rağmen iklim krizinin çözümünde yetersiz kaldığı ortaya koyulmaktadır. Bunun nedeni olarak fosil enerji kaynaklarını kullanımına neden olan ana nedenlerin göz ardı edilmesi, başka bir ifadeyle halihazırdaki üretim-tüketim ilişkilerinin sorgulanmaması (Bozoğlu, 2021: 67) gösterilmiştir. Bu eleştirinin arka planında iklim değişikliğine neden olan başat aktörün kapitalizm ve onun yarattığı krizler olarak görülmesi vardır. Buna göre, kapitalist sistemin çelişkileri sürerken söz konusu anlaşmaların geliştirdiği mekanizmaların ancak kapitalizmin sınırları içerisinde kaldığı ve bu mekanizmalarla iklim krizinden kurtuluşun mümkün olmadığı dile getirilmektedir. Kyoto Protokolü özelinde bu eleştiri, Protokol'ün belirlediği yükümlülüklerin yerine getirilmemesi halinde cezai müeyyidenin nasıl uygulanacağı, buna dair bir mekanizmanın ne olacağının başından itibaren kararlaştırılmış olmamasıdır (Başkaya, 2020: 45). Protokol, salınım azaltımı taahhütlerine uyulmasına dair bağlayıcı yaptırımların olmaması, küresel emisyon artışının önlenememesi ve gelişmiş ülkelerin tarihsel sorumluluklarını yerine getirmemesi gibi noktalar üzerinden eleştirilmektedir (Portillo, 2024).

2. İklim Değişikliğiyle Mücadelede Son Durak: Paris Anlaşması

Aralık 2015 tarihinde Paris'te gerçekleştirilen, uluslararası toplantıların sonuncusu COP-21, Kyoto Protokolü'nün sona erme tarihi olan 2020 yılından sonraki süreci de içine dahil eden yeni bir anlaşma zemini sağlamayı öngörüyordu (İğci ve Çobanoğlu, 2019: 134). İklim değişikliğine neden olan sera gazlarının azaltımı konusunda hükümetler arasında ciddi fikir ayrılıkları olduğundan bir mutabakata varılamamıştı. Günümüze kadar iklim krizine sebebiyet veren sera gazlarının atmosfere salınımında tarihsel sorumluluğu bulunan gelişmiş ülkelerin ve öte yandan yeni binyılın başlamasıyla henüz gelişmekte olan ülkelerin de sera gazı artışına neden

olacağı gerçeğinden dolayı gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkelerin de sera gazlarını azaltma ve atmosferdeki yutak alanlarını koruma konusunda kendi özgül sorumluluklarına göre çaba harcamaları beklenmekteydi (Karakaya, 2016: 2). 30 Kasım 2015'te başlayan toplantılar, iki hafta neticesinde 12 Aralık 2015 tarihinde Paris Anlaşması'nın kabulü ile sonuçlanmıştır. 195 ülkenin oy birliği ile kabul edilen anlaşma, halihazırdaki BMİDÇS'nin taraf ülkeleri tarafından onaylanmıştır (Bozoğlu, 2021: 69). Paris Anlaşması'nın içeriğine göz atıldığında bütün veçheleriyle tarihi bir anlam taşıdığı söylenebilir, ayrıca yerel, bölgesel ve küresel çaptaki ekonomileri, buna ilaveten toplulukları ve çevreyi değiştirme iddiasına sahiptir (Karakaya, 2016: 2). COP-21 sonucunda ortaya çıkan anlaşmanın maddelerine kısaca yer vermek gerekirse, şu şekilde özetlenebilir:

- Anlaşmanın 2'nci maddesinde anlaşmaya taraf olan tüm ülkelerin küresel ortalama sıcaklıktaki artışı sanayi dönemi öncesi seviyelere nazaran 2 °C'nin çok daha altına düşürmek, hatta sıcaklık artışını sanayi öncesi seviyelerin 1,5 ° C üzerinde sınırlamak için taraf ülkelerin çaba sarf etmesidir (Paris Agreement, 2015). Söz konusu hedefin bir bağlayıcılığı olmasa dahi, hayata geçirilmesi için finansal kaynakların en uygun şekilde kullanılarak, desteğe ihtiyacı olan ülkelere ve alanlara ulaştırılması öngörülmektedir (Bozoğlu, 2021: 75).

- Anlaşmanın 4'ncü maddesinde *“Taraf ülkenin o sırada geçerli olan ulusal katkısına kıyasla bir ilerleme içerecek olup farklı ulusal koşullar ışığında, ortak fakat farklılaştırılmış sorumlulukları ve tarafların görece kabiliyetlerini yansıtan, mümkün olan en iddialı seviyeleri sunacaktır.”* (Paris Agreement, 2015) ibaresi yer almaktadır.

- Paris Anlaşması'nın bir başka meselesi, 6'ncı maddede ele alınmıştır. Bu maddede sürdürülebilir kalkınma, çevresel bütünlüğü sağlama ve yoksulluğu ortadan kaldırma vurgusu yapılmış, tarafların eşgüdümlü biçimde hareket etmesi, sera gazı azaltım, adaptasyon, teknoloji transferi vb. meselelerde bütüncül ve dengeli bir piyasa mekanizmasının işlerlik kazanması gerektiği kabul edilmiştir (Paris Agreement, 2015).

- Anlaşmanın 9'ncü maddesinin birinci fıkrasında belirtildiği üzere, *“Anlaşmaya Taraf olan gelişmiş ülkeler, Sözleşme kapsamındaki mevcut yükümlülüklerinin devamı olarak, gelişmekte olan Taraf ülkelere hem azaltım hem de uyum konusunda yardımcı olmak amacıyla finans kaynağı sağlar.”* (Paris Agreement, 2015). Buna göre, gelişmiş ülkelerden Kyoto Protokolü'nün bitiş yılı olan 2020'ye kadar 100 milyar dolar maddi destek sağlanması, beş yıllık bu taahhüdün 2025 yılından sonra da geçerli olacak şekilde kabul edilmesi öngörülmüştür (Öztürk ve Öztürk, 2019: 537).

Paris Anlaşması'na dair bir diğer önemli husus, 2016 yılında imzacı olan fakat henüz Anlaşmayı onaylamamış Türkiye'nin de beklentisine yönelik olarak; BMİDÇS'deki taraf ülkeleri kategorilendiren eklere gönderme yapılmamasıdır. Bununla beraber, gelişmiş\ gelişmekte olan ülke tanımlamalarıyla bir sınıflandırma yapılmış ve bu listelerin hangi ülkeleri içine dahil ettiği netleştirilmemiştir. Söz konusu durum, kararlaştırılan kolektif bütçenin finans kaynaklarının hangi ülkeler tarafından oluşturulacağını muğlaklaştırmaktadır. Nitekim hangi ülkenin ne kadar kaynak yardımında bulunacağı net değildir. Paris Anlaşması'nda gelişmiş olan ülkelerin azaltım ve uyum konusunda öncülük etmesi gerektiği not edilmiş, fakat nihayetinde Anlaşma'nın onaylanmasının ertesinde söz konusu vurgu daha da esnetilmiştir (Bozoğlu, 2021: 76-83).

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı'nın 2022 yılındaki 27. toplantısında (COP-27), Paris Anlaşması'nda 2025 yılına kadar gelişmekte olan ülkeler için 100 milyar dolar destek sağlanması taahhüdünün sona ereceği meselesi ele alınmıştır. Bu noktada COP-27'de yeni bir finansal mekanizmanın etkinleştirilmesi gerektiği ortaya koyulmuştur (Hodgkins, 2022). Konferansta BM başkanını ayrıca, uyum fonlarını ikiye katlamak için kesin ve güvenilir bir rotanın oluşturulmasına duyulan ihtiyacı vurgulamıştır (United Nations, 2022). Bununla birlikte, COP-27'de Paris Anlaşması'nda 2030 senesi için hedeflenen emisyon azaltımı, Niyet Edilen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkı (INDC) çerçevesinde yeniden düzenlenerek % 41'e çıkarılmıştır

(T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022). Bu hedefe varılabilmesi için şüphesiz alternatif çevreci teknolojilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Emisyon azaltımı konusunda mutabakata varılan oran, zorlayıcılık içermemesi nedeniyle bu dengenin nasıl sağlanacağına dair soru işaretleri barındırmaktadır. Bununla birlikte, niyet belirtme bakımından uluslararası alanda önemli bir hedef olduğu sonucuna varılabilir. Ülkelerin bu küresel konuda politika geliştirmeleri ve kendi uygulama araçlarını bu sorunun çözümünde kullanmalarını sağlamak açısından bağlayıcı bir öneme sahip olduğu düşünülebilir (Bozoğlu, 2021: 79).

Son olarak Paris Anlaşması'nın içeriğindeki adalet perspektiflerini değerlendirecek olursak, beş başlık altında toplayabiliriz. Paris Anlaşması'nın adalet temelli bir anlaşma içeriğine sahip olduğundan bir üst başlıkta söz edilmişti. İnsan hakkı perspektifinden Paris Anlaşması'na konu olan madde şöyledir:

"Taraflar, iklim değişikliğini ele almak için harekete geçerken, insan hakları, sağlık hakkı, yerli halkların, yerel toplulukların, göçmenlerin, çocukların haklarına ilişkin yükümlülüklerine saygı duymalı, teşvik etmeli ve dikkate almalıdır. Engelliler ve savunmasız durumdaki insanlar ve gelişme hakkı ile cinsiyet eşitliği, kadınların güçlendirilmesi ve nesiller arası eşitliği tanınmalıdır." (Paris Agreement, 2015)

Paris Anlaşması'na hukuki perspektiften yaklaşılsa, cezalandırıcı adalet fikrinin Anlaşma metninde yer almadığını belirtilebilir. Anlaşma'nın 13'ncü maddesinde şöyle geçmektedir:

"Şeffaflık çerçevesi, en az gelişmiş ülkelerin ve gelişmekte olan küçük ada devletlerinin özel koşullarını kabul ederek ve Sözleşme kapsamındaki şeffaflık düzenlemelerini temel alacak, geliştirecek; kolaylaştırıcı, müdahaleci olmayan, cezai olmayan bir tarzda, diğerlerine saygılı bir şekilde uygulanacaktır. Taraflara aşırı yük yüklemekten kaçınılacaktır." (Paris Agreement, 2015)

Paris Anlaşması'nda hukuki olarak bağlayıcı hükümlerin açık bir şekilde yer almaması, adalet prensibi bakımından hükmedici-cezalandırıcı bir pratiğin bulunmadığını göstermektedir. Bir diğer konu, adalet prensibinin ekolojik bağlamıdır. Anlaşma'nın Giriş kısmında yer alan açıklamadaki ifade şu şekilde yer almaktadır:

"Okyanuslar dahil olmak üzere tüm ekosistemlerin bütünlüğünü sağlamanın ve bazı kültürler tarafından Toprak Ana olarak kabul edilen biyolojik çeşitliliği korumanın önemine dikkat çekerek ve iklim değişikliğiyle mücadele için eyleme geçerken 'iklim adaleti' kavramının bazıları için önemine dikkat çekerek" (Paris Agreement, 2015) denilmiştir.

Ekolojik adalet meselesi, iklim adaletinin en önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır. Nitekim, ulusal köken, dil, cinsiyet, sınıf farkı gözetilmeksizin herkesin adil ve eşit bir çevrede-iklimde yaşama hakkını bünyesinde toplamaktadır. Ayrıca hiçbir kimseye adil olmayan bir yükü taşımaması gerektiğini, her insanın doğal malların kullanımı ve tüketiminde eşit haklara sahip olmasını ifade etmektedir. Ekolojik adalet bu bakımdan hem fırsat eşitliğiyle hem de insan haklarıyla yakından ilişkilidir (Kılıç ve Tok, 2014: 220).

Anlaşmada yer verilen bir başka husus nesiller arası adalet fikridir. Bu fikri destekleyen maddelere doğrudan yer verilirse: Düşük emisyonlu kalkınma stratejileri geliştirme konusunda çaba sarf etmek (Madde 4), gelecek nesillerin ihtiyaçlarını gözeterek, düşük karbonlu bir dünyaya geçişi ifade eder. Finansman akışını, dirençli kalkınmaya dair eğilimleri artırmak (Madde 2) gelecek kuşakların çevresel koşullarını iyileştirmeye teşvik eder. Küresel ortalama sıcaklığı, 2 derecenin daha aşağısına düşürmek ve sabitlemek, sanayileşme öncesi sıcaklık seviyelerini 1,5 derece üstüyle sınırlamak (Madde 2) iklim değişikliğinin yıkıcı etkilerini azaltarak gelecekteki nesillerin güvenliğini sağlamayı amaçlar. Ayrıca Anlaşma 'ya taraf özellikle gelişmiş ülkelerin mutlak emisyon hedefinin belirlenmesinde liderlik etmesinin (Madde 4) şart koşılması nesiller arası adaleti gözetilmesi için kritik bir adımdır.

Sonuç itibarıyla, Paris Anlaşması'nda tanımlanan yükümlülüklerle birlikte taraf ülkelerin iklim değişikliğine karşı iyi niyet beyanlarıyla hareket etmeleri öngörülmektedir. Bu, gelecek nesillerin adil, hakkaniyetli ve dengeli bir çevrede yaşamaları bakımından umut verici olarak değerlendirilse de insanoğlunun çıkarları devreye girdiğinde ne ölçüde iyi niyet gösterebileceği konusu tartışmalıdır. Ülkelerin iklim adaleti söz konusu olduğunda etik ve ahlaki ilkeler çerçevesinde atacakları adımlar hem şu anki hem de gelecek nesiller açısından oldukça önemlidir (Demir, 2022: 67). Tam da bu noktada iklim adaleti perspektifini temel alan “gezegenin sınırları” olduğu görüşü dile getirilmektedir. Bu görüş ekolojik dengenin sınırlarının aşıldığı veya aşılma riski olduğu bildirilen erken bir uyarıdır.² Stratosferik ozon tabakasının incelmeye başlaması, iklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı, su kaynaklarının hızla tükenmesi, okyanus asitlenmesi, kimyasal kirlilik, arazi sistemi değişiklikleri gibi sorunların toplamı ekolojik kriz olarak tanımlanmaktadır. Gezegensel sınırların ihlal edilmesi, ekolojik krizler üzerinde etkide bulunur (Richardson vd., 2023:5-6). Buna ilaveten, etkilerin dağılımı açısından eşitsizliğin söz konusu olduğu söylenebilir (Çelik, 2022: 89). Gelişmiş ülkeler ve topluluklar, gezegensel sınırların ihlaline daha fazla neden olurken, iklim değişikliğinin sonuçlarına en fazla maruz kalan genel itibarıyla düşük gelirli ve kırılgan ülkelerdir. Bu bakımdan iklim adaleti, sınırların korunması meselesini etik ve politik bir yaklaşımla ele alır. Buna göre gezegenin sınırlarını aşan faaliyetlere karşı sorumluluğun dengeli şekilde dağıtılması gerektiği vurgulanmaktadır.

3. İklim Adaleti

Küresel bir sorun teşkil eden iklim değişikliğine karşı evrensel bir iklim perspektifinin geliştirilmesine yönelik olarak, uzun yıllardır başta siyaset felsefecileri olmak üzere, adalet düşüncesine ayrı bir önem vermişlerdir (Rawls, 1999: 3). Temel anlamda iklim adaleti, iklim değişikliği meselesine dair alınacak tedbirlerin nasıl olması gerektiği, hakkaniyet ilkesi temelinde ne tür yükümlülüklerin üstlenilmesi gerektiğine odaklanmaktadır. Diğer ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerde olduğu üzere ekolojik meselelerde hakların eşitsiz ve adaletsiz bir şekilde dağıtılması iklim adaleti kavramını görünür kılmıştır (Akkuş, 2021: 202). Bu bağlamda, iklim değişikliğine neden olan sera gazı emisyonlarının atmosferdeki yükselişine hiç payı olmayan veya çok az payı ülkelerin iklim değişikliğinin etkilerinden diğer ülkelere nazaran daha çok etkilenmesi hususuna vurgu yapan iklim adaleti (Demirci, 2013: 185), kaynakların eşit ve adil bölüşümü, sürdürülebilir kalkınma konuları üzerine eğilir. Bu noktada, iklim adaletinin mesele edindiği sorunlar üç başlık altında toplanabilir. İlkinde, iklim değişikliğinin ve sonuçlarının yarattığı krizin mekânsal olarak etkilenirlik oranının hat safhada olduğu ülkelerde, bölgesel olarak yaşanan ve nihayetinde iklim müteciliğine yol açan dezavantajlı olma durumudur. İkincisinde, sosyo-ekonomik etmenlerle ilişkili olarak, ülkelerin gelişmişlik seviyesinin düşük olması nedeniyle iklim değişikliğine uyum konusunda yetersizlik, sınıfsal, etnik ve toplumsal cinsiyet bağlamında yaşanan eşitsizliğe bağlı durumlar, son olarak ise, gelecek nesillerin hakları, dahası iklim krizinden etkilenen gezegenin diğer canlı-cansız varlıklarının içine dahil edildiği etik- ahlaki bağlam, iklim adaleti içerisinde değerlendirilebilir (Akkuş, 2021: 202).

İklim krizi, uluslararası ilişkilerde siyasi, ekonomik ve toplumsal boyutlarıyla yaşanan dengesizlikte ortaya çıktığı gibi, burada da kuzey ve güney ülkeleri arasındaki eşitsizliği görünür kılmıştır (Muhovic-Dorsner, 2005: 238). Bazı iklim adaleti savunucularının görüşlerine göre, kuzey ülkelerinin faaliyetleri karbondioksitin atmosferde birikmesine daha fazla neden olmuş ve bu sayede bu ülkeler bugünkü refahına erişmişlerdir. Ancak bu ülkelerin söz konusu faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan derin ekolojik ve iklimsel krizin faturasını az gelişmiş veya yoksul ülkeler ödeyeceklerdir. Bunun nedeni, kaynakların gezegende eşit dağılmaması gibi, ortaya çıkacak risklerin de eşit şekilde dağılmamasıdır. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin

² “Gezegensel sınırlar” kavramı ilk kez 2009’da çevre alanında araştırmalar yapan Johan Rockström ve Will Steffen tarafından ortaya atılmıştır. Bu kavram, ekonomik sistemlerin doğayla uyumlu olması gerektiğini vurgulayan sürdürülebilir bir ekonomi modelini önermektedir. İklim değişikliği ve biyoçeşitlilik kaybı, gezegensel sınırların başında yer almaktadır (Çelik, 2022: 87-88; Kurnaz, 2018).

(IPCC) ortaya koyduğu üzere, iklim krizinden özellikle en yoksul kesimler etkilenmektedir. Artan aşırı hava olayları, şiddetli sıcaklar, okyanusların ısınması ve atmosferde artan sera gazı emisyonları neticesinde hem okyanuslarda asitlenme yaşanmış hem de tarımsal verimde düşüş gözlemlenmiştir; buna bağlı olarak ise gıda üretimi ve gıdaya erişimde ciddi sıkıntılar yaşanmıştır (IPCC, 2022: 57).

İklim değişikliğinin etkileri günümüzde ciddi şekilde hissedilmektedir; okyanus seviyesinin 10 cm kadar yükselmesi, buzulların erimesi, dünyadaki sıcaklık ortalamasının artması, orman yangınları, şiddetli fırtına ve kasırgalar vb. ciddi felaketlere yol açmaktadır. Bundan sonraki on yıl küresel ısınmanın yoğunluğunun daha da artacağına işaret edilmektedir. Eğer ki bu kötü gidişatın önüne geçilmezse, IPCC'nin ortaya koyduğu üzere, dünya sıcaklığı 4,8°C'nin üzerine çıkacaktır (Başkaya, 2020: 49). Bu sorun eğer çözümlenemezse, iklim değişikliğinin esas etkilerine maruz kalan taraf gelecek nesiller olacaktır (Demirci, 2013: 186). Tam da bu noktada, hem zamansal olarak nesiller arası eşitsizliğe hem de mekânsal bakımdan Kuzey-Güney dengesizliğine sebebiyet veren eşitsizliklerin çözümlenmesi için iklim krizine adalet ilkelerinin dahil edilmesi gerekmektedir (Tatgın, 2019: 108).

BMİDÇS'nin (1992) kabul edilmesinden bu tarafa iklim adaleti bağlamında, yeterli teknolojik altyapıya ve kapasiteye sahip olan gelişmiş ülkeler ve buna karşılık gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsiz ilişki, haklar ve yükümlülükler konusundaki ciddi tartışmalar halihazırda devam etmektedir. Bu tartışmalar etrafında bir araya gelen İklim Adaleti Hemen Şimdi! (Climate Justice Now!), Büyük İyilik (The Big Ask), Halkın İklim Yürüyüşü (People's Climate March), İklim Adaleti İttifakı (Climate Justice Alliance) gibi hareketler (Keskin, 2022: 74-77) gezegenin bir sınırı olduğunu, gelecek nesilleri bugünden korumak için ekonomik, politik ve sosyal alanda radikal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesini savunmuşlardır. Bu hareketler arasında İklim Adaleti Hemen Şimdi! ağı, 2007 yılında yaklaşık 30 grup ve örgütün çabasıyla oluşturulmuştur. Hareketin savunduğu alternatif politika ve uygulama önerileri şöyledir: Tarihsel sorumluluk ve ekolojik borca göre Kuzey ülkelerinin Güney ülkelerine mali transferi, hem Kuzey hem de Güney ülkelerinin gereksiz ve aşırı tüketiminin önlenmesi, yerli halkları güçlendiren ve doğal kaynaklar üzerindeki egemenliğini dikkate alan adalet temelli uygulamaların desteklenmesi, enerji verimliliğini gözeterek güvenli, temiz ve toplum merkezli yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapılmasıdır (Uncu, 2020: 2- 3). Bu bakımdan uluslararası alanda her yıl söz konusu hedeflerin gerçekleştirilmesi için BM İklim Değişikliği Taraflar Konferansları (COP'lar) gerçekleştirilmekte ve taraf olan ülkeler kendi sorumluluklarına göre bir araya getirilerek iklim değişikliğiyle mücadele konusunda kararların alınması için çaba harcanmaktadırlar (Demir, 2022: 67). Taraflar Konferansı'nda alınan kararlara ve diğer uluslararası iklim sözleşmeleri metinlerine bakıldığında iklim adaleti konusunun etik-ahlaki ve politik boyutlarıyla tartışıldığı görülmektedir. İklim adaleti perspektifinde, uluslararası sözleşmelerde tartışmanın bir boyutunu ekonomik hassasiyetler oluşturmaktayken -kaynakların, finansmanın, fonların eşit ve adil bölüşümü gibi- ayrıca kadınların, yoksulların, engelli bireylerin ve toplumsal yapı içerisinde diğer dezavantajlı kılınmış kişilerin iklim değişikliği ile mücadele konusunda karar alıcı pozisyona yerleştirilmesi gibi konularda etik-ahlaki hassasiyetler oluşturmaktadır.

3.1. İklim Adaletsizliğine Konu Olan Pratikler

İklim adaleti meselesinin çeşitli veçhelerinden uluslararası anlaşmalarda ve küresel ölçekteki iklim adaleti mücadelelerinde söz edilse de pratikte, ülkelerin yüklenmiş oldukları sorumlulukların, iklim krizinin boyutları düşünüldüğünde oldukça yetersiz kaldığı, en fazla tehlike altında bulunan dezavantajlı konumdaki ülkelerin en az sorumluluğa sahip olan ülkeler olduğu görülmektedir (Akkuş, 2021: 210). Ayrıca iklim krizindeki etkilenirlikte kırılgan konumda olanların sadece bölgesel olarak değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların, sınıfsal olarak yoksulların olduğu gözlemlenmektedir. İklim değişikliğine bağlı olarak yaşanan felaketlerin tarihsel sorumluluğunu gelişmiş ülkelerin üstlenmesi gerektiğinden önceki bölümlerde söz edilmişti. Bununla birlikte yaşanan son gelişmeler iklim adaletinin sağlanması

noktasında sorumluluğun yalnızca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yüklenemeyeceğini de göstermektedir. Zira günümüzde artık söz konusu kategoriler (BMİDÇS'deki Ek I ve Ek II ülke tasnifleri) yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır. Buna örnek olarak gelişmekte olan ülkelerin sera gazı salınımındaki artışı verilebilir. Son verilere göre, Hindistan'ın sera gazı salınımında %6,6 payla Avrupa Birliği ülkelerini arkasında bıraktığı belirtilmektedir (Euronews, 2021). Buna bağlı olarak, BMİDÇS, Paris Anlaşması'nda ve diğer uluslararası metinlerde ülkelerin yeteneklerine bağlı olarak "ortak ancak farklılaşmış sorumluluk" ilkelerinin tartışılabilir hale geldiğinden söz edilebilir (Akkuş, 2021: 210).

İklim adaleti meselesi, daha önce de söz edildiği üzere birden farklı boyutta tartışılmaktadır. Bunlardan bir tanesi de zengin ve yoksul sınıfların krizin etkilerini karşılayabilme düzeylerindeki farklılıklardır. Tropikal bölgelerde yaşayan insanların aşırı hava olaylarına ve şiddetli kasırgalara maruz kalma oranının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bölgelerde yaşayan insanlar evlerinin güvenli olmaması, bir iklim felaketi yaşandığında bunu karşılayabilecek bir sigorta olanağının olmaması, politik temsiliyetin yetersizliği, finansal güçlükler gibi nedenlerle iklim krizinden daha çok etkilenmektedirler (Doğru, 2019: 32). Sahraaltı Afrika, Hindistan, Orta-Doğu ve Kuzey Afrika bölgeleri iklim krizine maruz kalma oranının en yüksek olduğu yerlerdir. Sadece Afrika'daki 54 ülkenin dünyadaki nüfusun %17'sini oluşturmalarına karşın emisyonları paylarının %3'ten az olduğu belirlenmiştir. Buna karşın, bilindiği üzere iklim krizinin en çetin şartlarının sürmekte olduğu (kuraklık, sel, gıda krizi vb.) yer de Afrika'dır (Akkuş, 2021: 211). İklim krizi sebebiyle Sahraaltı Afrika'da neredeyse 4,5 milyon kişinin yerinden edildiği bilinmektedir. İklim değişikliğinin etkileri sürdükçe, Afrika kıtasındaki kuraklıkların artması, gıda ve su krizinin hat safhaya ulaşması ve tüm bunlarla beraber şiddetli hava olaylarının boyutunda ve sayısında ciddi artışların yaşanması beklenmektedir (Küçük, 2021).

3.1.1. İklim Adaletsizliğinde %10'a Odaklanmak

Dünyadaki yoksulluğa ve adaletsizliklere karşı mücadele pratiğiyle hareket eden insanların bir araya gelerek oluşturdukları küresel bir organizasyon olan Oxfam'ın 2022 raporuna göre, zengin ülkelerin birçoğu gelişmekte olan ülkelere iklim finansmanı katkılarını dürüst olmayan şekilde %225 gibi bir rakamla şişirmektedir. Zengin ülkeler, iklim finansmanına %68,3 milyar dolar ayırdığını belirtse de, 2020 yılında sağlanan yalnızca 21-24,5 milyar dolar gibi bir rakamdır. Oxfam Uluslararası İklim Politikası başkanı Nafkote Dabi'nin belirttiği üzere, "Zengin ülkelerin katkıları yalnızca vaat edilen hedeflerin sefil bir şekilde altına düşmeye devam etmekle kalmıyor, aynı zamanda yanlış şeyleri yanlış şekilde saymakla oldukça yanıltıcı oluyorlar." (Oxfam, 2022). Buna göre, küresel iklim finansmanının, hedeflerini yerine getirmemesi bir yana, sorumluluklarından kaçan zengin ülkeler, yoksul ülkelerin iklim krizleriyle başa çıkma yeteneklerini de ilerleyemez duruma getirmekte, mevcut yoksulluğu derinleştirmektedir.

İklim krizi, elbette gezegenin tüm canlılarını etkilemektedir; ancak eşit şekilde değil. Dünya nüfusunun en zengin % 1'lik kesimi, yani 63 milyon kişi, dünyanın en yoksul kalabalıklarının kapsayan 3,1 milyar insandan daha fazla iklim değişikliğine neden olan karbon emisyonundan sorumludur. Buna ek olarak, düşük-orta gelirli ülkelerde yaşayan insanların ani hava olayları nedeniyle yerlerinden edilme oranı, yüksek gelirli gelişmiş ülkelerde yaşayan insanlara göre, tam 5 kat daha yüksektir (Oxfam, 2021). Paris Anlaşması 2030'a kadar karbon emisyonlarını 1,5 derece ile sınırlandırılmasını hedeflemektedir; bu hedefin gerçekleştirilmesi, dünyadaki % 1'lik kesimin emisyonlarını azaltmasını gerektirmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Oxfam'ın 2024 tarihli raporunda, 1990'dan bu yana dünyanın en zengin %1'inin sebep olduğu emisyonların küresel ölçekte yol açtığı ve açması öngörülen üç kritik alan belirlenmiştir: Küresel eşitsizlik, açlık ve ölüm. En yoksul ülkelerin ekonomik büyümesi sekteye uğramış; Güney Asya, Güneydoğu Asya ve Sahraaltı Afrika gibi bölgelerde büyük kayıplar yaşamıştır. Örneğin, bu bölgelerde ekonomik kayıp oranları % 3, % 2,4 ve % 2,2 seviyelerine ulaşmıştır. Buna ek olarak, en zengin % 1'in neden olduğu emisyonların gıda güvenliğini de tehdit ettiği ortaya konulmuştur.

1990-2023 arasında 14,5 milyon insanı beslemeye yetecek kadar kalori sağlayabilecek ürünlerin kaybı yaşandığı ve bu sayının 2050'ye kadar yıllık 9 milyon insanı etkileyecek şekilde artacağı vurgulanmıştır. Son olarak iklim krizinin etkisiyle sıcaklardaki artış sonucu 2120'ye kadar aşırı ölümlerin %78'inin yoksul ve orta gelirli ülkelerde görüleceği belirtilmiştir (Oxfam, 2024).

Diğer bir önemli nokta ise, dünyanın en zengin %10'luk diliminin sera gazı emisyonlarını hedeflenen seviyeden 10 kat daha fazla azaltması gerektiğidir (Bloomberght, 2021). Dünya nüfusunun % 10'una odaklanmak karbondioksit salınımının iklim değişikliğinde yalnızca bireysel bir mesele olmadığını gözler önüne sermektedir. Bunun sebebi şu şekilde izah edilebilir: Beslenme biçimleri, uçakla seyahat etme, dijital araçların kullanımı vb. değişkenlere bağlı olarak ölçülen kişisel karbon ayak izi, sera gazında yükümlülük sadece bireysel olarak değerlendiremez. Dünyanın en zenginlerini oluşturan % 10'luk kesimin karbon emisyonlarına katkısı %50'dir. Düşük-orta gelirli kişiler ise buna yalnızca % 10 gibi bir oranla katkıda bulunmaktadır (Beuret, 2019). 2021 yılında Avrupa Çevre Politikası Enstitüsü (IEEP) ve Stockholm Çevre Enstitüsü (SEI) tarafından hazırlanan raporun verilerine göre, 2030 yılına kadar, Çin vatandaşları dünyanın en zengin % 1'inin karbon emisyonlarının yaklaşık %23'ünden, Amerikan vatandaşları ise % 19'undan, Hindistan'daki vatandaşların ise %11'inden sorumlu olacağını ortaya koymuştur. IEEP başkanı raporda, 1,5°C Paris hedefinin canlı tutulması için küresel emisyon açığının, dünya nüfusunun büyük bir kesiminin tüketiminden değil, gezegendeki en zengin kesimin aşırı emisyonlarından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, 2030 yılına kadar emisyon açığını kapatabilmek için, hükümetlerin en fazla emisyon üreten zengin grupları hedef alan politikalar geliştirmesi gerektiği ve iklim ve eşitsizlik krizlerinin bir arada ele alınmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir (Oxfam, 2021).

İklim adaletsizliği sorununa % 10'luk kesim üzerinden yaklaşmak, yalnızca karbon emisyonları arasındaki dağılımın eşitsiz olduğunu anlamak için değil, bununla birlikte ulusal anlamda da eşitsizliğin kavranması bakımından önemlidir. Buradaki önemli nokta, sınıfsaldır. Buna göre, yüksek gelirli ülkelerin kendi içlerindeki yoksul ve zengin hanelerde de emisyon üretimi bakımından bir eşitsizlik söz konusudur: ABD ve İngiltere örneklerinde, en zengin %10'luk kesimin emisyonları, en fakir % 50'lik kesimin ürettiği emisyon miktarından en az beş kat daha fazladır (Beuret, 2019). Söz konusu eşitsizlik, toplumsal cinsiyet, ırksal-etnik eşitsizlikler bağlamında da genişletilebilir. % 10'luk zengin kesimin karbon emisyonundaki payını hesaba katmak bunlarla da sınırlı değildir. Dünyanın en zengini olmanın politik kararlar bakımından oldukça önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir: Yasal düzenlemede etkinlik, siyasi partilere finans desteği sağlama, emisyon salınımında önemli katkıları olan; çoğunlukla fosil enerji kullanan şirketler ve işletmeler üzerinde kontrol ve güç demektir. Sonuç itibarıyla, insanlığın kaderini büyük ölçüde şekillendiren, daha çok kar elde etme ve zenginleşme arayışı içinde olan %10'luk kesimdir. Başkaya'nın (2020: 74) da belirttiği üzere, onlar gücüne güç katıp zenginleşirken, fakirleşen doğa olmuştur.

Sonuç

İklim değişikliği ve beraberindeki felaketler sadece teknik veya meteorolojik bir mesele olarak anlaşılamayacak kadar çok boyutludur. Bu sebeple iklim değişikliği sorununa etik-ahlaki bir perspektiften bakmadan sorunun iklim adaleti lehine çözümlenmesi güç görünmektedir. İklim krizinden, ekonomik, sosyal, siyasal vb. diğer tüm alanlarda olduğu gibi dezavantajlı durumda bulunan kesimlerin krizin yaratılmasında çok az veya payları olmamasına rağmen en fazla etkilendiği düşünüldüğünde; iklim adaletinin hakkaniyet ilkeleri gözetilerek eşitlikçi bir tarzda çözüme kavuşturulması gerekir. Bunun için uluslararası anlaşma metinlerine taraf olan, bilhassa gelişmiş ülkelerin karbon salınımının azaltımı konusunda gerçekçi yükümlülük beyanlarında bulunmaları, iklim değişikliğiyle mücadele konusunda bilincin yükseltilmesi, bütün sektörlerde fosil enerji yatırımları yerine çevreci ve alternatif yatırımlara önem verilmesi gerekmektedir. Tüm bunlara ek olarak, iklim adaleti meselesinde yalnızca ülkeler bazında değil, aynı zamanda ulusal ölçekte de toplumsal ve sınıfsal eşitsizliklerin var olduğunun bilincinde olarak tartışma yürütülmesi gerekmektedir. Nitekim hem Kuzey hem de Güney ülkelerinde derin toplumsal ve

sınıfsal eşitsizlikler ve adaletsizlikler söz konusudur. Dolayısıyla ülkeler içindeki eşitsizlikler de iklim adaleti tartışmasına dahil edilerek kapsamlı bir politika ve çözüm hedefi oluşturulmalıdır.

İklim krizine neden olma, yalnızca tüketim alışkanlıkları ve bireysel karbon emisyonlarının üretimi bağlamında ele alınacak bir konu değildir. Bununla birlikte, belki de en önemlisi, tarihsel bakımdan üretim şekillerinin ve enerji kaynakları konusundaki tercihlerin incelenmesidir. Nitekim bütün bunları belirleyen, hegemonik güçler, onların sahip oldukları şirketler, işletmeler ve politik kararların alınmasında etkiledikleri siyasi partilerdir. Bu bağlamda, tarihsel sorumluluğa sahip Kuzey ülkelerindeki yoksul ve zengin sınıfların ve hegemonik güçlerin aynı yükümlülüğe sahip olduğunu söyleyebilmek güçtür.

Kaynakça

Akkuş, A. (2021). Küresel Güney Bağlamında İklim Etiği ve İklim Adaleti Uygulamaları.

Cappadocia Journal of Area Studies, 3(2), 200-215.

Başkaya, F. (2020). Gençlerle Başbaşa İklim Krizi ve Ekolojik Yıkım. Yordam Yayınları, İstanbul.

Beuret, N. (2019). Emissions inequality: there is a gulf between global rich and poor.

(Erişim: 17.12.2024), <https://www.weforum.org/stories/2019/04/emissions-inequality-there-is-a-gulf-between-global-rich-and-poor/>

Bloomberght (2021). Oxfam: Zengin kesimin karbon ayak izi giderek artıyor. (Erişim: 27.05.

2023), <https://www.bloomberght.com/oxfam-zengin-kesimin-karbon-ayak-izi-giderek-artiyor-2291543>

BMİDÇS (2002). İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi. (Erişim: 7.12.2024),

https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/webmenu/webmenu12421_1.pdf

Bozoğlu, B. (2021). 21. Yüzyılda İklim Krizi, Paris Anlaşması ve İklim Değişikliğine Uyum.

Dorion Yayınları, İstanbul.

Casey, G., & Galor, O. (2016). Population Growth and Carbon Emissions. *National Bureau of Economic Research*, (No. w22885). 1-33.

Çelik, M.A. (2022). Ekolojik Sorunların Analizinde Yeni Bir Yaklaşım: Planeter Sınırlar,

İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi, 45, 85-95.

Çobanoğlu, N. & İğci, T. (2019). İklim Değişikliğinin ve İklim Değişikliğiyle İlgili Küresel Anlaşmaların Çevre Etiği Bakımından Değerlendirilmesi, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilim Dergisi*, 7(2), 130-146.

Demir, A. (2022). İklim Adaletine Kant ve Rawls'un Etik Temelli Adalet Teorileri

Çerçevesinde Felsefi Bir Yaklaşım, *İnsan & İnsan Dergisi*, (33), 63-75.

Demirci, M. (2013). İklim Değişikliği ve Dağıtıcı Adalet, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*

İİBF Dergisi, 8(2), 183-203.

Doğru, B. (2019). İklim Mücadelesinde Ekonomik, Sosyal ve Ekolojik Adalet, İklim

Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi (iklimİN), *İklim Değişikliği*

Modülleri Serisi, 16.

Euronews (2021). Çin'in sera gazı salınımı gelişmiş ülkelerinin tamamının toplamını geçti. (Erişim: 26.05.2023), <https://tr.euronews.com/2021/05/08/cin-in-sera-gaz-sal-n-m-gelismis-ulkelerinin-tamam-n-n-toplam-n-gecti>

Gaus, G. F. (2016). *Siyaset Kavramları ve Siyaset Kuramları*. çev. Nihal Akdere, Phoenix Yayınları, İstanbul.

Hodgkins, M. (2022). COP 27 Q&A: Climate Finance And How It Affects Our Planet's Futures. United Nations Foundation, (Erişim:25.05.2023), <https://unfoundation.org/blog/post/cop-27-qa-climate-finance-how-it-affects-our-planets-future/>

IPCC (2014). Climate Change 2014 Synthesis Report Summary for Policymakers. (Erişim:23.05.2023), https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/AR5_SYR_FINAL_SP_M.pdf

IPCC (2022). Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. (Erişim: 18.12.2024), <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCCAR6WGIITechnicalSummary.pdf>

Karakaya, E. (2016). Paris İklim Anlaşması: İçeriği ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosya Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (1), 1-12.

Karakaya, E., & Özçağ, M. (2004). Sürdürülebilir Kalkınma ve İklim Değişikliği: Uygulanabilecek İktisadi Araçların Analizi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, I. Maliye Konferansı, "Geçiş Ekonomilerinde Mali Politikalar", 1-7.

Kaya, H. E. (2020). Kyoto'dan Paris'e Küresel İklim Politikaları. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(10), 165-191.

Keskin, B. (2022). Başlangıcından Günümüze İklim Hareketi: Sorunlar, Sınırlar ve Fırsatlar. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 14(1), 59-107.

Kılıç, S., & Tok, N. (2014). Geleneksel Adalet Anlayışlarından Çevresel Adalet Anlayışına. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6 (3).

Kurnaz, M.L. (2018). Gezegenimizin Sınırları. Ekoİq, (Erişim: 7.12.2024), <https://www.ekoiq.com/gezegenimizin-sinirlari/>

Küçük, Y.K. (2021). İklim Değişikliği ve Afrika. Independent Türkçe (Erişim: 7.12.2024), <https://www.indyturk.com/node/438166/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/i%C3%87klim-de%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi-ve-afrika>

Muhovic-Dorsner, K. (2005). Evaluating European Climate Change Policy: An Ecological Justice Approach. *Bulletin of Science Technology & Society*, C.3, 238- 256.

Narin, M. (2020). Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizması: Emisyon Ticareti. *International*

Conference On Eurasian Economies 2013, 941-952.

Oxfam (2021). Carbon Emission of Richest %1 Set To Be 30 Times The 1.5°C Limit In 2030. (Erişim: 1.10.2024), <https://www.oxfam.org/en/press-releases/carbon-emissions-richest-1-set-be-30-times-15degc-limit-2030#:~:text=The%20carbon%20footprints%20of%20the,the%20COP26%20meeting%20in%20Glasgow.>

Oxfam (2021). There is nothing equal about the climate crisis. (Erişim: 27.05.2023).

<https://www.oxfam.org/en/there-nothing-equal-about-climate-crisis>

Oxfam (2022). True value of climate finance is a third of what developed countries report - Oxfam (Erişim: 6.12.2024), <https://www.oxfam.org/en/press-releases/true-value-climate-finance-third-what-developed-countries-report-oxfam>

Oxfam (2024). Billionaires emit more carbon pollution in 90 minutes than the average person does in a lifetime. (Erişim: 18.12.2024), <https://www.oxfam.org/en/press-releases/billionaires-emit-more-carbon-pollution-90-minutes-average-person-does-lifetime#:~:text=Oxfam%20found%20that%2C%20on%20average,person%20would%20in%20860%20years>

Öztürk, A., & Öztürk, M. (2019). BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na: Birleşmiş Milletler'in İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabası. *Ömer Halis Demir İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12 (4), 527-541.

Paris Agreement. (2015). (Erişim: 23.05.2023),

https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf

Portillo, P. (2024). Kyoto Protokolü: İklim değişikliğiyle mücadelede etki, hedefler ve eksiklikler. (Erişim: 7.12.2024). <https://tr.renovablesverdes.com/Kyoto-Protokol%C3%BC/>

Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice*. Oxford University Press.

Richardson, K., vd., (2023). Earth beyond six of nine planetary boundaries, *Science Advances*, 9(37), 1-16.

Stern, N. (2007). *The Economics of Climate Change: The Stern Review*. Cambridge, Cambridge University Press.

T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2022). Türkiye Ulusal Katkı Beyanı'nı COP27'de Açıkladı. (Erişim: 7.12.2024), <https://iklim.gov.tr/turkiye-ulusal-katki-beyani-ni-cop27-de-acikladi-haber>
84#:~:text=%C3%87evre%2C%20%C5%9Eehircilik%20ve%20%C4%B0klim%20De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi,y%C3%BCzde%2041%20oran%C4%B1nda%20azalt%C4%B1ma%20y%C3%BCkseltti

- Tatgın, E. (2019). İklim Adaleti Kapsamında Toplumsal Cinsiyet Tartışması. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, (1), 104-118.
- Türkeş, M. (2006). Küresel İklimin Geleceği ve Kyoto Protokolü. *Jeopolitik*, 29, 99-107.
- Ubay, B., & Bilgici, Y. (2021). Karbon Fiyatlandırılmasında Emisyon Ticareti Sistemi ve Önemi, *Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 47-72.
- Uncu, B. A. (2020). Hem İklimi Hem Adaleti Savunan Bir Hareket: İklim Adaleti Hareketi. *Tesev Değerlendirme Notları*, 10, 1-10, https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/baran_alp_uncu_mizanpaj.pdf
- UNFCCC (1998). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kyoto Protokolü. (Erişim:22.05.2023), https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editedordosya/kyoto_protokol.pdf
- United Nations (2022). UN Climate Conference COP 27. (Erişim: 25.05. 2023). <https://news.un.org/en/events/co>

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers:
Birinci yazar /First author % 100
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Araştırma Makalesi • Research Article

TÜRKİYE’DE YEREL YÖNETİMLERİN GELİRLERİNİN MALİ ÖZERKLİK AÇISINDAN ANALİZİ

ANALYSIS OF LOCAL GOVERNMENT REVENUES IN TURKEY IN TERMS OF FINANCIAL AUTONOMY

Hasan AKSU *

Özet: Yerel yönetim birimlerinin mali özerklik yönü, ülkelerin kamu maliyesi alanında önemli bir konu olarak ön plana çıkmaktadır. Mali özerklik, yerel yönetim birimlerinin topluma daha iyi hizmet sunma ve mali kaynakların vatandaşların ihtiyaçlarına uygun şekilde kullanılması konusunda önemli bir gösterge aracı olmaktadır. Yerel yönetim birimleri kendi yetkilerindeki hizmetleri yerine getirirken merkezi hükümetin aktarmış olduğu gelirlerin yanında vergilere ve bu vergilerin önemli bir kısmını oluşturan öz gelirlere ihtiyaç duymaktadır. Yerel yönetim birimlerinin sahip olduğu toplam gelirleri içinde öz gelirlerin payının yüksek ya da düşük düzeyde olması yerel yönetim birimlerinin mali özerklik düzeylerini belirlemede önemli bir faktör olarak görülmektedir. Belirtilen hususlar doğrultusunda Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin sahip olduğu özerklik düzeyinin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin mali özerklik düzeylerinin araştırılıp, mali özerkliği zedeleyen unsurları ortaya çıkartmaktır. Çalışmada Cigu ve Oprea ‘nın (2012) “Method of Determining the Degree of Autonomy of the Administrative-Territorial Units” adlı çalışmalarında Avrupa Birliği üye ülkelerde yerel yönetim birimlerinin mali özerklik seviyelerini ölçmek için oluşturdukları model kullanılmıştır. Bu modelde yerel yönetim birimlerinin yerel özerklik derecelerini yansıtan değişkenlere bağlı olarak nitel ve nicel göstergeler kullanılmaktadır. Çalışmanın sonucunda Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin mali açıdan merkezi yönetime bağımlı olduğu ve Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin mali özerklik sınıflandırmasında temsili özerklik sınıfında yer aldığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetim Birimleri, Mali Özerklik, Öz Gelir, Türkiye.

Abstract: The financial autonomy aspect of local government units stands out as an important issue in the field of public finance of countries. Financial autonomy is an important indicator tool for local government units to provide better services to the society and to use financial resources in accordance with the needs of the citizens. While performing the services within their authority, local government units need taxes in addition to the revenues transferred by the central government and own revenues that constitute a significant part of these taxes. The high or low share of own revenues in the total revenues of local government units is seen as an important factor in determining the financial autonomy levels of local government units. In line with the mentioned issues, it is important to examine the level of autonomy that local government units have in Turkey. In this context, the aim of the study is to investigate the financial autonomy levels of local government units in Turkey and to reveal the elements that undermine financial autonomy. In the study, the model developed by Cigu and Oprea (2012) in their study titled “Method of Determining the Degree of Autonomy of the Administrative-Territorial Units” to measure the financial autonomy levels of local government units in the European Union member countries was used. In this model, qualitative and quantitative indicators are used depending on the variables reflecting the local autonomy degrees of local

* Dr. Hasan AKSU, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye, Şanlıurfa/Türkiye,
ORCID: 0000-0001-8268-5733 aksuhasan2121@gmail.com

Received/Geliş: 13 Kasım 2024

Accepted/Kabul: 11 Aralık 2024

Published/Yayın: 27 Aralık 2024

government units. As a result of the study, it was revealed that local government units in Turkey are financially dependent on the central government and that local government units in Turkey are in the representative autonomy class in the financial autonomy classification.

Keywords: Local Government Units, Financial Autonomy, Self-Income, Türkiye.

Giriş

Yerel yönetimlerin özerkliği, ülkelerin demokratikleşme sürecinde etkili bir yönetim aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu durum demokratikleşmenin sağlanmasında etkili olan belirli göstergelerin tartışılmasına ve değerlendirilmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla yerel yönetim birimlerinde özerkliğin mali özerklik yönü, özellikle gelişmekte olan ülkelerin kamu maliyesi literatüründe çok önemli bir konu olarak kabul edilmektedir.

Mali özerklik, yerel hükümet birimlerine toplumsal ihtiyaçlar için iyi hizmetler sunma ve mali kaynakların vatandaşların talep ve isteklerine uygun şekilde kullanılmasını sağlamaktadır. Yapılan çalışmalara göre, kamu kaynaklarının kullanımıyla kamu hizmetinde tahsisin sağlanması yeterli değildir, aynı zamanda kamu kaynaklarının ekonomik büyümeyi de olumlu etkilemesi önemlidir (Yılmaz ve Ebel, 2002). Tiebout (1956), Qates (1972), Musgrave (1973) gibi mali federalizmi savunan yazarlara göre, yerel yönetim birimlerine devredilen idari ve mali yetkilerin hükümetin duyarlılığı ile verimliliğini artırabileceğini belirtmektedir.

Yerel yönetim birimlerinin vatandaşlara en yakın birimler olması, bu birimlerin vatandaşlardan gelen talep ve istekleri daha uygun şekilde yerine getireceği anlayışını ön plana çıkarmaktadır. Wolman ve arkadaşlarının yaptığı bir tanıma göre yerel özerklik, yerel hükümet birimlerinin ekonomide ve idareler arası sistemde önemli görevler üstlendiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca yerel yönetim birimlerinin merkezi hükümetin gelen kısıtlamaları olmaksızın ne yapacaklarına karar verme konusunda takdir yetkisine sahip olduklarını belirtmişlerdir (Wolman vd., 2010).

Literatürde mali özerkliğe ilişkin politik tartışmalar, yerel topluluklara yapılan kaynak tahsisi politikaları hakkında vatandaşlara karşı daha şeffaf ve hesap verilebilir olması yönünde olmaktadır. Yerel harcamalar kendi gelirlerinden finanse edildiğinden dolayı vatandaşlar yerel otoriteleri daha yakından izleme fırsatı bulabilmektedir. Ayrıca mali özerklik, yeni yaklaşımlar tasarlama ve uygulamada çeşitliliği ve yeniliği teşvik etmek için doğru koşulları yaratabilmektedir.

Ülkelerin sahip olduğu politik, ekonomik, bölgesel farklılıklar mali özerklik derecelerinin ölçülmesini, karşılaştırmasını ve genel değerlendirme yapılmasını güçleştirmektedir. Mali özerkliği karşılaştırmanın ve değerlendirmenin yaygın yolu, gelir kaynakları ile sorumlulukların yerel ve bölgesel toplulukların kontrolünde olma derecesidir (OECD, 2006). Mali özerklik çok yönlü bir kavramdır. Dolayısıyla çalışmada daha ayrıntılı analiz edileceği gibi birkaç farklı gösterge kullanılarak değerlendirilmiştir. Ancak metodoloji ve seçilen göstergelerin önemi aynı zamanda ülkenin ekonomik ve kurumsal gelişmelerinin belirli özellikleriyle ilgilidir.

Türkiye üniter yapısı dolayısıyla kamusal hizmetlerin sunumu merkezi yönetim ve yerel yönetim birimlerince yerine getirilmektedir. Çalışmaya konu olan yerel yönetim birimleri; belediyeler, il özel idareleri ve mahalli idare birliklerinden oluşmaktadır. Bu minvalde çalışmanın amacı Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin toplam gelirleri içinde öz gelirlerin payının mali özerklik açısından incelemektir. Dolayısıyla yerel yönetimlerin mali özerklikleri için önemli göstergeler olan öz gelirler ile yerel yönetimlerin harcama özerklikleri (Hunter Katsayısı) gibi göstergelerin incelenmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Belirtilen hususlar doğrultusunda çalışmada kronolojik olarak mali özerklik kavramı açıklanmış akabinde Türkiye’de yerel yönetimlerin hukuki statüleri ifade edilmiştir. Çalışma Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin mali özerklik düzeyleri analiz edilerek sonuçlandırılmıştır.

1. Mali Özerkliğin Kavramsal Çerçevesi

Yerel özerklik, insan toplulukları arasında farklı şekilde dile getirilmektedir (Clark, 1984). Ayrıca özerklik kavramını ölçme yöntemleri ve yerel yönetimlerin özerk olarak nitelendirilmesi için, olması gereken şartlar konusunda fikir birliği bulunmamaktadır (Hansen ve Klausen, 2002; Verhoest vd., 2004).

Yerel yönetimlerin özerkliği, kamunun sahip olduğu kaynakların etkili ve verimli bir şekilde kullanılmasında önemli bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır (Goldsmith, 1990). Bir ülkede sağlanan kamu hizmetlerinin kalitesi ve niceliği, kamu sektörünün çeşitli aktörleri arasındaki etkileşimleri yöneten mali kurallara ve teşviklere bağlı olmaktadır (Beer ve Toth, 2009). Mali özerklik, yerel yönetimlerin yeterli düzeyde mali özerkliğe ve yerel vergi mükelleflerine karşı hesap verilebilir olmasını gerektirmektedir. Ayrıca yerel yönetimlerin kendi öz gelir kaynaklarını kontrol etmeleri önem arz etmektedir (Oulasvirta ve Turala, 2009).

Mali özerklik genellikle mali takdir yetkisi, ademi merkeziyetçilik ve öz yönetim gibi kavramların bir bileşeni olarak ifade edilmektedir. Bu kavramların her biri, mali özerkliğin yerel özerklik kavramıyla örtüşen boyutlarını ele almaktadır (Wolman, 2008).

Mali özerkliğin belirleyicileri iki ana başlık altında ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi, yerel yönetim birimlerinin sahip olduğu gelirlerin kapsamı ve göreceli önemi ile hükümet faaliyetlerinin özel sektör tarafından ne ölçüde yerine getirildiğini içermektedir. İkincisi ise gelir kaynakları ile ilgili olarak ulus altı hükümetlerin karar alma gücüyle ilgili olmaktadır (Bahl ve Linn, 1992; Molender, 2004; Stegarescu, 2005). Oulasvirta ve Turala'ya (2005) göre, mali özerkliğin sınıflandırılması, ölçülmesi ve değerlendirilmesine yönelik sistematik bir yaklaşım, farklı düzeye sahip ülkelerde mali ademi merkeziyetçilik ve yerel yönetim özerkliği ile ilgili hipotezleri test etmek için daha iyi bir temel oluşturabilmektedir. Bazı normatif amaçlar için yerel hükümet düzeylerinin mali özerkliğini değerlendirmek ve karşılaştırma yapmak için çeşitli faydalar sağlayabilmektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde yerel yönetişim ağını ve mali ademi merkeziyetçiliği desteklemeyi amaçlayan bir çerçeve olarak da kullanılabilir.

Genel anlamda mali özerklik için iki ana bileşen öne çıkmaktadır. Bunlar; gelir özerkliği ve harcama özerkliği şeklinde olmaktadır. Bu bileşenler, merkezi hükümet ile yerel yönetim birimleri arasında idareler arası mali ilişkiler ağının sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Gelir ve harcama özerkliği, mali özerklikten ziyade mali özerkliği ölçmek için kullanılan pratik kavramlar olarak ön plana çıkmaktadır. Örneğin merkezi hükümetten yerel yönetimlere tahsis edilen hibeler gibi bazı gelir kaynağı türleri, şartlı ve özel harcamalar için aktarılmaktadır (Oulasvirta ve Turala, 2009). Olowu'ya (1985) göre, gelişmekte olan ülkelerde yerel yönetimler, kentsel ya da kırsal olsun genellikle merkezi hükümetten aktarılan belirsiz ve azalan hibelere bağlı kalmaktadır.

İdareler arası mali ilişkilere yönelik akademik tartışmalar Tiebout (1956) ve Musgrave'nin (1959) kamu maliyesi teorisi ile ilgili çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda yerel özerklik, yerel yönetim birimlerinin yeterli finansman kaynaklarına sahip olmasına, finansman kaynakları ile harcamalar arasında dengenin sağlanması için yeterli kapasite ve esnekliğin olmasına bağlı olmaktadır. Gelir özerkliği, OECD (2001) tarafından hazırlanan gelir kaynakları sınıflandırmasına göre değerlendirilmektedir. Diğer yandan harcama özerkliğinin değerlendirilmesi ile ilgili çeşitli çalışmalar da farklı şekilde ele alınmıştır.

Musgrave göre kamu sektörünün üç temel işlevi bulunmaktadır. Bunlar; ekonomik istikrar, gelirin yeniden dağıtımı ve kamu hizmetlerinde kaynak tahsisi ya da kamu hizmetlerinin sunumudur (Musgrave, 1976). Kamunun üstlenmiş olduğu işlevlerden ekonomik istikrar ve gelirin yeniden dağıtımı genellikle gelir dağılımında eşitsizliği gidermeye yönelik olduğu ve yerel yönetimlerin bu işlevi üstlenemeyeceği düşünüldüğünden dolayı merkezi hükümete devredilmiştir. Ancak yerel topluluklar ve bölgeler arasındaki tercih değişikliklerinden dolayı

kamu hizmetlerin tahsisinin yerel yönetim birimlerine devredilmesi gerektiği düşünülmektedir (Dillinger, 1992, Mills, 1998). Yerel yönetimlerin sahip olduğu bu fonksiyon, araştırmacıların mali özerkliğe olan ilgisini yıllar içinde artırmıştır. Ancak mali özerklik ile ilgili literatürde yapılan çalışmalar hala eksik kalmaktadır.

Tablo 1: Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın Mali Özerklik ile İlgili Kriterleri (Md. 9)

Md. 9	Açıklaması
9/1	Yerel yönetim birimlerine ulusal ekonomi politikaları çerçevesinde kendi yetki sınırları içinde serbest bir şekilde kullanabilecekleri yeterli düzeyde mali kaynak sağlanacaktır.
9/2	Yerel yönetim birimlerinin sahip olduğu mali kaynaklar, anayasa ve yasalarla belirlenen sorumluluklarıyla orantılı olacaktır.
9/3	Yerel yönetim birimlerinin sahip olduğu mali kaynakların bir kısmı yerel vergi ile harçlardan elde edilmelidir. Yerel yönetim birimlerinin yerel vergi ile harçların oranlarını yasal sınırlar çerçevesinde belirleyebilme hakkı olacaktır.
9/4	Yerel yönetim birimlerinin sahip oldukları mali kaynaklar görevleri ile orantılı olarak çeşitli ve esnek bir şekilde olmalıdır.
9/5	Mali bakımdan zayıf durumda olan yerel yönetim birimlerinin korunması, mali eşitsizliklerin ortadan kaldırılması mali eşitleme önlemlerinin alınması gerektirmektedir. Bu yöntemlerin kullanılması yerel yönetim birimlerinin sorumluluk alanlarında kullanacakları takdir yetkilerini azaltmayacaktır.
9/6	Kaynakların yeniden dağıtılmasında yerel yönetim birimlerine tahsisin nasıl yapılacağı hususunda, kendilerine danışılacaktır.
9/7	Yerel yönetim birimlerine yapılan hibeler ve bağışlar belirli projeler için tahsis edilmeyecektir. Yerel yönetim birimleri bu hibeleri kendi politikaları ile uyumlu uygun şekilde kullanma hakkına sahip olacaktır.
9/8	Yerel yönetim birimleri sermaye yatırımlarının finansmanı hususunda yasal sınırlar dahilinde, ulusal sermaye piyasalarından borçlanabilecektir.

Kaynak: Aksu ve Türkal, 2024.

Avrupa'da mali özerkliğin önemi 1985 tarihli Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda açıkça ifade edilmiştir. Yerel yönetim birimlerinin özerklikleri idari özerlik, mali özerklik ve siyasi özerklik şeklinde olmaktadır. Çalışmada Türkiye'de yerel yönetimlerin mali özerklikleri üzerinde durulduğu için yalnız mali özerklik kriteri detaylı şekilde açıklanmıştır. Bu hususta şartnamenin 9. Maddesinde yerel yönetim birimlerinin mali kaynaklarının belirli bir kısmının kanunen belirlenen sınırlar çerçevesinde yerel yönetimlerin kendi yetkilerinde bulunan yerel vergilerden ve harçlardan oluşması gerektiği belirtilmiştir. Ancak Türkiye yerel yönetim birimlerinin mali özerkliği için önemli gösterge olan madde 9'a bazı çekinceler koymuştur. Bu durum Türkiye'de yerel yönetim birimlerinin mali özerliklerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Yerel özerkliğe yönelik çeşitli tanımlamaların mevcudiyeti, ölçümler için kullanılan göstergelerin genelleştirilmesini ve araştırmacılar arasında sonuçların karşılaştırılmasını zorlaştırmaktadır. Mali özerklik düzeyi, genellikle yerel yönetim birimlerinin toplam harcamaları içindeki payı ile toplam konsolide genel hükümet gelirleri hesaplanarak incelenmektedir (Bahl, 1999; Stagarescu, 2005; Akai vd., 2007).

Tablo 2: OECD Vergi Özerkliği Kategorileri

a.1	Yerel yönetim birimleri merkez yönetime danışmadan vergi matrah ve oranını belirlemektedir.
a.2	Yerel yönetim birimleri merkezi yönetime danışarak vergi oranı ve matrahını belirleme hakkına sahiptir.
b.1	Yerel yönetim birimleri, vergi oranını belirleyebilme hakkına sahiptir.

b.2	Yerel yönetim birimleri, merkezi yönetimin belirlediği sınırları içerisinde vergi oranını belirleyebilmektedir.
c.1	Yerel yönetim birimleri yalnız vergi muafiyeti uygulayabilmektedir.
c.2	Yerel yönetim birimleri yalnız vergi indirimi uygulayabilmektedir.
c.3	Yerel yönetim birimleri, vergi muafiyet ve istisnaları belirleyebilme hakkına sahiptir.
d.1	Vergi gelirlerinin yerel yönetim birimleri ile merkezi yönetim arasında paylaşımını yerel yönetimler belirlemektedir.
d.2	Vergi gelirlerinin yerel yönetim birimleri ile merkezi yönetim arasında paylaşım sistemi yerel yönetim birimlerinin onayıyla değişebilmektedir.
d.3	Vergi gelirlerinin yerel yönetim birimleri ve merkez yönetim arasındaki bölüşümü yasayla çok yıllık belirlenmekte, merkezi yönetim yerel yönetim birimlerinin onayı olmadan tek taraflı bir şekilde değişime gidebilmektedir.
d.4	Yerel yönetimler ve merkezi yönetim arasındaki vergi paylaşımı merkezi yönetimce belirlenmektedir.
e	Vergilerin oranı ile vergi matrahı merkezi yönetimce belirlenmektedir. Yerel yönetimlerin hiçbir yetkisi bulunmamaktadır.
f	a,b,c,d ile e'ye sınıflında olmayan hususları kapsamaktadır.

Kaynak: Aksu ve Türkal, 2024.

OECD içinde yapılan çalışmalarda ise mali özerkliğin gelir tarafı ön plan çıkmakta ve mali (vergi) özerklik, alt merkezi hükümetlerin vergi toplama yetkilerini dikkate alarak karşılaştırılmakta ve sınıflandırılmaktadır (Ebel ve Yılmaz, 2002; Journard ve Kongsrud, 2003; Meloche vd., 2004; Blöchliger ve King, 2005). Mali özerklik endeksinin hesaplamasında kullanılan başlıca nicel göstergeler şu şekildedir; yerel yönetimlerin toplam gelirleri içinde öz gelirlerinin payı, yerel bütçe harcamaları içerisinde öz gelirlerinin oranı ve finansman düzeyi, diğer kamu kurum ve kuruluşları bütçelerinden yerel bütçelere yapılan transferler ile sübvansiyonlar, kişi başına düşen yerel bütçe gelirleri, toplam yerel gelirlerin ya da yerel harcamaların gayri safi yurt hasıla içindeki hasıla oranıdır. Ancak bu göstergeler ülkelerin ve bölgelerin ekonomik ve kurumsal gelişmişlik düzeylerine göre farklılıklar gösterebilmektedir.

3. Türkiye’de Yerel Yönetimler

Türkiye’de 1982 Anayasa’sında yerel yönetim birimleri ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Bu doğrultuda 1982 Anayasa’sının 123. maddesi “idarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esasına dayanır” şeklinde belirtilmiştir. Diğer yandan 123. maddede yerinden yönetim anlayışını benimsenmiş ve yerel yönetim birimlerinin oluşturulması için gerekli alt yapı sisteminin önemi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda kamusal mal ve hizmetlerin yerine getirilmesi hususunda ikili yönetim yapısının ön plana çıktığı görülmektedir.

Yerinden yönetim sisteminin benimsenmiş olduğu 1982 Anayasası’nda yerel yönetim birimleri; il özel idaresi, belediyeler ve köy olmak üzere üç çeşit mahalli idare birliklerine ayrılmıştır. 1982Anayasası (Md.127) yerel yönetimleri; “Mahalli idareler; il, belediye ve köy halkının müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar karar organları, yine kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileri” şeklinde ifade etmiştir. Yine aynı maddede “Mahalli idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir” ibaresi ön plana çıkmakta

ve yerel yönetim birimlerinin kuruluş esasları belirtilmiştir (1982 Anayasası, Madde 127: Taştekin, 2017).

Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin gelirleri; belediyeler, il özel idareleri ve mahalli idare birlikleri gelirlerinden oluşmaktadır. Bu gelirler içinde belediyelerin sahip olduğu gelirler il özel idaresi ve köylerin gelirlerine göre daha yüksek düzeyde olmaktadır. Bunun nedeni ise belediyelerin sahip olduğu nüfus ve gelişmişlik düzeyleridir. Bu kapsamda Türkiye’de yerel yönetimlerin sahip olduğu gelirler şu şekilde olmaktadır (YYGM, 2023);

Öz Gelirler: Vergiler, Harçlar, Harcamalara Katılma Payları, Ücret Gelirleri, Diğer Paylar, Diğer Öz Gelirler

Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Ayrılan Pay ve Ödenekler ile Genel ve Özel Bütçeli İdarelerden Yapılacak Ödemeler, Bağış Ve Yardımlar: 5779 Sayılı Kanun’a göre genel bütçeden vergi gelirlerinden ayrılan pay, 5779 Sayılı denkleştirme ödeneği, 5393 Sayılı Kanun’un 59. Maddesinin “c” fıkrasına göre gelirler, 5393 Sayılı Kanun’un “g” fıkrasına göre gelirler

Borçlanma: 5393 Sayılı Kanun’un 68. Maddesi ile 4749 Sayılı borç yönetimi kanunu

Tablo 3’te Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin 2015-2023 yılları arasındaki gelir kalemleri gösterilmiştir. Yerel yönetimlerin gelirleri içinde en yüksek pay faiz gelirleri, paylar ve ceza gelirlerinden oluşmaktadır. Bu gelir türünü teşebbüs ve mülkiyet, sermaye, alınan bağış ve yardım gelirleri takip etmiştir. Yerel yönetimlerin gelir kalemleri içinde en düşük paya sahip gelir kalemi ise alacaklardan tahsilatlar oluşturmaktadır.

Tablo 3: Gelir Kalemlerine Göre Yerel Yönetim Birimlerinin Gelirleri (BİN TL)

Türü	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Vergi gelirleri	10.852.895	12.243.842	13.237.799	14.507.159	15.715.805	18.299.223	23.423.954	38.275.059	61.207.337
Teşebbüs ve mülkiyet gelirleri	20.876.251	23.658.446	27.858.152	30.559.091	30.104.557	31.515.860	41.150.445	78.412.996	142.494.556
Alınan bağış ve yardımlar ile özel gelirler	7.979.434	8.176.215	10.381.904	14.900.379	9.580.781	9.871.531	14.747.984	30.838.623	66.607.787
Faizler, Paylar ve Cezalar	52.775.898	58.171.269	73.777.526	86.352.655	85.859.731	104.461.246	147.522.685	286.424.535	521.589.086
Sermaye Gelirleri	4.962.746	6.357.191	8.071.629	11.079.049	1.177.627	8.887.055	13.863.607	32.305.789	69.249.674
Alacaklardan Tahsilatlar	259.156	767.528	439.491	540.243	1.177.627	895.515	879.287	1.889.734	2.089.122
Toplam	97.706.380	109.374.491	133.766.501	157.938.576	151.241.768	173.930.430	241.587.962	468.146.735	863.237.561

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, <https://www.hmb.gov.tr/muhasebat-genel-mudurlugu-istatistikleri> ile YYGM Faaliyet Raporları, https://webdosya.csb.gov.tr/db/yerelyonetimler/icerikler/2023_faal-yet_raporu_26072024-20240726161101.pdf sayfasından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yerel yönetim birimlerinin toplam gelirleri içinde öz gelirlerinin payı mali özerkliğin düzeyi açısından önemli olmaktadır. Öz gelirler; yerel yönetim birimlerinin genel bütçe vergi gelirlerinden almış olduğu paylar ile yurt dışı ve yurt içi kurum, kuruluş ve kişilerden almış olduğu her türlü yardım ile bağışlar dışında kalan diğer bütün gelirler olarak belirtilmiştir (YYGM, 2023). Bu kapsamda Tablo 4'te Türkiye'de yerel yönetim birimlerinin 2015-2023 yılları arasında toplam gelirleri içinde öz gelirlerinin payı gösterilmektedir. Türkiye'de yerel yönetimlerin öz gelirleri içinde en büyük paya sahip birimler belediyeler olmaktadır. Belediyeleri ise il özel idareleri takip etmektedir. Köyler ise sahip oldukları nüfus ve gelişmişlik seviyeleri dolayısıyla öz gelirleri oldukça sınırlı düzeyde olmaktadır.

Tablo 4: Yerel Yönetimlerin Öz Gelirlerinin Toplam Gelirleri İçindeki Payı (BİN TL)

Yıllar	Öz gelir	Toplam Gelir	%
2015	43.472.168	97.706.380	44,49
2016	50.266.019	109.374.491	45,96
2017	63.074.681	133.766.501	47,15
2018	71.246.015	157.938.576	45,11
2019	65.524.074	151.241.768	43,32
2020	70.461.959	173.930.430	40,51
2021	94.726.03	241.587.962	39,21
2022	178.030.716	468.146.735	38,03
2023	322.027.921	863.237.561	37,30

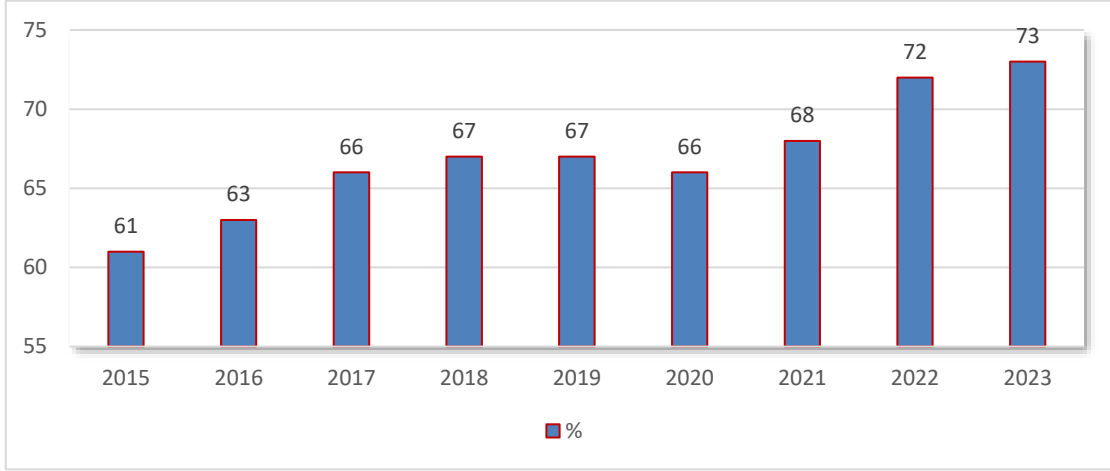
Kaynak: YYGM Faaliyet Raporları,

https://webdosya.csb.gov.tr/db/yerelyonetimler/icerikler/2023_faalyet_raporu_2607202420240726161101.pdf sayfasından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4'te görüldüğü üzere yıllar içerisinde Türkiye'de yerel yönetim birimlerinin öz gelirlerinde bir düşüş olduğu görülmüştür. Türkiye'de yerel yönetim gelirleri içinde öz gelirlerinin oranı 2017 yılından sonra sürekli bir düşüş içine girdiği görülmektedir. 2023 yılı itibarıyla bu oran %37,30 düzeyindedir. Yerel yönetim birimlerinin toplam gelirleri içinde öz gelirlerinin düşmesi genel bütçeden aktarılan vergi paylarının artmasına neden olmaktadır. Bu durum yerel yönetim birimlerinin mali açıdan merkezi yönetime olan bağımlılığını artırmakta ve mali özerkliği zedelemektedir. Bu durum Türkiye'de yerel yönetim birimlerinin mali açıdan başta merkezi yönetimden aktarılan vergi payları olmak üzere dışarıdan aktarılabilecek yardım, bağış ve özel gelirlere olan bağımlılığını artırmaktadır.

Merkezi yönetimden yerel yönetim birimlerine aktarılan gelirler mali özerklik derecesinin ölçülmesinde öz gelirler gibi önemli bir ölçüt olmaktadır. Şekil 1'de Türkiye'de 2015 -2023 yılları arasında merkezi yönetimden yerel yönetimlere aktarılan gelir payı gösterilmektedir. Şekil incelendiğinde merkezi yönetimden aktarılan gelirlerin yıllar içinde sürekli arttığı görülmektedir. Tablo 4'e bakıldığında Türkiye'de yerel yönetim birimlerinin toplam gelirleri içinde öz gelirleri yıllar içinde düşüş eğilimi göstermiştir. Öz gelirlerin düşüş göstermesi merkezi yönetimden aktarılan gelirlerin toplam gelirler içindeki payını artırmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de yerel yönetim birimlerinin mali açıdan merkezi yönetime olan bağımlılığı yüksek düzeyde olmaktadır. Bu durum yerel yönetimlerin mali özerkliklerini olumsuz yönde etkilemektedir.

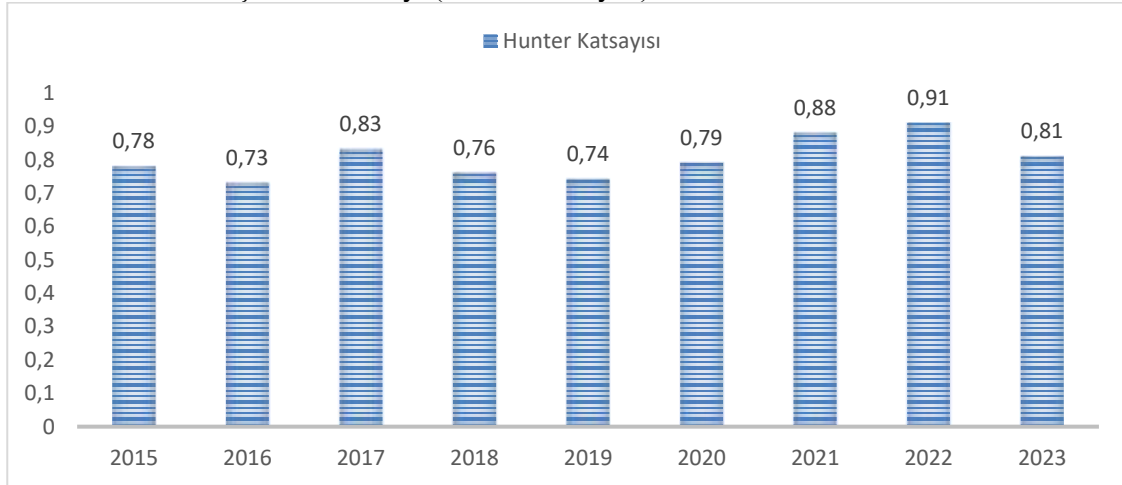
Şekil 1: Türkiye’de Yerel yönetimlerin Toplam Gelirleri İçinde Merkezi Yönetimden Aktarılan Gelirlerin Payı (%)

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, <https://www.hmb.gov.tr/muhasebat-genel-mudurlugu-istatistikleri> adresinden veriler alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Mali özerkliğin bir diğer önemli göstergesi harcama özerkliğidir. Harcama özerkliğinin hesaplanmasında göz önünde bulundurulacak kavram ise Hunter katsayısıdır. Hunter katsayısı; merkezi yönetimden yerel yönetim birimlerine aktarılan vergi paylarının yerel harcamalar içerisindeki payı ile ifade edilmektedir (Aksu ve Türkal, 2024).

Şekil 2: Türkiye’de Merkezi Yönetimden Yerel Yönetim Birimlerine Aktarılan Vergi Paylarının Yerel Harcamalar İçerisindeki Payı (Hunter Katsayısı)

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, <https://www.hmb.gov.tr/muhasebat-genel-mudurlugu-istatistikleri> adresinden veriler alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2 Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin 2015 – 2023 yılları arası Hunter katsayısını göstermektedir. Hunter katsayısının 1’e yaklaşması merkezi yönetimden yerel yönetim birimlerine aktarılan vergi paylarının yerel yönetimlerin harcamaları içindeki payının arttığını, 0’a yaklaşması ise merkezden aktarılan vergi paylarının yerel yönetimlerin harcamaları içindeki payının azaldığını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’de yerel yönetimlerin harcamaları içinde merkezi yönetimden aktarılan vergi paylarının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye’de yerel yönetimlerin merkezi yönetimden aktarılan vergi gelirlerine bağımlı olduğu göstermektedir.

Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin bu düzeyde merkezi yönetime bağımlı olması mali özerkliklerini olumsuz yönde etkilemektedir.

4. Veri ve Yöntem

Yerel yönetimlerin mali özerkliği konusuyla ilgili önceki literatür incelendikten sonra özerklik derecesinin bir ölçüm ölçeği olarak altı nicel göstergeli bir endeks modellenmiştir. Endeksin uyarlaması için AB ülkeleri için Cigu ve Oprean’ın çalışması ve literatür incelemesi bölümünde belirtilen birkaç yazar dikkate alınmıştır. Çalışma Türkiye’deki yerel yönetim birimlerini kapsamaktadır. Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin 2015-2023 yılları arasındaki mali ana göstergeleri endeksleri analize tabi tutulmuştur. Endekste altı nicel gösterge farklı önem katsayıları ve her birimin performansına göre 1 ile 4 arasında puanlamaya tabi tutulmuştur. Endeks için kullanılan veriler T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü’nden alınmıştır. Özerklik için A, B, C, D sınıfları oluşturulmuştur. En yüksek puan için A sınıfı, en düşük puan için D sınıfında sınıflandırılmaktadır. Endekste yer alan göstergeler, incelenen literatüre ve Güney Avrupa ülkelerinin benzer çalışmalarına dayanarak Türkiye modeline uyarlanmıştır.

Yerel özerklik düzeyi ilişkiye bağılı olarak ortalama puan I_{AL} (AL) ile ölçülmektedir (Cigu ve Oprea, 2012);

$$I_{AL} = \sum_{i=1}^n s_i * w_i$$

I_{AL} : Yerel özerklik derecesinin göstergesi

S_i : Yerel özerklik düzeyi için elde edilen puanı göstermektedir

W_i : Önem katsayısı

I_{AL} Göstergesi, yerel özerklik sınıfları kullanılarak analiz edilmiştir. Bu doğrultuda $1 \leq I_{AL} \leq 4$ yerel özerklik değerini ölçmek için dört sınıf oluşturulmuştur.

Tablo 5: Yerel Özerklik Düzeyini Ölçmek İçin Kullanılan Sınıflar

Değer	Yerel Özerklik Sınıfı Grubu
3,25-4,00	A
2,50-3,24	B
1,75-2,49	C
1,00	D

Kaynak: Cigu ve Oprea, 2012, s. 8-9.

A: Yerel yönetimler tam özerktir.

B: Yerel yönetimler normal özerkliğe sahiptir.

C: Yerel yönetimler temsili özerkliğe sahiptir.

D: Yerel yönetimlerin özerkliği azalmaktadır.

$3,25 \leq I_{AL} \leq 4$: Burada yerel yönetim birimleri tam özerkliğe sahiptir. Yerel yönetimler yerel vergileri toplayabilmekte, yerel vergilerin teknik unsurlarını belirleyebilme yetkisine sahiptir. Merkezi yönetim, yerel yönetimlerin yalnız faaliyetlerini izleme hakkına sahiptir. Vatandaşlar bütçeleme sürecinde aktif rol almaktadır. Bu grup A sınıfını temsil etmektedir.

$2,50 \leq I_{AL} \leq 3,24$: B sınıfında yerel yönetim birimleri normal özerkliğe sahiptir. Burada yerel yönetimler belirli yetkiye sahip olmakla birlikte yerel vergi toplama ve teknik unsurları belirlemede etkili olmaktadır. Yerel vergiler yasayla belirlenen sınırlar içerisinde belirlenmektedir. Diğer yandan yerel makamlar faaliyetleri üzerinde kontrol hakkına sahiptir. Bu kontrol uzmanlaşmış kurumlar tarafından yapılan kontrol değildir. Ancak kontrol merkezi yönetim tarafından denetlenmektedir. Vatandaşlar karar alma sürecinde aktif olmaktadır. B sınıfı bu gruba dahildir.

$1,75 \leq I_{AL} \leq 2,49$: Bu sınıfta yerel yönetimlere merkezi yönetimden transfer edilen gelirler ön plana çıkmaktadır. Yapılan transfer ile sübvansiyonların payı yüksek olmakta ve çoğunluğu koşulsuzdur. Yerel yönetim birimleri ile merkezi kamu kurum ile kuruluşları arasında iş birliği mevcuttur. C sınıfı bu gruptur.

$1,00 \leq I_{AL} \leq 1,74$: bu sınıfta yer alan yerel yönetim birimleri az özerkliğe sahiptir. Burada yerel yönetim birimlerinin gerçekleştirdiği yerel hizmetlerin çoğu merkezi hükümetin koordinasyonu ile yapılmaktadır. Bu grup D sınıfında yer almaktadır.

Yerel yönetim birimlerinin her bir göstergesine özerklik derecesinin önemine bağlı olarak önem katsayısı verilmektedir. Toplam endeks değeri ise 1'dir. Diğer yandan yerel yönetim birimlerinin özerklik düzeylerine göre 1'den 4'e kadar puan verilmektedir. Örneğin yerel yönetim birimlerinin gelirleri %81'inden fazlası yerel vergilerden elde ediliyorsa yerel yönetimler daha özerk kabul edilmekte ve buna bağlı olarak 4 puan almaktadır. Diğer yandan merkezi yönetimden aktarılan fonların yerel yönetimlerin toplam geliri içindeki oranı %'81'i aşıyorsa 1 puan almakta ve özerklik sınıflandırmasında düşük düzeyde kalmaktadır (Cıgu ve Oprea, 2012; Kapidani, 2018).

Tablo 6: Yerel Yönetimlerin Mali Özerkliğine İlişkin Endeks Yapısı

Değişken	Değişken Türü	W_i	Skor			
			s = 4	s = 3	s = 2	s = 1
(v1)	Öz Gelir/Toplam Gelir	0.15	≥ 80	%50-%79	%20-%49	≤ 20
(v2)	Devlet Bütçesinden Yapılan Transferler/Toplam Gelir	0.15	≤ 20	%21-%50	%51-%79	≥ 80
(v3)	Vergi gelirleri/Toplam harcamalar	0.1	> 51	%31-%50	%21-%30	> 20
(v4)	Yerel Borçlanma Payı	0.1	> 25	%20-%25	%10-%19	< 9
(v5)	Yerel Yönetimlerin Mali Bağımlılığı (Hunter Katsayısı kullanılarak hesaplanmıştır). Transferler/Yerel Bütçe Harcaması	0.15	0.70-1.00	0.50-0.69	0.20-0.49	0.00-0.19

(v6)	Yerel yönetim organlarının Yerel Vergileri Belirleme Yetkisi	0.10	Yerel düzeydeki vergiler, ulusal seviyede düzenleyici bir çerçevede yerel makamlar tarafından belirlenmektedir. Yerel vergiler ile ilgili tüm teknik unsurlar yerel yönetimler tarafından belirlenir.	Yerel vergiler ulusal kanunlar çerçevesinde belirlenir, ancak yerel makamlar vergi matrahı ve vergi oranı ile yerel vergiler konusunda karar verebilmektedir.	Yerel vergilerin matrahı ile vergi oranı ulusal kanunlar çerçevesinde belirlenmektedir. Yerel yönetimler, vergi matrahını belirli sınırlar çerçevesinde azaltma/ artırma ve özel yerel vergi oluşturma hakkını elinde bulundurmaktadır.	Yerel vergiler üzerine konulan vergi matrahı ile vergi oranı ulusal kanunlar çerçevesinde belirlenir; yerel yönetimlerin özel harç koyma yetkisi yoktur.
------	--	------	---	---	---	--

Kaynak: Cigu ve Oprea, 2012, s. 8.

Her göstergeye özerklik derecesindeki öneme göre bir önem katsayısı (I) verilir. Önceki literatür çalışmalarına göre özerklik düzeyi açısından daha önemli olduğu düşünülen göstergeler 0,2 ile, daha az önemli olanlar ise 0,1 ile ölçülür. Önem katsayısı için toplam endeks değeri 1'dir. Öte yandan yerel yönetim birimlerine her bir gösterge için ulaştıkları özerklik seviyesine göre 1 ile 4 arasında puanlar verilir. Örneğin, gelirlerinin %81'den fazlasını yerel kaynaklardan elde eden yerel yönetim birimleri daha özerk kabul edilir ve bunun sonucunda 4 puan alırlar. Toplam gelirlere göre devlet bütçe transferleri göstergesinin gösterdiği gibi, %81'den daha yüksek bir düzeyde merkezi hükümet fonlarına bağımlı olan belediyeler 1 ile puanlanır. Endeksin toplam değeri, yerel hükümet birimlerinin özerklik sınıflarına sınıflandırılması için daha fazla alan yaratır.

5.Bulgular

Mali özerklik için en belirleyici göstergeler; öz gelirlerin toplam gelirler içindeki payı ile merkezi yönetimden yapılan transferlerin yerel yönetimlerin toplam gelirleri içindeki düzeyleridir. Bu iki gösterge yerel yönetimlerin bütçelerinin merkezi yönetime olan bağımlılığını ve yerel yönetimlerin kendi kaynaklarından üretme kapasitesi hakkında bilgi vermektedir. Bir diğer gösterge olan Hunter katsayısı ise merkezi yönetimden bütçesinden aktarılan vergi paylarının yerel yönetimlerin harcamaları içindeki payıyla ölçülmektedir (Kapıdanı, 2018).

Tablo 7: Türkiye’de Yerel Yönetim Birimlerinin Mali Özerkliğine İlişkin Skorlar

	V1	V2	V3	V4	V5	V6	
Ülke	0.15	0.15	0.1	0.1	0.15	0.10	Özerklik Sınıfı
Türkiye	2	2	1	1	3	1	C

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı <https://www.hmb.gov.tr/muhasebat-genel-mudurlugu-istatistiklerisayfalarinda-yararlanilarak-yazar-tarafindan-olusturulmustur>.

Tablo 7, Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin mali özerklik endeks yapısı, yerel yönetim birimlerinin özerklik derecelerini belirleme yöntemiyle (Tablo 6’ya bakınız) ölçülmüştür. Bu kapsamda;

V1: Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin toplam gelirleri içinde öz gelirler düşük düzeydedir.

V2: Türkiye’de yerel yönetimler genel bütçeden aktarılan vergi paylarına bağımlıdır.

V3: Türkiye’de yerel yönetimlerin toplam harcamaları içerisinde öz gelirlerinin payı düşük düzeydedir.

V4: Türkiye’de yerel yönetimlerin borçlanma düzeyleri sınırlı düzeyde olması ve borçlanma ile koşullu yatırımların finansmanı karşılandığı için değer düşük düzeydedir.

V5: Türkiye’de Hunter katsayısı 0,66’dır. Dolayısıyla Türkiye’de yerel yönetimlerin merkezi yönetime bağımlı olduğu görülmüştür.

V6: Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin yerel vergiler üzerinde vergilendirme yetkisi yoktur.

Belirtilen değişkenler ile ortaya çıkan skorlar neticesinde Türkiye’de yerel yönetimler mali özerklik sınıflandırmasında “C” sınıfında yer almıştır. Dolayısıyla Türkiye’deki yerel yönetimlerin mali özerklik düzeyi temsili özerkliğe sahiptir.

Türkiye’de yerel yönetimlerin mali özerkliklerinin düşük düzeyde olmasının nedenleri bulunmaktadır. Bunların en önemlisi ise Avrupa Yerel Özerklik Şartı’nda yerel yönetim birimlerinin mali bağımsızlığını belirten Md. 9’a Türkiye’nin koymuş olduğu çekincelerdir. Bu çekinceler;

- Yerel yönetim birimlerinin sorumluluklarını ve görevlerini yürütebilmeleri için kamu harcamalarındaki artışlara ayak uydurabilecektir. Bu bağlamda yerel yönetim birimlerine sağlanan kaynakların dayandığı mali sistem çeşitli ve esnektir (md.9/4).

- Kaynakların yeniden dağıtımı konusunda yerel yönetim birimlerine tahsisin nasıl yapılması gerektiği konusunda, kendilerine uygun şekilde danışılmaktadır (Md.9/6).

- Yerel yönetim birimlerine sağlanan hibeler belirli projelerin finansman kaynağı için tahsil edilmeyecektir. Yerel yönetim birimlerinin bu hibeler üzerinde kendi politikalarına uygun olacak şekilde takdir yetkileri olacaktır (Md.9/7).

Türkiye’de yerel yönetimlerin öz gelir ve mali özerklik düzeyleri ile ilgili farklı çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalarda elde edilen bulgular yapılan çalışma ile benzerlikler göstermektedir.

Ulusoy ve Akdemir’in (2009), “Yerel Yönetimler ve Mali Özerklik: Türkiye ve OECD Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi” adlı ampirik çalışmalarında şu sonuca varılmıştır: Türkiye’de yerel yönetimlerin mali özerkliği teorik çalışmalar ve uluslararası alanda geçerliliği genel kabul görülen göstergeler ışığında OECD ülkeleriyle karşılaştırılmıştır. Çalışmada, Türkiye’de yerel yönetimlerin mali özerkliğinin OECD ülkelerinden oldukça düşük olduğu, öz gelirlerin yetersiz olduğu ve gelir açısından yerel yönetimlerin merkezi idareye bağımlı olduğu belirtilmiştir.

Kutlu ve Çetinkaya (2015), “Türkiye’deki Belediyelerin Mali Özerkliğinin Öz Gelirler Bağlamında Analizi ve Değerlendirilmesi” adlı çalışmalarında belediyelerin öz gelirleri ve mali özerklikleri üzerine ampirik çalışma yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda Türkiye’deki belediyelerin öz gelirler bağlamında mali özerklik seviyelerinin düşük olduğu sonucunu tespit etmişlerdir.

Arıkboğa (2016), “Türkiye’de Belediyelerin Gelir Yapısı: Sorunlar ve Çözüm Önerileri” adlı çalışmada mevcut durum analizi yöntemini kullanmıştır. Bu kapsamda yerel halka karşı sorumlulukları olan belediyelerin yeterli gelir esnekliğine sahip olmadığını ve belediyelerin üstlenmiş oldukları kamu hizmetlerini yerine getirmek için yeterli öz gelire sahip olmadığını

belirtmiştir. Ayrıca yeterli öz gelire sahip olmayan belediyelerin merkezi yönetimden yapılacak transferlere bağlı olarak hizmetleri ifa ettiğini belirtilmiştir.

Tekdere (2018), “Yerel Vergi Sistemlerinin Karşılaştırmalı Analizi: Türkiye’deki Belediyelerin Finansmanı Açısından Bir Model Önerisi” adlı doktora tezi çalışmasında mevcut durum analizi yöntemi ile Türkiye ve AB ülkeleri karşılaştırması yapmıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye’nin AB ülkelerine göre mali özerklik açısından geride kaldığı, Türkiye’de yerel yönetimlerin mali açıdan merkezi idareye bağımlı olduğu belirtilmiştir.

Özkök (2018), “Mali Federalizmin Ekonomi Politikası: Amerika Birleşik Devletleri Örneği” adlı ampirik çalışmada ABD’de 1961-2017 döneminde eyaletlerin ve yerel yönetimlerin vergi gelirlerinin toplam gelirlere oranı ve eyaletlerin ve yerel yönetimlerin harcamalarının toplam harcamalara olan oranı şeklinde hesaplanan dört farklı mali federalizm oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada teorilerle uyumlu olarak, yerel yönetimlerin harcama özerkliği arttığında ekonomik büyümenin arttığı ancak yerel vergi gelirlerinin toplam gelirler içerisinde azaldığı durumlarda ise mali federalizmin azaldığı ve büyümenin olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ercan (2018), “Harcama ve Öz Gelir Seviyeleri Bakımından Yerel Mali Özerklik” adlı ampirik çalışmasında kamu harcamaları içerisinde yerel yönetim harcamalarının ve yerel yönetim gelirleri içerisinde öz gelirlerin arttığı alanlarda mali özerkliğin arttığı görülmüştür. Ayrıca Türkiye’de yerel yönetimlerin hem harcama hem de öz gelir seviyelerinin artırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Eroğlu (2020), “Belediye Gelirlerinin Yapısının ve Gelir Artırımı Konusunda Yapısal Kısıtların Değerlendirilmesi” adlı çalışmasında mevcut durum analizi ve politika sentezi yöntemi kullanılarak, Türkiye’de belediyelerin artan harcamaları ile gelirleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu kapsamda yasal kısıtlamalar yüzünden belediyelerin gelirinden faydalanmadığı yasal kısıtlamaların kaldırılması gerektiği ve belediyelerin finansman sorununun çözülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Pıçak ve Soyal (2022), “Belediyelerin Gelir Yapısı ve Muhasebeleştirilmesi” adlı ampirik çalışmalarında belediyelerin üstlendikleri hizmetleri yerine getirmek için yeterli öz gelir kaynaklarına sahip olmadığı ve belediyelerin gelir kaynaklarının çoğunluğunun transfer gelirlerinden oluştuğu sonucuna ulaşmışlardır.

Diğer yandan uluslararası alanda yerel yönetimlerin mali özerkliği üzerine yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Bu kapsamda Blöchliger ve King (2006), “Fiscal Autonomy of Decentralized Governments” adlı çalışmalarında faktör analizi yöntemini kullanarak yerel vergiler ile mali özerklik arasındaki ilişkinin önemini belirtmiştir. Bu kapsamda vergilerin merkezi olmayan yönetimler için en önemli gelir kaynağı olduğunu ancak sadece bir kısım vergilerin bu yönetimlerin kontrolünde olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca merkezden yapılan hibelerin merkezi olmayan yönetimlerin mali özerkliklerini azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Onofrei ve Oprea (2008), “Dimensiunea financiară a dezvoltării capacității administrative în România în perioada post-aderare” adlı çalışmalarında yerel özerklik ve yerel toplulukların mali özerklik ile bağlantılı olduğunu, mali özerkliğin yerinden yönetim ve bölgeselleşme için önemli araçlar olduğunu belirtmişlerdir.

Cigu ve Oprea, (2012), “Method of Determining of Autonomy the Administrative-Territorial Units” adlı ampirik çalışmalarında AB üyesi ülkelerde yerel yönetimlerin özerklik derecelerini ölçmek istemişlerdir. Cigu ve Oprea tarafından yapılan çalışmanın sonucunda

Avrupa Birliği ülkelerinin farklı düzeylerde yerel özerkliğe sahip olduğu ve bu düzeylerin dört farklı sınıfa ayrılabilceği belirtilmiştir. Bunlar; temsili özerklik, normal özerklik, tam özerklik ve azaltılmış özerklik şeklinde belirtilmiştir.

Kapidani (2018), “A Comparative Analisis of Government Financial Autonomy in Albania” adlı ampirik çalışmasında Arnavutluk’taki belediyelerin mali özerklik derecelerini ölçmeye çalışmıştır. Çalışmanın sonucunda Arnavutluk’ta yerel yönetimlerin merkezi yönetimden yapılan transferlere bağımlı oldukları ve yerel yönetimlerin vergi gelirleri bakımından düşük düzeyde oldukları belirtilmiştir (Kapidani, 2018, s. 7).

Profiroi ve Stefanescu (2018), “Financial Autonomy of Romania’s Municipalities: The Case of Ilfov County’s Towns” adlı ampirik çalışmalarında Romanya’daki belediyelerin mali özerklik düzeylerini ölçmek istemişlerdir. Çalışmanın sonucunda Romanya’daki belediyelerin orta düzeyde özerk olduğu ve yerel bütçelerin merkezi yönetime bağımlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Satola vd. (2019) “Financial Autonomy of Government Units: Evidence from Polish Rural Municipalities” adlı çalışmalarında Polonya’daki belediyelerin mali özerklik dereceleri ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda Polonya’daki belediyelerin mali özerkliklerinin düşük düzeyde olduğu ve mali açıdan merkezi yönetimden yapılacak ödeneklere bağımlı oldukları belirtilmiştir.

Daugherty ve Phillips, (2019), “The Spending Power of Sub-national Decision Makers Across Five Policy” adlı ampirik çalışmalarında kamu harcamalarının ve ulus-altı karar alma gücünün incelenmesi ile Hükümet Düzeyleri Arasında Mali İlişkiler Ağını incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda ülkelerin sahip olduğu yönetim sisteminin hükümetler arası mali ilişkiler ile mali özerklik düzeyi üzerinde önemli sonuçlar ortaya koyduğunu belirtmişlerdir.

Sonuç

Mali özerklik, yerel yönetim birimlerinin üstlenmiş olduğu görev ile sorumlulukların etkin ve sağlıklı şekilde yerine getirilmesi için merkezi yönetime bağımlı kalmadan sürekli ve düzenli gelir kaynaklarına sahip olmalarını gerektirmektedir. Ayrıca kamu kaynaklarının etkili ve verimli kullanılmasında da yerel yönetimler önemli işlev görmektedir. Kaynakların yerinde ve vatandaşların taleplerine uygun bir şekilde yerine getirilmesi bu birimleri merkezi yönetime göre daha önemli hale getirmektedir. Yerel yönetimler belirtilen bu hususları daha etkin bir şekilde yerine getirebilmek için öz gelirlere ihtiyaç duymaktadır.

Türkiye’de yerel yönetimlerin yerel vergiler üzerinde vergilendirme yetkisi bulunmamaktadır. Bunun yanında Türkiye Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nı kabul etmiş ancak yerel yönetimlerin mali özerklik düzeyleri ve öz gelirleri üzerinde etkili olan bazı maddelerine çekinceler koymuştur. Bu durum Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin mali özerkliklerini zedelemekte, öz gelir kaynaklarının da düşük düzeyde kalmasına yol açmaktadır.

Çalışmada yapılan analiz sonucunda;

Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin toplam gelirleri içinde öz gelirlerin düşük düzeyde olduğu, yerel yönetimlerin genel bütçeden aktarılan vergi paylarına bağımlı olduğu, Türkiye’de yerel yönetimlerin toplam harcamaları içerisinde öz gelirlerinin payının düşük düzeyde kaldığı, Türkiye’de yerel yönetimlerin toplam harcamaları içerisinde öz gelirlerinin payının düşük düzeyde kaldığı, Türkiye’de yerel yönetimlerin borçlanma düzeylerinin sınırlı düzeyde olduğu ve borçlanma ile koşullu yatırımların finansmanı karşılandığı görülmüştür. Ayrıca Türkiye’de Hunter katsayısı 0,66’lık oran ile yüksek düzeyde çıkmıştır. Dolayısıyla Türkiye’de yerel yönetimlerin merkezi yönetime bağımlı olduğu görülmüştür.

Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin toplam gelirleri içinde öz gelirlerinin payı yıllar içinde sürekli düşüş gösterdiği görülmüştür. Diğer yandan yerel yönetim birimlerinin toplam gelirleri içerisinde merkezi bütçeden aktarılan gelirlerin payında yükseliş meydana gelmiştir. Bu iki değişkenin sonucuna ve literatürde mali özerklik ile ilgili belirtilen hususlar göz önüne alındığında Türkiye’de yerel yönetim birimlerinin mali özerklik ölçütlerinin düşük düzeyde kaldığı görülmektedir.

Türkiye’nin çekince koyduğu maddeler yerel yönetim birimlerinin hem vergilendirme yetkisini azaltmakta hem de mali özerklik seviyesini düşürmektedir. Bu birimlerin üstlenmiş olduğu görevlerin yürütülmesinde yapılacak masrafların uygun şekilde mali tazminiyle birlikte, uygun görülmesi durumunda, kazanç kaybının tazminine veya yapılan işin karşılığında ücret ile buna denk gelen sosyal şartların sağlanmasına imkân sağlayacaktır. Türkiye’nin kabul edip imzalamış olduğu, fakat bazı maddelerine çekince koyduğu Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’ndaki çekincelerin kaldırılması önem arz etmektedir. Yapılacak olan bu düzenlemeyle yerel yönetimlerin öz gelir ve mali özerklik göstergeleri üzerinde olumlu etkiler olacaktır. Örneğin Türkiye gibi üniter yapıya sahip olan Fransa’da yerel yönetimler merkeze danışmadan yerel vergilerin matrah ve oranını belirleyebilmektedir (Aksu, 2024). Söz konusu durum öz gelirler ve mali özerklik üzerinde olumlu olmakta ve Fransa’da yerel vergilerin yaklaşık yarısı bu kapsamda tahsil edilmektedir. Türkiye’nin mali özerklik maddesine koymuş olduğu çekinceleri kaldırması durumunda yerel yönetimler yerel vergilerin matrah ve oranını belirleyebilme hakkına sahip olacaktır. Bu durum Fransa’da olduğu gibi Türkiye’de de mali özerkliğin artmasına katkı sağlayacaktır.

Diğer yandan yerel bir vergi eğer yerel halkın çıkarları ve taleplerine uygunsa yasalar çerçevesinde yerel verginin belirlenmesi ve tahsil edilmesi yerel yönetim birimlerine bırakılırsa öz gelirler ve buna bağlı olarak mali özerklik artacaktır.

Kaynakça

- Akai, N., Nishimura, Y. and Sakata, M. (2007). Complimentarily, Fiscal Decentralization and Economic Growth. *Economics of Governance*, 8, 339–62.
- Aksu, H., Türkal, H. (2024). Yerel Bir Vergi Olarak Emlak Vergisinin Mali Özerklik Açısından Değerlendirilmesi: Fransa ve Türkiye Karşılaştırması. *Econharran Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 8(1): 33-54.
- Arıkboğa, Ü. (2016). Türkiye’de Belediyelerin Gelir Yapısı, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 276-292.
- Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartnamesi (12 Kasım 2023). <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/155-avrupa-yerel-yonetimler-ozerklik-sart/> Adresinden alınmıştır.
- Bahl, R. (1999). Intergovernmental transfers in developing and transition countries: Principles and practice. *The World Bank*, 1-26.
- Bahl, R. & Linn, J. F. (1992). *Urban Public Finance in Developing Countries*. New York: Oxford University Press.
- Beer-Tóth, K. (2009). *Local Financial Autonomy in Theory and Practice. The Impact of Fiscal Decentralization in Hungary*, Fribourg: University of Fribourg.
- Blöchliger, H. & King, D. (2005). *Fiscal Autonomy of Sub-central Governments. OECD Network on Fiscal Relations across Levels of Government*. Paris: OECD.
- Blöchliger, H. ve King, D. (2006). *Fiscal Autonomy of Sub-Central Governments*. (OECD Publishing OECD Working Papers on Fiscal Federalism, No: 2

- Cigu, E., & Oprea, F. (2012). Method of determining the degree of autonomy of the administrative-territorial units. *Journal of Public Administration, Finance and Law*, 1, 7-15.
- Dillinger, D. (1992) *Urban Property Tax Reform Guidelines and Recommendations*, UMP paper 1, The World Bank, Washington, D.C.
- Dougherty, S. ve L. Phillips (2019). *The Spending Power of Sub-national Decision Makers Across Five Policy*. OECD Working Papers on Fiscal Federalism. No: 25. Paris.
- Ebel, R. D. & Yilmaz, S. (2002). *On the Measurement and Impact of Fiscal Decentralization*. Policy Research Working Paper 2809, Washington D. C., The World Bank.
- Ercan, E. (2018). Harcama ve Öz Gelir Seviyeleri Bakımından Yerel Mali Özerklik. *Maliye Dergisi*, 174, 502-517.
- Eroğlu, E. (2020). Belediye Gelirlerinin Yapısının ve Gelir Artırımı Konusunda Yapısal Kısıtların Değerlendirilmesi. *Maliye Çalışmaları Dergisi*, 64, 31-42.
- Goldsmith, M. (1990). Local Autonomy: Theory and Practice. In: KING, Desmond S. and Pierre, Jon (ed). *Challenges to Local Government*. London: Sage, 15-36.
- Hansen, T. & Klausen, J. E. (2002). Between the Welfare State and Local government Autonomy. In: *Local government Studies*, 28 (4), 47-66.
- Journard, I. & Kongsrud, P. M. (2003). Fiscal Relations across Government Levels. *OECD Economic Studies*, No. 36, 2003/1. Paris: OECD.
- Kapidani, M. (2018). A comparative analysis of local government financial autonomy in albania. *Journal of Business, Economics and Finance*, 7(1), 1-9.
- Kutlu, R.K. ve Çetinkaya, Ö. (2015). Türkiye’deki Belediyelerin Mali Özerkliğinin Öz Gelirler Bağlamında Analizi ve Değerlendirilmesi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 95-111.
- Meloche, J. P., Vaillancourt, F. and Yilmaz, S. (2004). *Decentralization or Fiscal Autonomy? What Does Really Matter? Effects on Growth and Public Sector Size in European Transition Countries*. World Bank Policy Research Working Paper No. 3254. World Bank.
- Mills, E. S. (1998). *Is Land Taxation Practical? Illinois Real Estate Letter, Published by the Office of Real Estate Research*, University of Illinois at Urbana Champaign.
- Molander, P. (2004). Introduction, Problems of Multi-level Democracies, in P. Molander (ed.) *Fiscal Federalism in Unitary States*, ss. 1–8. Boston/Dordrecht/New York/London: Kluwer Academic Publishers.
- Musgrave, R. A. (1959). *The theory of public finance: a study in public economy*. McGraw-Hill, New York.
- Musgrave, R. A. (1976). Optimal Taxation, Equitable Taxation and Second-Best Taxation. *Journal of Public Economic*, 6, 3-16.
- Musgrave, R. A. and Musgrave, P. B. (1973). *Public Finance in Theory and Practice*. Tokyo: McGraw-Hill Kogakusha.
- Oates, W. E. (1972). *Fiscal Federalism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- OECD, (2001). Fiscal Design across Levels of Government, Year 2000 Surveys Summary Note. OECD, Directorate for Financial, Fiscal and Enterprise Affairs. Paris: OECD.
- OECD, (2006). *Network on Fiscal Relations across Levels of Government. Fiscal Autonomy of Sub-Central Governments*. Working Paper.

- Olowu, D. (1985). Prospects of the property rates as an additional revenue source for Nigerian local governments. *Quarterly Journal of Administration*, OAU. Ile-Ife.
- Onofrei, M. ve Oprea, F. (2008). Dimensiunea Financiară a Dezvoltării Capacității Administrative in România in Perioada Post-Aderare. International Conference APM Proceedings The impact of the Romania“accession to European Union on the public administration (23-24). Bucharest: Romania.
- Oulasvirta, L. & Turala, M. (2009). Financial autonomy and consistency of central government policy towards local governments. *International Review of Administrative Sciences*, 75 (2), pp. 311–332.
- Oulasvirta, L.& Turala, M. (2005). *Measuring the Financial Autonomy of Local Governments with a Local Autonomy Index*. Glasgow Caledonian University, Caledonian Business School, Working Paper.
- Özkök, Y. (2018). Mali Federalizm Politığı: Amerika Birleşik Devletleri Örneği. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Bursa.
- Pıçak, Ş. ve Soyal, T. (2022). Belediyelerin Öz Gelirleri ve Muhasebeleştirilmesi. *Yerel Yönetim ve Denetim*, 27(2), 14-22.
- Profiroiu, A.G, Stefanescu, A. (2018), Journal of Public Administration, Finance and Law. Onofrei, M, ve Toader, T. (Ed.), *Financial Autonomy of The Romania's Municipalities: The Case of Ilfov County's Towns*. (137-150), Romania.
- Satola, L., Standar, A., Kozera, A. (2019). Financial autonomy of local government units: evidence form polish rural municipalities. *Lex Localies-Journal of Self-Government*, 17(2), 321-342.
- Stegarescu, D. (2005). Public Sector Decentralisation: Measurement Concepts and Recent International Trends, *Fiscal Studies* 26(3): 301–33.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (20 Haziran 2024). <https://www.hmb.gov.tr/muhasebat-genel-mudurlugu-istatistiklerisayfalarinda-Adresinden-alinmistir>.
- Taştekin, A. (2017). Kent Konsey'lerinin Yerel Demokrasi Açısından İşlevselliği (Gaziantep Örneği). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (1). 95-109.
- Tekdere, M. (2018). Yerel Vergi Sistemlerinin Karşılaştırmalı Analizi: Türkiye'deki Belediyelerin Finansmanı Açısından Bir Model Önerisi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Trabzon.
- Tiebout, Ch. (1956). A Pure Theory of Local Expenditures. *Journal of Political Economy*, 64(5): 416–24.
- Ulusoy A. ve Akdemir, T. (2009). Yerel Yönetimler ve Mali Özerklik: Türkiye ve OECD Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 147-162.
- Verhoest, K., Peters, G. B., Bouckaert, G. and Verschuere, B. (2004). The study of organizational autonomy: a conceptual review. In: *Public Administration and Development*, 24 (2), 101-118.
- Wolman, H. (2008). Comparing Local Government Systems across Countries: Conceptual and Methodological Challenges to Building a Field of Comparative Local Government Studies. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 26 (1). 1-16.
- Wolman, H., McManmon, R., Bell, M. & Brunori, D. (2010). Comparing Local Government Autonomy across States. In *The Property Tax and Local Autonomy*, The Lincoln Institute.
- Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü (10 Haziran 2023). <https://yerelyonetimler.csb.gov.tr/>

1982 Anayasası, (30 Ekim 2022). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pf>

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers:
Birinci yazar /First author % 100

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Derleme Makale • Review Article

TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKAR YARDIM KURULUŞLARI VE GENÇLERİN BU KURULUŞLARDAKİ ÖNEMİ

CONSERVATIVE CHARITIES IN TURKEY AND THE IMPORTANCE OF YOUNG PEOPLE IN THESE ORGANIZATIONS

Zehra IŞIK *

Özet: Sivil toplum, devlet dışında faaliyet gösteren gönüllü kuruluşların siyasal, kültürel, ekonomik ve sosyal faaliyetlerini ifade eden bir kavramdır. Son dönemde sivil toplum olgusu önemli bir değişim göstermiş ve ekonomiden politikaya, kültürden sosyal hayata kadar geniş bir alanı kapsamıştır. Bu bağlamda, muhafazakar sivil toplum kuruluşları ve bu kuruluşların faaliyetlerini yerine getiren gençler STK'lar içinde önemli bir yere sahiptir. Bu makalede, muhafazakar sivil toplum kuruluşlarının ve gençlerin rolleri ele alınmıştır. Muhafazakar STK'ların önemi vurgulanarak, bu kuruluşların toplumun ihtiyaç sahibi kesimlerine yardım etme, sosyal adaleti sağlama ve değerlerin sürdürülmesine yönelik çalışmalar yaptığı belirtilmiştir. Bu STK'ların gençler için önemli fırsatlar sunduğu ve geleceğin liderleri olarak gençlerin toplumun şekillenmesinde etkili bir rol oynayabileceklerine dikkat çekilmiştir. Gençlerin sosyal adalet ve yardımlaşma konularında duyarlı olduğu ve muhafazakar STK'larda yer alarak bu konularda projelere katkıda bulunabilecekleri vurgulanmıştır. Ayrıca, gençlerin muhafazakar değerleri sürdürme ve gelecek nesillere aktarma konusunda da önemli bir rol üstlenebilecekleri ifade edilmiştir. Makale, muhafazakar STK'ların toplumun gelişimine ve dönüşümüne katkıda bulunduğunu ve gençlerin bu kuruluşlarda yer alarak toplumun refahını artırmada etkili bir güç olduklarını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, bu konu ile alakalı literatür taraması yapılmıştır ve yapılan taramalar sonucunda muhafazakar sivil toplum kuruluşlarının tarihi gelişimi, işlevleri, toplumsal etkileri ve gençlerin bu kuruluşlardaki rolleri üzerine yapılmış akademik çalışmalar detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, Muhafazakar, Sivil Toplum, Gençler.

Abstract: Civil society is a concept that includes the political, cultural, economic and social activities of voluntary organizations operating outside the state. Recently, the phenomenon of civil society has undergone a significant change and has covered a wide area from economy to politics, from culture to social life. In this context, conservative non-governmental organizations (NGOs) and young people who carry out the activities of these organizations have an important place in NGOs. In this article, the roles of conservative non-governmental organizations and young people are discussed. Emphasizing the importance of conservative NGOs, it was stated that these organizations work to help the needy segments of the society, to provide social justice and to maintain values. It was pointed out that these NGOs offer important opportunities for young people and that as leaders of the future, young people can play an effective role in shaping the society. It was emphasized that young people are sensitive to social justice and cooperation and they can contribute to projects on these issues by taking part in conservative NGOs. It has also been stated that young people can play an important role in maintaining conservative values and transferring them to future generations. The article emphasizes that conservative NGOs contribute to the development and transformation of society and that young people are an effective force in increasing the welfare of society.

* Doktora Öğrencisi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Sağlık Bilimleri Enstitüsü
ORCID: 0009-0003-6269-8598 zeharon16@gmail.com

Received/Geliş: 26 Kasım 2024

Accepted/Kabul: 12 Aralık 2024

Published/Yayın: 27 Aralık 2024

by taking part in these organizations. In this context, a literature review was conducted on this topic and as a result of the literature review, academic studies on the historical development of conservative civil society organizations, their functions, social effects and the role of young people in these organizations were examined in detail.

Keywords: Non-Governmental Organizations, Conservative, non-governmental organizations, Youth.

Giriş

Günümüzün dinamik dünyasında, gençlerin sivil toplum kuruluşlarında aktif rol almaları, toplumun gelişimi ve demokratik katılım açısından büyük bir öneme sahiptir. Gençler, enerjileri, tutkuları ve yenilikçi bakış açılarıyla STK'lara değerli bir katkı sağlamaktadırlar (Aksu, 2022). Bu nedenle, gençlerin STK'lardaki rolünün ve öneminin anlaşılması ve teşvik edilmesi, toplumun sürdürülebilir kalkınması için hayati bir adımdır.

Gençlerin STK'lardaki rolü, onlara seslerini duyurma ve toplumsal meselelere aktif katılım sağlama fırsatı sunar. STK'lar, gençlerin kendilerini ifade etme, farkındalık yaratma ve çözüm üretme platformları olarak kabul edilmektedir. Gençler, toplumun karşı karşıya olduğu sorunları anlamak ve çözüme yönelik adımlar atmak için STK'lar aracılığıyla bir araya gelirler (Ünal, 2023). Bu şekilde, gençlerin toplumsal değişime katkı sağlama potansiyeli artar. Ayrıca, gençlerin STK'lardaki rolü, liderlik becerilerini geliştirme ve yeteneklerini keşfetme imkanı sunar. STK'lar, gençlerin projeleri yönetme, ekip çalışması, iletişim becerileri ve problem çözme yeteneklerini geliştirmelerini destekler. Bu da gençlerin kişisel ve profesyonel olarak kendilerini geliştirmelerine yardımcı olur (Çetin, 2020).

Gençlerin STK'lardaki rolü aynı zamanda toplumsal katılımın artırılmasına da katkı sağlar. STK'lar, gençleri demokratik süreçlere katılma ve karar alma mekanizmalarında yer alma fırsatıyla donatır. Gençler, STK'lar aracılığıyla toplumsal değişim için etkin bir şekilde mücadele ederler ve geleceğin şekillenmesinde söz sahibi olurlar (Şentürk, 2018). Bununla birlikte, gençlerin STK'lardaki rolü, ağ oluşturma ve iş birliği imkanı sunar. STK'lar, farklı fikir ve perspektiflere sahip gençleri bir araya getirerek ortak amaçlar doğrultusunda çalışmalarını sağlar. Gençler, STK'lar sayesinde yeni bağlantılar kurar, mentorluk alır ve yeteneklerini daha geniş bir çerçevede geliştirme fırsatı elde ederler (Çetin, 2020).

Günümüzde çeşitli alanlara hitap eden STK'lar bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de muhafazakar STK kuruluşlarıdır. Muhafazakar STK'lar, gençlerin belirli ideolojik ve dini değerler çerçevesinde kendilerini ifade etme ve katkı sağlama fırsatı buldukları platformlardır (Yıldız, 2020). Bu kuruluşlar, gençlere toplumun değerlerini koruma, ahlaki ve etik ilkeleri güçlendirme, sosyal hizmetler sunma gibi amaçlar doğrultusunda faaliyet gösterirler. Gençler, muhafazakar STK'lar aracılığıyla kendi değerleriyle örtüşen projelere katılma ve toplumun ihtiyaçlarına çözümler üretme imkanı bulurlar (Aksu, 2022).

Muhafazakar STK'lardaki gençlerin rolü, toplumsal değişimi teşvik etme ve dönüştürme potansiyeli taşır. Gençler, bu kuruluşlar aracılığıyla farkındalık yaratma, toplumsal sorunları ele alma ve çözüme yönelik adımlar atma fırsatı bulurlar. Kendi ideolojik çerçeveleri içinde hareket ederek, toplumun değerlerini ve geleneklerini korumayı amaçlayan projeler geliştirirler (Arslan ve Yılmaz, 2021).

Muhafazakar STK'lar, gençlerin liderlik becerilerini geliştirmeleri ve toplumun ihtiyaçlarına yönelik çözümler üretmeleri imkanı sağlar. Gençler, bu kuruluşlar aracılığıyla proje yönetimi, iletişim becerileri, işbirliği ve takım çalışması gibi önemli yetkinlikleri kazanır. Bu da onların kişisel ve mesleki gelişimlerine katkı sağlar (Aksu, 2022). Ayrıca, muhafazakar STK'lar gençlere toplumsal katılım ve demokratik süreçlere katılma fırsatı sunar. Gençler, bu kuruluşlar içinde aktif rol alarak karar alma mekanizmalarına dahil olabilir ve toplumsal değişimi etkileyebilirler. Kendi değerleri doğrultusunda demokratik katılımın bir parçası olmak, gençlere toplumun geleceğini şekillendirme ve karar verme süreçlerinde söz sahibi olma imkanı verir (Ünal, 2023).

Dolayısıyla, gençlerin muhafazakar sivil toplum kuruluşlarında aktif rol almaları, toplumun gelişimi ve değerlerin korunması açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu kuruluşlar, gençlere kendi ideolojik ve dini değerleriyle örtüşen projelerde yer alma ve toplumun ihtiyaçlarına çözümler üretme fırsatı sunar. Gençlerin muhafazakar STK'lardaki rolü, toplumun dönüşümü ve geleceğin şekillenmesinde etkili bir güç olabilir. Bu bağlamda, günümüzde, gençlerin muhafazakar sivil toplum kuruluşlarında (STK) aktif rol almaları, toplumun gelişimi ve demokratik katılım açısından büyük bir değere sahiptir. Muhafazakar STK'lar, belirli ideolojik ve dini değerlere dayalı olarak faaliyet gösteren kuruluşlar olarak hizmet vermektedirler. Gençlerin bu kuruluşlardaki rolü ve önemi oldukça önemlidir. Dolayısıyla bu çalışma, gençlerin muhafazakar STK'lardaki rolünü ve bu rolün toplum üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın birinci bölümünde genel olarak STK'lar üzerinde durulmuştur ve çalışmanın ikinci bölümünde ise STK'ların bir türü olan muhafazakar STK'lardan bahsedilmiş ve bu bağlamda örnekler verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise gençlerin muhafazakar STK'lar içindeki rolü ve öneminden bahsedilmiştir.

1. Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar)

Günümüzde sivil toplumun önemi, ulus devletlerin yanı sıra küresel sorunlarla mücadelede ve toplumsal dönüşümlerin gerçekleştirilmesinde artmaktadır. Artan bireyselleşme ve tüketim kültürü, insanların bireysel çıkarlarının yanı sıra toplumsal sorumluluklarını da üstlenmelerini gerektirmektedir (Talas, 2011). Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşları, vatandaşların bir araya gelerek ortak amaçlar doğrultusunda çalıştığı, demokratik değerleri benimseyen ve toplumsal değişimi hedefleyen yapılar olarak önem kazanmaktadır (Lewis, vd., 2020).

Sivil toplum kuruluşları, gönüllülük esasına dayanan yapılarıyla toplumun çeşitli kesimlerini kapsar ve farklı sorunlara çözüm üretme potansiyeline sahiptir. Bu kuruluşlar, demokratikleşme sürecinde aktif rol oynayarak hükümetlerin politikalarını denetleme, toplumsal talepleri dile getirme ve sosyal adaleti sağlama amacı güderler. Ayrıca, ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkıda bulunurken, çevre koruması, insan hakları, eğitim, sağlık gibi alanlarda da faaliyet göstererek toplumun genel refahını artırır (Atar, 1997).

Sivil toplum kuruluşlarının etkisi sadece ulusal düzeyde sınırlı kalmamaktadır. Küreselleşme ve artan iletişim teknolojileri sayesinde, bu kuruluşlar uluslararası arenada da etkinlik göstermekte ve küresel sorunlara yönelik çözümler üretmektedir. Dünya vatandaşlığı bilincinin gelişmesiyle, sivil toplum örgütleri insanların sadece kendi ülkeleriyle sınırlı kalmayıp, küresel düzeyde sorumluluklarını da üstlenmelerine olanak sağlar (Atar, 1997). Bu şekilde, uluslararası iş birliği ve dayanışma ağları oluşturarak, küresel sorunlara karşı ortak mücadele edebilirler. Dolayısıyla, sivil toplum kuruluşlarının önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bu kuruluşlar, toplumsal dönüşüm, demokratikleşme, ekonomik kalkınma ve küresel sorunlara çözüm gibi alanlarda etkinlik göstererek, vatandaşların aktif katılımını teşvik eder. Sivil toplumun güçlenmesi, demokratik ve sürdürülebilir bir toplumun oluşmasına ve insanların küresel sorunlara karşı sorumlu bir vatandaşlık bilinciyle hareket etmelerine katkıda bulunur.

1.1. Sivil Toplum

Sivil toplum, geçmişten günümüze farklı açılardan değerlendirilen bir kavramdır. Sivil toplumu tanımlayabilmek için öncelikle "sivil" kavramının açıklanması gerekmektedir. "Sivil" kelimesi, Latince "civilis" kelimesinden türetilmiştir ve "yurttaş, hayatına ve haklarına ilişkin bütünü" ifade etmek için kullanılır. "Sivilize" ya da "sivilleştirme" ise bir topluluğu daha gelişmiş bir sosyal hale getirmek anlamına gelir. Bu bağlamda, "sivilizasyon" kavramı da maddi, sosyal ve kültürel gelişmeyi ifade eder (Çaha, 2003).

Sivil toplum kavramı ise ilk olarak Antik Yunan'da Aristo tarafından kullanılmıştır. Aristo'nun "Politika" adlı eserinde bu kavram, yasalarla koruma altına alınmış özgür ve eşit yurttaşların oluşturduğu siyasal toplum (polis) olarak ifade edilmiştir. Daha sonra bu kavram, Latince'de "societas civilis" olarak kullanılmıştır (Willetts, 2002). Bu tanımda, sivil ve siyasal

olanın birbirinden ayrılmadığı görülmektedir. Sivil toplum, devlet ve siyasal toplumla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Ercan, 2002).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, sivil toplum kavramı, toplumun siyasal, sosyal ve kültürel boyutlarını içeren bir kavramdır. Sivil toplum, bireylerin özgürce bir araya gelerek ortak amaçlar doğrultusunda çalıştığı, demokratik değerlere ve insan haklarına saygılı olan yapıları ifade eder. Sivil toplum, devletin yanı sıra bağımsız bir aktör olarak toplumsal değişimi destekler, toplumsal refahı artırır ve demokratik değerleri güçlendirir. Bu nedenle, sivil toplum kuruluşlarının rolü ve önemi giderek artmaktadır.

Hegel, sivil toplumu, belirli bir eğitime, bilgi birikimine ve kültürel değerlere sahip olan kişilerden ve kurumlardan oluşan, destekledikleri projeleri medeni hukuk kurallarına dayanan ve doğrudan siyasal devlete bağlı olmayan bir yapı olarak tanımlamaktadır (Keane, 1994: 76). A. Ferguson, D. Hume ve Tocqueville gibi filozoflara göre ise sivil toplum, bireylerin özel ilgi alanlarını barışçıl ve özgür bir şekilde takip etmelerine olanak sağlayan, ihtiyati olarak yerleşmiş geleneksel düzeni oluşturan özgür bireyler toplumdur (Şenkal, 2005).

"Sosyal hareketler", "üçüncü sektör", "kar amaçsız örgütler", "bağımsız savunma gurupları" gibi kavramlarla da açıklanan sivil toplum kavramı, en eski kullanıma sahip olanıdır ve Haddenius ve Uggala'nın ifadesiyle daha çok otonom ve kendini yöneten dernekler düzenini ifade etmektedir (Şenkal, 2005). Sivil toplum, 18. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkmış olup mutlak monarşilerin baskısından kaçarak özerk bir sürecin oluşmasına olanak sağlamıştır (Sönmezler vd., 2007). Ortaçağ'da ise özellikle şehirleşmenin ortaya çıkması, sivil toplumun gelişimi için önemli bir aşamadır (Şenkal, 2005). Şehirlerde yaşayan bireyler, "şehirli" kavramında bir araya gelerek sivil toplum fenomenini oluşturmuşlardır.

Modern anlamdaki sivil toplum, sanayi devriminin ardından ortaya çıkan yeni toplumsal ve siyasal arayışların sonucunda gelişmiştir. İlk kez Adam Ferguson tarafından 1767 yılında "Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Deneme" adlı çalışmasında kullanılan "sivil toplum" kavramı, günümüzdeki biçimiyle tanımlanmaktadır (Willetts, 2002). Ferguson'un liberal eğilimli yorumu, daha sonra Hegel ve Marx gibi düşünürler tarafından eleştirilmiş ve tek taraflı ve önyargılı olarak değerlendirilmiştir. Bu düşünürler, sivil toplumu daha çok burjuva ve bireyci bir dünya görüşü olarak tanımlamışlardır. Liberalizm ve sosyalizm, sivil toplumun tanımı konusunda zıt görüşlere sahip olmalarına rağmen, sivil toplum genellikle siyasi alanın karşısı olarak kabul edilmektedir. Liberalizm, sivil toplumu bireysel özgürlüklerin ve sözleşmeli ilişkilerin korunduğu bir kale olarak görürken, sosyalizm ise baskı ve sınıf ayrımının bir ifadesi olarak yorumlamıştır (Gül ve Arısoy, 2007).

Tunçay'a göre, sivil toplum, devletten önce gelen, devletin içinde var olan ancak onunla özdeş olmayan, hatta ona karşı gelebilen bir insan ilişkileri ağı olarak tanımlanmaktadır (Tunçay, 2003). Sivil toplumun oluşumu için bazı önemli özellikler vardır, bunlar hükümet dışı olma, örgütsel bir yapıya sahip olma, gönüllü birlikte hareket etme, toplumsal düzeyde otonomleşme ve baskı mekanizması oluşturma gibi unsurlardır (Çaha, 2000). Devletle toplum arasındaki ilişkilerin çözülmesinde, bu iki sosyolojik olgunun birbirinden farklı ancak etkileşim halinde olduğu ve tarihsel süreçte ilişkilerin değişebildiği gerçeği temel alınır. Sivil toplum ile devlet arasındaki bağ her sosyolog tarafından farklı yorumlansa da, birleştikleri nokta bu iki olgunun farklı ancak etkileşim halinde olduğudur. Bu etkileşim sonucunda ortaya çıkan sivil toplum örgütleri, farklı şekillerde kendini gösterebilir (Clark, 1995). Sivil toplum örgütleri, devletten bağımsız olarak hareket etmelidir. Yani devletin müdahalesi veya desteği gerçek sivil toplum kavramıyla bağdaşmaz. Sivil toplum örgütleri sadece demokratik bir ortamda yeşerip gelişebilirler. Aslında sivil toplum, devlete alternatif bir örgütlenme olarak değil, bir bütünlük olarak görülmelidir. Devlet, asayiş ve güvenliği sağlamak gibi temel görevlerini yerine getirirken, sivil toplum örgütleri toplumsal hayata katkıda bulunmak için bu alanların dışında faaliyet göstermelidir (Şenkal, 2005).

Liberal yaklaşım, vatandaşları ekonomik ve rasyonel unsurlar olarak tanımlayan hak ve görevler açısından ele alır. Vatandaşlar çıkar grupları olarak kendilerini organize eder ve devlet evrensel olarak geçerli bireysel hakları koruma altına alır. Sivil toplum, bireysel hakların uygulandığı ölçüde gelişir (Clark, 1995). Toplumcu teoriye göre ise, vatandaşlar, belirledikleri değerler temelinde kurulmuş bir toplumun üyeleridir. Bireyler, birey-devlet ilişkisinde kendi işlevlerini yerine getirmeli ve davranışlarını toplumun hedefleriyle uyumlu hale getirmelidir (Haque, 2011).

Demokratik yaklaşıma göre, sivil toplum demokratik tartışmaların sadece fikir üretmekle kalmadığını, standartlar getirdiğini ve bir siyasi bilinç oluşturduğunu ifade eder. Böylece bilgilendirme süreci, aynı zamanda karar verme sürecine dönüşür ve sivil toplum, ortak değerler üzerinde anlaşmaya varabilir. Bu nedenle sivil toplum, demokrasinin ön koşullarından biri olarak kabul edilir ve demokrasinin güçlenmesine birçok açıdan katkıda bulunur (Haque, 2011). Bu üç yaklaşım, sivil toplumun farklı boyutlarını ve işlevlerini vurgularken, sivil toplumun demokrasinin gelişimi ve güçlenmesi için önemli bir rol oynadığı noktasında birleşir.

1.2. Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar)

Siyaset bilimciler, insanların doğdukları aile ve ulus gibi toplumsal kurumların içine zorunlu olarak katıldıklarını, bazılarının ise belirli koşullar altında katılmak zorunda olduklarını ve siyasal parti veya dernek gibi bazılarının ise katılmayı seçebileceklerini belirlemiştir. Özellikle sonuncular olarak adlandırılan gönüllü (voluntary) örgütler, sivil toplum kuruluşlarını oluşturur (Willets, 2002). Başka bir sosyolojik yaklaşımla, her toplumda ortak çıkarları belirleyen çıkar grupları bulunmaktadır. Bu gruplar, kamu otoritesi üzerinde daha etkili olmak için örgütlenirler ve baskı grupları niteliği kazanırlar. Böylece toplumlarda sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmış olur (Tunçay, 1998: xiv). Bu anlamda, sivil toplum kuruluşları insanların gönüllü olarak bir araya gelerek ortak çıkarlarını savunmak ve toplumsal etkilerini artırmak için oluşturdukları yapılar olarak görülebilir.

İngilizcede “nongovernmental organizations” (NGO) olarak adlandırılan sivil toplum kuruluşları kavramının tam bir karşılığı Türkçede bulunmamaktadır. Türkçede bu kavrama farklı şekillerde karşılık verilmeye çalışılmıştır. Bu terimlere örnek olarak “hükümet dışı kuruluşlar, gayri resmi kuruluşlar, devlet dışı kuruluşlar, üçüncü sektör, gönüllü kuruluşlar, demokratik kitle örgütleri, kar amacı olmayan kuruluşlar, yurttaş örgütleri, özel gönüllü kuruluşlar, yönetim dışı kuruluşlar, gönüllü kalkınma kuruluşları” gibi ifadeler kullanılabilir. Ancak Türkçede en yaygın ve kabul gören terim “sivil toplum kuruluşlarıdır (Lewis, vd., 2020). Bu terim, sivil toplumun örgütlenerek kurumsal nitelik kazandığı yapıları ifade etmek için kullanılan en yaygın ifadedir. Sivil toplum kuruluşları, genellikle toplumsal ihtiyaçları karşılamak, toplumsal değişimi teşvik etmek ve toplumun çeşitli alanlarda kendini ifade etmesini sağlamak amacıyla faaliyet gösterirler. Bu çeşitli terimler, sivil toplum kuruluşlarının çeşitliliği ve farklı amaçlarını yansıtmak için kullanılmaktadır. Her bir terim, belirli bir perspektiften veya vurgudan hareket ederek sivil toplum kuruluşlarını tanımlamaktadır. Ancak genel olarak, bu kuruluşlar devletten bağımsız hareket eden, toplumsal ihtiyaçlara cevap veren ve belirli bir amaç doğrultusunda örgütlenen yapılar olarak anlaşılmaktadır (Yıldırım, 2004).

Bugün devletin rolünün değişmesi ve küçülmesiyle birlikte, devlet tarafından sunulan hizmetlerde kısıtlamaların uygulanması, demografik ve kültürel değişimler, bazı kesimlerin ideal yaşam standardına ulaşma çabaları, insanların yardıma muhtaç insanlara, hayvanlara yardım etmek, doğayı korumak, belirli bir görüşte birleşerek sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda kendilerini ifade etmek gibi amaçlar doğrultusunda bir araya gelme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu durum, sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere farklı yönetim yapılarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Özer, 2008).

Sivil toplum kuruluşları, sivil toplum mensuplarının belirli bir program ve düzen içinde faaliyetlerini sürdürmek amacıyla bir araya gelerek örgütlenmesi sonucu ortaya çıkar. Bu

kuruluşlar, sivil toplumun örgütlenmiş ve kurumsal bir nitelik kazanmış şeklidir. Bu organizasyonlar genellikle kar amacı gütmeyen yapılar olarak faaliyet gösterir ve çeşitli toplumsal, çevresel, kültürel veya insani amaçları desteklemek için çalışır (Clark, 1995). Sivil toplum kuruluşları, devletin yerine geçmeyi hedeflemezler, ancak toplumun ihtiyaçlarına yanıt verme, toplumsal dönüşüm sağlama ve kamu politikalarında etkili olma gibi roller üstlenebilirler (Haque, 2011). Bu kuruluşlar, çeşitli projeler yürüterek, bilinçlendirme çalışmaları yaparak, politika önerileri sunarak, hizmetler sağlayarak veya toplumsal sorunların çözümüne yönelik faaliyetlerde bulunarak toplumsal değişimi teşvik ederler (Şahin ve Öztürk, 2008). Görüldüğü üzere, sivil toplum kuruluşları, insanların ortak amaçları doğrultusunda bir araya gelerek örgütlenmesiyle oluşan yapılar olarak değerlendirilebilir. Bu kuruluşlar, devletin rolünün değiştiği ve kısıtlamalara gidildiği dönemlerde toplumsal ihtiyaçları karşılamak, değişim sağlamak ve toplumun çeşitli alanlarda kendini ifade etmesini desteklemek amacıyla önemli bir rol oynarlar.

Sivil toplum kuruluşları (STK'lar), farklı hukuki yapıya sahip, kar amacı gütmeyen ve toplumsal refahın artması amacıyla faaliyet gösteren profesyonel kuruluşlardır. Bu kuruluşlar, idarenin bir parçası olmayan ve sivil toplum alanında etkinlik gösteren örgütlenmeleri içerir (Sönmezler vd., 2007). STK'lar, çeşitli alanlarda faaliyet gösterebilirler. Siyasi gruplar, esnaf ve işçi sendikaları, dini kurum ve kuruluşlar, loncalar, spor kulüpleri, sanat ve kültür dernekleri, birlikler, odalar ve küçük-büyük özel sektör girişimleri gibi çeşitli kuruluşlar sivil toplum kuruluşlarına dahil olabilirler (Arslan, 2001). Ancak sivil toplum kuruluşları, merkezi veya yerel yönetimlerin denetimi dışında bağımsız örgütlenmeler oldukları için siyasi partiler, yalnızca iktidarda olmadıkları zaman sivil toplum kuruluşu olarak kabul edilirler. Aynı şekilde, barolar, tabip odaları ve mimar odaları gibi kuruluşlar, belirli bir mesleği yapmak için üyeliğin zorunlu olduğu yapılar oldukları için tamamen gönüllü nitelikte değildirler. Bu nedenle, bu tür kuruluşların sivil toplum kuruluşu olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır (Yıldırım, 2004).

STK'lar içinde dernekler, vakıflar ve sendikalar, hem yapısal hem de işlevsel olarak önemli bir yer tutarlar. Bu kuruluşlar, toplumun farklı ihtiyaçlarını karşılamak, toplumsal hizmetler sunmak, savunuculuk yapmak, bilinç oluşturmak ve katılımcılığı teşvik etmek gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda çalışırlar (Sönmezler vd., 2007). Sivil toplum kuruluşları, maddi çıkar gütmeyen, belirli bir amacı etrafında gönüllüler ve ücretli çalışanlar tarafından oluşturulan örgütlenmelerdir. Bu kuruluşlar, devlet veya ordu gibi resmi makamlar ile toplum arasında iletişimi kolaylaştırıcı, baskıyı azaltıcı bir rol üstlenirler. Ayrıca, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda toplumsal problemlere çözüm sunarak sosyal hizmetler sağlarlar.

Sivil toplum kuruluşları genellikle toplumun ihtiyaçlarına odaklanarak, eğitim, sağlık, çevre koruma, insan hakları, kadın hakları, çocuk hakları, dezavantajlı grupların desteklenmesi gibi farklı alanlarda faaliyet gösterirler. Bu kuruluşlar, toplumda farkındalık yaratma, politika değişiklikleri talep etme, savunuculuk yapma ve katılımcılığı teşvik etme gibi görevleri üstlenirler (Akbulut ve Aytekin, 2007).

1.2.1. Muhafazakar Yardım Kuruluşları

Muhafazakar yardım kuruluşları, toplumsal anlamda muhafazakarlık değerlerini benimseyen ve bu değerlere dayalı olarak faaliyet gösteren kuruluşlardır. Muhafazakarlık, var olanın korunması, değişime karşı direnme, geleneğe bağlılık, aile, din ve devlet gibi toplumsal kurumların önemini vurgulama gibi özellikleri içerir (Özipek, 2007). Muhafazakar yardım kuruluşları, bu değerlere uygun olarak çalışır ve toplumda dayanışma, yardımlaşma ve sosyal bütünleşmeyi destekler. Özellikle dinin bütünleştirici unsurlarını yardımlaşma faaliyetlerinde sıklıkla kullanırlar. Bu kuruluşlar, geleneksel yardımlaşma ve dayanışma müesseselerine atıfta bulunarak toplumdaki yardımlaşma geleneğini sürdürmeyi amaçlarlar (Akdoğan, 2003).

Muhafazakar yardım kuruluşları genellikle dini temelli hizmetler sunarlar. Örneğin, ihtiyaç sahibi insanlara gıda, barınma, sağlık hizmetleri gibi yardımlar sağlarlar. Aynı zamanda ahlaki ve

manevi değerlere dayalı etkinlikler düzenleyerek toplumun ahlaki dindarlığını yüceltmeyi hedeflerler (Sağlam, 2015).

Muhafazakar yardım kuruluşlarının kendilerini muhafazakar olarak tanımlamaları ve faaliyetlerinde muhafazakarlık değerlerine vurgu yapmaları, bu kuruluşların muhafazakar karakterlerini ve misyonlarını yansıtır. Bu kuruluşlar, muhafazakar toplumun ihtiyaçlarına yönelik hizmetler sunarak toplumsal refahı artırmayı ve toplumdaki değerleri korumayı hedeflerler (Akdoğan, 2003).

Görüldüğü gibi, muhafazakar yardım kuruluşları, muhafazakar değerlere dayalı olarak toplumda yardımlaşma, dayanışma ve sosyal bütünleşmeyi sağlayan kuruluşlardır. Dinin bütünleştirici unsurlarını kullanarak geleneksel yardımlaşma ve dayanışma geleneğini sürdürürler. Kendilerini muhafazakar olarak tanımlamaları ve muhafazakar değerleri faaliyetlerinde yansıtmaları, bu kuruluşların muhafazakar karakterlerini belirlemek için önemli bir kriterdir.

Muhafazakarlık kavramı, tarihten gelen ve test edilmiş değerlerin korunması ve sürekliliğinin sağlanması anlamına gelir. Bu değerler, toplumun ortak iyi, ortak doğru ve ortak yarar gibi kabul ettiği değerlerdir. Muhafazakarlık, geçmişten gelen ve genellikle dinin etkisiyle şekillenen geleneksel yardımlaşma ve dayanışma usul ve esaslarının muhafaza edilerek sürekliliğinin sağlandığı bir yaklaşımdır (Akdoğan, 2003).

Muhafazakar yardım kuruluşları, bu geleneksel yardımlaşma ve dayanışma değerlerini korumayı ve sürekliliğini sağlamayı hedeflerler. Bu kuruluşlar, toplumdaki yardımlaşma geleneğini devam ettirirken, dinin önemli bir rol oynadığı değerleri vurgularlar. Özellikle dinin bütünleştirici unsurlarını kullanarak yardımlarını gerçekleştirirler ve toplumun ahlaki dindarlığını yüceltmeyi amaçlarlar. Bulaç'a göre, muhafazakar yardım kuruluşları, geleneksel yardımlaşma ve dayanışma değerlerinin muhafaza edilmesini ve sürekliliğinin sağlanmasını önemserken, aynı zamanda toplumun değişen ihtiyaçlarına cevap vermek için yenilikçi yaklaşımlar da geliştirebilirler. Ancak temel hedefleri, muhafazakar değerleri koruyarak toplumda yardımlaşma ve dayanışmayı sürdürmektir (Bulaç, 2007).

Dolayısıyla, muhafazakar yardım kuruluşları, geçmişten gelen ve toplumun üzerinde mutabakata vardığı değerleri koruyarak sürekliliğini sağlar. Geleneksel yardımlaşma ve dayanışma usul ve esaslarını muhafaza ederken, dinin etkisiyle şekillenen değerleri vurgularlar. Bu kuruluşlar, toplumun ihtiyaçlarına cevap verirken muhafazakarlık prensiplerini benimser ve toplumda yardımlaşma kültürünün sürdürülmesine katkıda bulunurlar.

Muhafazakarlık yardım kuruluşların gelişimine bakıldığında, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren ulusal ve uluslararası alanda faaliyet gösteren muhafazakar yardım kuruluşlarının sayısı ve etkinlikleri önemli ölçüde artmıştır. Bu dönemde kurulan dernekler ve vakıflar, kısa sürede yerel sınırların ötesine geçerek ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyetlerini gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bu gelişmenin birkaç faktörü vardır. İlk olarak, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki ilerlemeler, yardım kuruluşlarının daha geniş kitlelere ulaşmasını ve uluslararası yardım projelerini daha etkin bir şekilde yönetmelerini sağlamıştır. İnternetin yaygınlaşması, sosyal medyanın kullanımının artması ve daha hızlı seyahat imkanları, yardım kuruluşlarının faaliyet alanlarını genişletmelerini kolaylaştırmıştır. İkinci olarak, küreselleşme süreci ve uluslararası krizlerin artması, muhafazakar yardım kuruluşlarının uluslararası alanda daha fazla ihtiyaç duyulan bir role sahip olmalarına neden olmuştur. İnsani krizler, doğal afetler, savaşlar ve göç olayları gibi zorlu durumlar, bu kuruluşların hızlı ve etkili müdahalelerde bulunmalarını gerektirmiştir (Karataş, 2019).

Ayrıca, muhafazakar yardım kuruluşlarına destek sağlayan finansal kaynakların artması da bu gelişmeyi etkilemiştir. Bireysel bağışlar, kurumsal sponsorluklar ve devlet destekleri gibi

kaynaklar, yardım kuruluşlarının faaliyetlerini genişletmelerine ve daha büyük projeler gerçekleştirmelerine imkan tanımıştır (Sağlam, 2015).

Muhafazakar yardım kuruluşlarının genellikle dernek ve vakıf tüzel kişilikleri altında faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Arslan'a göre, bu kuruluşların tüzükleri ve kuruluş senetleri incelendiğinde, amaçları ve faaliyet alanları arasında benzerlikler bulunmaktadır. Çoğu muhafazakar yardım kuruluşunun temel amacı, ülkelerinde ve diğer ülkelerde meydana gelen afetler, savaşlar ve normal zamanlarda ihtiyaç sahiplerine gıda, giyim, sağlık, eğitim, yakacak, kira, barınma gibi konularda maddi ve manevi yardımlarda bulunmaktır. Bu yardımlar genellikle aynı veya nakdi olarak gerçekleştirilebilir. Ayrıca, bu kuruluşlar toplumun menfaatine olacak her türlü faaliyeti desteklemeyi ve bu yönde çalışmalar yapmayı hedeflemektedirler (Arslan, 2017).

Muhafazakar yardım kuruluşlarının benzer amacı ve faaliyet alanı, onların ortak değerleri ve önceliklerini yansıtmaktadır. Bu kuruluşlar, toplumsal dayanışma, yardımlaşma ve insani değerlere önem verirken, genellikle geleneksel değerlerin korunmasını ve dini unsurların yardımlaşma faaliyetlerinde kullanılmasını vurgulamaktadır. Ancak her kuruluşun kendi özgün yapısı, stratejileri ve yöntemleri de bulunabilir. Bu nedenle, muhafazakar yardım kuruluşlarının tüzüklerinin ve kuruluş senetlerinin incelenmesi, onların amaçlarını ve faaliyetlerini daha ayrıntılı şekilde anlamak için önemlidir (Arslan, 2017).

Muhafazakar olarak tanımlanan yardım kuruluşlarının faaliyetlerinde dini kaynaklı yardımlaşma ve dayanışma unsurlarını sıklıkla kullandıkları görülmektedir. İslam dininin sosyal yardımlaşma ve dayanışma konusundaki prensiplerini benimseyen bu kuruluşlar, İslam'ın öğrettiği ibadet ve ahlak esaslarını faaliyetlerinde önemli bir temel olarak kullanmaktadır. Özellikle İslam dini tarafından kutsal sayılan günlerde, muhafazakar yardım kuruluşlarının yardım faaliyetlerinin arttığı gözlemlenmektedir. Ramazan ayında kurulan iftar çadırları ve gıda paketi dağıtımları gibi faaliyetler, bu kuruluşların ramazan ayına özel bir önem verdiklerini göstermektedir. Kurban bayramı da yardım kuruluşlarının faaliyetlerinin yoğunlaştığı dönemlerden biridir. Bağışçılardan toplanan kurban bedelleri, ihtiyaç sahibi bölgelerde yapılan kurban kesimleri ve dağıtımlarıyla değerlendirilir (Karataş, 2019).

Muhafazakar yardım kuruluşları ayrıca faaliyetlerinde zekat ibadetinden de büyük ölçüde yararlanmaktadır. Bağışçılar, zekat ibadetini yerine getirmek için yardım kuruluşlarına bağış yapmakta ve bu kuruluşlar da toplanan zekat bedellerini ihtiyaç sahiplerine ulaştırmaktadır. Bu şekilde, muhafazakar yardım kuruluşları, İslami değerler ve ibadetlerle uyumlu olarak yardım faaliyetlerini sürdürmekte ve bu dinamikleri faaliyetlerinin temelinde kullanmaktadır. Bu da bu kuruluşların özel bir kimlik ve misyona sahip olmalarını sağlamaktadır (Sağlam, 2015). Nitekim muhafazakar yardım kurumlarının yaptıkları yardımların yerine ulaşmasında gençler önemli bir rol oynamaktadırlar.

2. Gençlerin Muhafazakar Yardım Kuruluşlarındaki Önemi ve Roller

STK'lar (Sivil Toplum Kuruluşları), gençlerin katılımı ve rolü açısından büyük bir öneme sahiptir. Gençler, toplumun geleceği ve potansiyel liderleri olarak STK'larda aktif bir şekilde yer alarak, toplumsal değişimi ve gelişimi desteklemektedir. Gençlerin muhafazakar sivil toplum kuruluşlarındaki rollerini inceleyen Sosyal Sermaye Teorisi ve Katılımcı Demokrasi Teorisi gibi yaklaşımlar gençlerin toplumsal katılımını, sosyal ilişkilerini ve sivil toplum içindeki etkilerini anlamada güçlü bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Coleman'a (1990) göre, sosyal sermaye teorisi, bireyler ve topluluklar arasındaki sosyal bağların, güven ilişkilerinin ve iş birliğinin ekonomik, kültürel ve toplumsal faydalar ürettiği fikrine dayanmaktadır. Gençlerin muhafazakar sivil toplum kuruluşlarına katılımı bu bağlamda, bireysel düzeyde sosyal sermayeyi artırırken, toplumsal düzeyde dayanışmayı ve birlikte hareket etme kültürünü desteklemektedir (Yüksel, 2018). Özellikle muhafazakar STK'lar, gençlere sosyal sermaye biriktirebilecekleri bir platform sunmaktadır (Eroğlu, 2021). Bu platformlar, gençlerin güvene dayalı ilişkiler kurmalarına, iş birliği yapmalarına ve ortak değerler etrafında bir araya

gelmelerine olanak tanımaktadır. Ayrıca bu süreç, gençlerin hem kişisel gelişimine hem de toplumsal bağlarının güçlenmesine katkı sağlamaktadır (Yüksel, 2018). Sosyal Sermaye Teorisi'nin bir diğer boyutu olan "bağlayıcı sosyal sermaye" (bonding) ve "köprü kurucu sosyal sermaye" (bridging) kavramları da bu bağlamda açıklayıcıdır. Muhafazakar STK'lar, gençler arasında derin bağlar oluşturarak bağlayıcı sosyal sermayeyi güçlendirirken, aynı zamanda toplumun farklı kesimleriyle iletişim kurma ve iş birliği yapma imkanı sunarak köprü kurucu sosyal sermaye işlevi görmektedir (Kaya ve Kentel, 2005). Bu, gençlerin toplumda liderlik yapma ve kapsayıcı bir sosyal yapı oluşturma potansiyelini artırır.

Katılımcı Demokrasi Teorisi ise bireylerin siyasal süreçlere aktif katılımının demokratik sistemlerin güçlenmesinde kritik bir rol oynadığını savunmaktadır (Pateman, 1970). Bu teori, gençlerin muhafazakar STK'larda yer alarak yalnızca yardım ve dayanışma faaliyetlerine katılmadıklarını, aynı zamanda demokratik sorumluluklarını da öğrendiklerini vurgulamaktadır. Muhafazakar STK'lar, gençlere siyasal, sosyal ve kültürel süreçlere daha etkin bir şekilde dahil olma fırsatı sunmaktadır. Örneğin, bu kuruluşlarda görev alan gençler, toplumsal sorunlara yönelik projeler geliştirme, politika üretme süreçlerine dahil olma ve bu süreçlerde liderlik deneyimi kazanma imkanı bulabilirler. Katılımcı Demokrasi Teorisi bağlamında, bu tür deneyimler gençlerin demokratik bilinçlerini artırırken, toplumsal sorunların çözümünde etkin bir rol oynamalarını sağlamaktadır (Lin, 2005). Ayrıca bu teorinin öne sürdüğü gibi, bireylerin katılımı arttıkça, toplumsal eşitlik, sosyal adalet ve demokratik değerlere olan bağlılık da güçlenir. Muhafazakar STK'lar, gençlerin bu değerleri öğrenip içselleştirdiği ve bu değerler doğrultusunda toplum için anlamlı katkılar sunduğu birer okul olarak değerlendirilebilir.

Bu teoriler çerçevesinde muhafazakar STK'larda aktif olan gençler, toplumun sosyal, kültürel ve siyasal dönüşümüne katkı sunacak birer aktör haline gelebilmektedir. Sosyal Sermaye Teorisi, gençlerin STK'larda oluşturduğu bağların topluma kazandırdığı güven ve iş birliği ortamını açıklarken; Katılımcı Demokrasi Teorisi, gençlerin bu bağlamda demokratik süreçlere nasıl daha etkin şekilde dahil olabileceğini ve bu süreçlerde liderlik vasıflarını nasıl geliştirebileceğini açıklamaktadır.

Yaratıcılık ve yenilikçilik, gençlerin sivil toplum kuruluşları (STK) için en önemli katkılarından biridir. Gençler, enerjileri, dinamik yaklaşımları ve yenilikçi fikirleriyle toplumsal değişim süreçlerinde kritik bir rol oynayabilirler. Bu genç bireyler, güncel sorunlara farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak, geleneksel yöntemlere alternatif çözümler sunma potansiyeline sahiptir. Özellikle teknolojik gelişmelere olan yatkınlıkları, onların dijital araçları etkili bir şekilde kullanmalarına olanak tanır (Balaban ve İnce, 2015). Bu durum, STK'ların dijital çağda daha etkin bir şekilde faaliyet göstermelerine büyük katkı sağlar. Sosyal medya, dijital pazarlama ve veri analiz araçları gibi platformları etkin kullanan gençler, STK'ların iletişim stratejilerini güçlendirebilir, daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayabilir ve farkındalık oluşturma çabalarını artırabilir (Kiely, 2005).

Bunun yanı sıra, gençlerin yaratıcılığı, STK'ların projelerini tasarlarlarken yenilikçi yollar izlemesine de yardımcı olabilir. Geleneksel yöntemlerin ötesine geçerek, yerel sorunlara yönelik dijital çözümler, sürdürülebilir projeler ve toplumun farklı kesimlerine hitap eden etkinlikler geliştirebilirler. Gençlerin bilgiye hızlı erişim ve bilgiyi işleme becerileri, STK'ların mevcut kaynakları daha verimli bir şekilde kullanmalarına olanak tanır. Ayrıca, gençlerin enerji dolu ve tutkulu yaklaşımları, gönüllü çalışmalarda motivasyonu artırabilir ve daha geniş bir gönüllü ağı oluşturulmasına katkıda bulunabilir (Akkaya ve Ekinci, 2021).

Gençlerin yaratıcılık ve yenilikçilik özellikleri, sadece teknolojik avantajlarla sınırlı kalmaz; aynı zamanda toplumsal dinamiklere duyarlılıkları ve çeşitlilikten beslenme yetenekleri sayesinde, kapsayıcı projeler oluşturulmasında da etkili olabilir. Küresel sorunlara yerel çözümler üretme, çevre bilincini artırma ve toplumsal dayanışmayı teşvik etme gibi alanlarda gençlerin fikirleri, STK'ların misyonlarını gerçekleştirme süreçlerinde belirleyici olabilir (Kiely, 2005). Bu

bağlamda, gençlerin katılımı, sadece bireysel gelişimlerine katkı sağlamakla kalmaz; aynı zamanda STK'ların toplumsal dönüşüm süreçlerinde daha etkili ve yenilikçi bir rol üstlenmesini sağlar.

Gençlerin sivil toplum kuruluşlarında (STK) aktif katılımı, toplumsal yapıya önemli katkılarda bulunur. Katılım ve temsil açısından, gençler farklı yaş gruplarından insanları temsil etme potansiyeline sahiptir (Kaya, 2019). Gençlerin bakış açıları, deneyimleri ve toplumsal konulara duyarlılıkları, özellikle STK'ların karar alma süreçlerine değerli bir perspektif ekler. Gençlerin adalet arayışı ve toplumsal eşitlik konusundaki duyarlılıkları, STK'lara daha kapsayıcı bir yaklaşım kazandırır. Bu, daha çeşitli grupların seslerinin duyulmasını sağlayarak, toplumda daha geniş bir temsil ve eşitlik anlayışını güçlendirir. Gençlerin katılımı, sadece kendi yaş gruplarını değil, tüm toplumun yararına olan politikaların geliştirilmesine de olanak tanır (Kiely, 2005). Bu durum, toplumsal sorunların daha kapsamlı ve adil bir şekilde ele alınmasına katkıda bulunur.

Kapasite geliştirme açısından ise, STK'lar gençlerin kişisel ve mesleki becerilerini geliştirebilecek ideal platformlardır. Gençler, bu alanda liderlik, iletişim, proje yönetimi, ekip çalışması gibi çeşitli yetkinlikleri öğrenme fırsatı bulurlar. Özellikle STK'larda yer almak, gençlere sorumluluk almayı, liderlik yapmayı ve toplum sorunları üzerinde çözüm üretmeyi öğretir (Ünal, 2023). Bu süreç, gençlerin kişisel gelişimlerini ve kariyerlerini şekillendirirken, aynı zamanda toplumsal sorumluluk bilincini pekiştirir. Gençler, toplumsal etki yaratacak projelerde yer alarak, hem kendilerini geliştirir hem de toplumlarına katkı sağlama fırsatı bulurlar. Bu deneyimler, gençlerin gelecekteki toplumsal liderlik rollerine hazırlık sürecini oluşturmaktadır.

Toplumsal etki yaratma noktasında da gençlerin STK'larda aktif olması, farkındalık yaratma gücünü artırır. Gençler, eğitim, çevre, sağlık gibi alanlarda toplumsal duyarlılık oluşturmak için projeler geliştirebilirler. Bu projeler, gençlerin toplumda olumlu değişimlere öncülük etmelerini sağlar. Özellikle gençlerin katılımı ile gerçekleştirilen projeler, genellikle daha yenilikçi ve toplumsal değişimi hızlandırma potansiyeline sahiptir. STK'lar, gençlerin sesinin duyulması için bir alan sağlar ve bu da daha etkili toplumsal değişim süreçlerinin doğmasına yol açar (Akın, 2017).

Gelecek nesillere örnek olma açısından gençlerin STK'larda aktif olmaları, topluma ilham verici bir model oluşturur. Gençler, toplumsal sorunlara duyarlılık geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda bu sorunlara çözüm üretme noktasında topluma örnek olurlar. Bu, diğer gençlerin de toplumsal sorumluluk almaya teşvik edilmesini sağlar ve toplumda daha aktif ve sorumluluk sahibi bir kültürün oluşmasına katkıda bulunur (Şentürk, 2018). Gelecek nesiller, bu genç liderlerden ilham alarak, toplumsal sorunlarla mücadele etme noktasında daha bilinçli ve etkin bir şekilde hareket edebilirler. Bu döngü, toplumun genel refahını artıran, daha sorumlu ve katılımcı bireylerden oluşan bir sosyal yapı yaratır (Çetin, 2020). Gençlerin STK'larda yer alması, toplumun sürdürülebilir kalkınması ve demokratik katılımın güçlendirilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Gençler, farklı perspektifleri, enerjileri ve yetenekleriyle STK'lara değerli bir katkı sunabilir ve geleceğin sivil toplum liderleri olarak toplumsal değişimi şekillendirebilirler.

STK'lar içinde önemli bir yere sahip olan muhafazakar yardım kuruluşlarının birçok faaliyetlerinde gençler yer almaktadır. Gençlerin muhafazakar STK'lardaki önemi, geleceğin liderleri ve toplumun şekillenmesinde etkili bir rol oynayabilecek potansiyele sahip olmalarından kaynaklanır (Ayhan ve Önder, 2021).

Gençlerin muhafazakar sivil toplum kuruluşlarında yer almasının, toplumsal hayatı dönüştüren ve geliştirici etkileri bulunmaktadır. Bu tür kuruluşlar, gençlerin enerjik ve yenilikçi fikirlerini daha geniş toplumsal yapılar içinde hayata geçirebilecekleri bir zemin sunar. Yenilikçilik ve enerji, gençlerin doğal özelliklerinden biri olarak, muhafazakar STK'lara yeni perspektifler kazandırmaktadır (Baran, 2019). Gençler, toplumsal değişimlere adapte olmak için sahip oldukları yaratıcı potansiyeli kullanarak bu kuruluşlarda daha etkili çözüm önerileri

geliştirebilirler. Gençlerin, mevcut sorunlara taze bakış açılarıyla yaklaşmaları, STK'ların daha dinamik hale gelmesine katkı sağlar.

Bununla birlikte, sosyal adalet ve yardımlaşma, gençlerin bir başka önemli değeridir. Gençler, özellikle düşük gelirli ve dezavantajlı gruplara yönelik projelere katılarak, toplumun refah seviyesini yükseltmek ve eşitlik sağlamak için önemli katkılarda bulunurlar (Güner, 2020). Muhafazakar STK'larda yer alan gençler, sosyal yardımlaşma ve eşitlik gibi temel insani değerler doğrultusunda çalışarak, toplumda daha adil ve kapsayıcı bir yapının inşasına katkıda bulunurlar (Baran, 2019).

Liderlik ve yetenek gelişimi açısından, muhafazakar STK'lar gençler için önemli fırsatlar sunar. Bu kuruluşlar, gençlerin liderlik becerilerini geliştirmeleri, proje yönetimi, takım çalışması ve etkili iletişim gibi yetkinliklerini pratikte kullanmaları için uygun bir ortam yaratır. Gençler, bu STK'larda aktif rol alarak, kişisel ve mesleki gelişimlerine katkı sağlayacak değerli deneyimler kazanırlar (Çetin, 2020). Bu süreç, liderlik potansiyellerinin farkına varmaları ve bu becerileri gelecekteki kariyerlerinde kullanabilmeleri için önemli bir basamaktır.

Değerlerin sürdürülmesi de gençlerin muhafazakar STK'larda kazandıkları önemli bir sorumluluktur. Gençler, muhafazakar değerlere olan bağlılıklarını güçlendirerek, bu değerleri toplumun farklı kesimlerine aktarma rolünü üstlenirler (Güner, 2020). STK'lar, gençlerin toplumsal değişim ve kültürel miras konularında aktif rol oynamalarına imkan tanır, böylece toplumu şekillendiren değerlerin sürdürülmesi sağlanmış olur (Çetin, 2020).

Son olarak, muhafazakar STK'larda yer almak, gençlerin toplum bilincini ve aktif vatandaşlık duygusunu güçlendirir (Baran, 2019). Gençler, bu tür kuruluşlarda yer alarak toplumsal sorunlara duyarlı olma ve toplumsal değişimi etkileme fırsatı bulurlar. Bu süreç, gençlerin sadece kendilerine değil, çevrelerindeki topluma karşı sorumluluk taşıyan, bilinçli ve katılımcı bireyler olmalarını sağlar. Böylece gençlerin toplumsal değişim ve dönüşümdeki etkisi artar ve toplumda daha güçlü bir aktif vatandaşlık kültürü yerleşir.

Gençlerin muhafazakar STK'larda yer alması, onların kişisel ve toplumsal gelişimine katkı sağlarken, aynı zamanda muhafazakar değerlerin gelecek nesillere aktarılmasını da sağlar (Karşı ve Yılmaz, 2021). Bu bağlamda, gençler toplumsal sorumluluklarını yerine getirirken, muhafazakar STK'lar da geleceğin liderlerini yetiştirme ve toplumsal dönüşümde etkili bir rol oynama imkanına sahip olurlar.

Sonuç

STK'lar, toplumun gelişimi ve dönüşümü açısından büyük öneme sahiptir. Bu kuruluşlar, bireylerin demokratik katılımını teşvik eder, toplumsal sorunları gündeme getirir, sosyal hizmetler sunar, aktivizm ve toplumsal değişim hareketlerine öncülük ederler. Aynı zamanda STK'lar, kamu hizmetlerine katkıda bulunarak devletin işleyişini desteklerler. Toplumun çeşitli kesimlerini temsil eder ve farklı görüşleri bir araya getirerek demokratik tartışmaların ve karar alma süreçlerinin bir parçası olurlar. STK'lar, toplumun ihtiyaçlarını tespit eder ve çözüm odaklı çalışmalar yaparak toplumun refahını arttırmaya yönelik adımlar atarlar. Bu şekilde STK'lar, toplumun daha adil, eşitlikçi ve sürdürülebilir bir yapıya sahip olmasına katkıda bulunurlar.

STK'lar içinde muhafazakar yardım kuruluşları, toplumda önemli bir rol oynarlar. Bu kuruluşlar, muhafazakar değerlere sahip olan bireyler ve gruplar arasında dayanışma ve yardımlaşma kültürünü teşvik ederler. Aynı zamanda, muhafazakar toplumun ihtiyaçlarına yönelik hizmetler sunarak sosyal refahı artırmayı hedeflerler.

1990'lı yıllardan itibaren ulusal ve uluslararası muhafazakar yardım kuruluşlarının büyük bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Bu kuruluşlar, daha geniş kitlelere ulaşarak faaliyetlerini ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirmekte ve çeşitli finansal kaynaklardan destek

sağlamaktadırlar. Bu şekilde, toplumun çeşitli ihtiyaçlarına cevap vererek sosyal yardım ve insani hizmetler sunmaktadırlar.

Muhafazakar yardım kuruluşları genellikle dini ve kültürel değerlere dayalı olarak faaliyet gösterirler. Bu kuruluşlar, genellikle aile yapısının korunması, dini eğitim, yardıma muhtaç insanlara destek, fakirlikle mücadele, sağlık hizmetleri ve toplumun genel refahına katkıda bulunmayı amaçlarlar. Bu tür kuruluşlar, geleneksel aile değerlerinin korunması, toplumun ahlaki ve manevi gelişimi, dini eğitim ve toplumsal yardımlaşma gibi konulara odaklanır. Ayrıca, muhafazakar yardım kuruluşları genellikle yerel düzeyde aktiftir ve toplumun ihtiyaçlarını doğrudan tespit ederek çözümler üretmeye çalışırlar.

Muhafazakar yardım kuruluşları, toplumun farklı kesimlerine yardım etmenin yanı sıra ahlaki değerleri koruma, toplumsal düzeni sağlama ve toplumun sosyal dokusunu güçlendirme gibi rolleri de üstlenirler. Bu kuruluşlar, muhafazakar kesimin örgütlenmesini ve katılımını teşvik ederek toplumda aktif bir rol oynarlar. Sonuç olarak, muhafazakar yardım kuruluşları, muhafazakar değerlere sahip olan bireylerin ve grupların ihtiyaçlarına yönelik olarak toplumda önemli bir hizmet sunarlar. Bu kuruluşlar, dayanışma, yardımlaşma ve toplumsal refahı artırma amacıyla çalışırken aynı zamanda muhafazakar değerleri koruma ve güçlendirme görevini üstlenirler. Bu amaçların gerçekleştirilmesinde ise gençler önemli rollere sahiptirler.

Kaynakça

- Akbulut, E., Aytekin, N. (2007). *Deniz Feneri Derneği ve Pazarlama İletişimi Stratejileri*, Editörler: Akdemir, Ali, B. S. Bilgiç, H. Yavaş, M. Görün, A. Benli, T. Çolakoğlu, IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı “Küresel Yoksulluk” (19-21 Ekim 2007, Çanakkale), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF, Çanakkale.
- Akdoğan, Y. (2003). *Muhafazakar Demokrasi*, AK Parti Yayınları, Ankara.
- Akın, T. (2017). *Gençlerin Sosyal Katılımı Ve Sivil Toplum Kuruluşları: Toplumsal etkiler ve fırsatlar*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Akkaya, M., & Ekinci, S. (2021). *Gençlik ve Sosyal Değişim: Toplumsal Katılımda Dijital Medyanın Rolü*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Aksu, M. (2022). Türkiye’de STK’ların Gelişimi ve Gençlerin Katılımı. *Sivil Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 10(3), 45-67.
- Arslan, A. (2017). Muhafazakar Liberalizm ve Sosyal Politika Birleşimi Olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 1-11.
- Arslan, A., & Yılmaz, Z. (2021). Muhafazakar STK’ların Toplumdaki Rolü ve Gençlerin Katılımı, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 85-102.
- Atar, Y. (1997). “Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi”, *Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı*, S. 18, s. 98-105.
- Ayhan, E., & Önder, M. (2021). İnsan Kaynaklarının Kurumsal Performansa Etkisi: Gençlik STK’ları üzerine ampirik bir araştırma. *Sosyoekonomi*, 29 (48), 443-472.
- Balaban, A. Y., & İnce, İ. Ç. (2015). Gençlerin Sivil Toplum Kuruluşlarındaki Gönüllülük Faaliyetleri Ve Gönüllülük Algısı: Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30 (2), 149-169.
- Baran, A. G. (2019). Türkiye’de Gençlerin Gönüllülük Faaliyetlerine Katılım Durumu. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 7(Gençlik ve Gönüllülük), 5-26.

- Bulaç, A. (2007). AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi. *Köprü Fikir Dergisi*, 97, 45-54.
- Clark, A. M. (1995). Non-Governmental Organizations And Their Influence on International Society. *Journal of international affairs*, 507-525.
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Çaha, Ö. (2000). *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Gendaş Yayınları, İstanbul.
- Çetin, B. (2020). *Sivil Toplum ve Demokrasi: Muhafazakar STK'ların Toplumsal Dönüşümdeki Rolü*. İstanbul: Akademi Yayınları.
- Ercan, H. (2002). "Türkiye'de Sivil Toplum Tartımları Üzerine", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 26, S. 1, Mayıs 2002, Sivas, s. 69-79.
- Eroğlu, Y. (2021). Yeni Gençlik Kültürü Ve Sosyal Sermaye: Hakkâri ili özelinde bir alan araştırması. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17 (38), 5186-5209.
- Gül, A., & Arısoy, İ. (2007). Liberalizm Ve Sosyalizm Bağlamında Sivil Toplum Kavramı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 35-50.
- Güner, M. F. (2020). Sivil Toplum Ekonomisi ve Genç Gönüllülüğü. *Bölüm Yazarları*, 39-54.
- Haque, M. S. (2011). Non-Governmental Organizations. *BEVIR, Mark. The SAGE handbook of Governance*. SAGE Publications, Inc, 330-342.
- Karadağ, M. (2003). Sivil Toplum Ve Demokrasi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 49-50.
- Karataş, A. (2019). İnanç Temelli Uluslararası İnsani Yardım Kuruluşları: Beşir Derneği Örneği. *Journal of International Social Research*, 12(62).
- Karslı, B., & Yılmaz, İ. (2021). İslamcı STK'larda Din-Siyaset İlişkisine Etnometodolojik Yaklaşım: Akdeniz Dayanışma Platformu (ADAP) Örneği. *Turkish Academic Research Review*, 6(4), 3-27.
- Kaya, A., & Kentel, F. (2005). *Euro-Turks: A Bridge or a Breach between Turkey and the European Union?*. Brussels: CEPS.
- Kaya, N. (2019). *Sivil Toplum Kuruluşları Ve Gençlerin Toplumsal Sorumlulukları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Keane, J. (1994). Reflections on Civil Society and Media in Post-Communist Societies: The Cases of Poland and Hungary. *Media, Culture & Society*, 16(1), 73-95.
- Kiely, R. (2005). *The Role of Young People in Social Change: Youth Engagement and Development*. Oxford University Press.
- Lewis, D., Kanji, N., & Themudo, N. S. (2020). *Non-Governmental Organizations And Development*. Routledge.
- Lin, N. (2001). *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Özer, M. H. (2008). Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi Ve Sosyal Fonksiyonları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 86-97.
- Özipek, B. B. (2007). Muhafazakarlık Nedir, *Köprü Dergisi*, 97.

- Pateman, C. (1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sağlam, M. T. (2015). *Sivil Toplum Kuruluşlarında Çalışan Gönüllüler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: İHH örneği* (Master's thesis, Uludağ Üniversitesi).
- Sönmezler, G, M. S. Yürük, S. Uzunoğlu, (2007). *Neo Liberal Düşüncede Sivil Toplum Kuruluşlarının Artan Önemi*, Editörler: AKDEMİR, Ali, B. S. Bilgiç, H. Yavaş, M. Görün, A. Benli, T. Çolakoğlu, IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı “Küresel Yoksulluk” (19-21 Ekim 2007, Çanakkale), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF, Çanakkale.
- Şahin, L., & Öztürk, M. (2008). Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları Ve Türkiye'deki Durumu. In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 54, pp. 3-29).
- Şenkal, A. (2005). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, E. (2018). Sivil Toplum Kuruluşları ve Demokrasi: Gençlerin Rolü ve Katkıları. *Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 32-48.
- Talas, M. (2011). Sivil Toplum Kuruluşları Ve Türkiye Perspektifi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (29), 387-401.
- Tunçay, M. (1998). *Sivil Toplum Kuruluşları ile İlgili Kavramlar*, Editörler: A. N. Yücekök, İ. Turan, M. Ö. Alkan, Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da Sivil Toplum Kuruluşları, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Ünal, S. (2023). Muhafazakar Sivil Toplum Kuruluşlarının Toplumdaki Yeri ve Gençlerin Katkıları, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 98-115.
- Willets, P. (2002). What is a Non-Governmental Organization. *Conventions, Treaties And Other Responses To Global Issues*, 2(11), 229-248.
- Yıldırım, İ. (2004). *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yıldız, O. (2022). Türkiye'de Sivil Toplum ve Muhafazakar STK'ların Gençlere Etkisi. *Sosyal ve Ekonomik Politikalar Dergisi*, 9(2), 76-94.
- Yüksel, F. (2018). Türkiye’de Gençlerin Sivil Toplum Katılımı: Muhafazakar STK’lar örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(2), 25-45.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers:
Birinci yazar /First author % 100
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).